

JAKIN

ISIDOR MARI
KATALUNIAKO HIZKUNTZ NORMALIZAZIO-LEGEA

JOSEP MURGADES
ITXURAK GORDEZKEKO LEGEA

ANDRES URRUTIA
EUSKARAREN ETA KATALANAREN LEGEAK

JOAN MARI TORREALDAI
HIZKUNTZA ALDIZKARIETAN

JOSEBA ZULAIKA
ARTEAREN AMODIOAGATIK:
GUGGENHEIM ETA EUSKALDUNAK

JOXEAN MUÑOZ
INAKI IRAZABALBEITIA
HASIER ETXEBERRIA
ELIXABETE GARMENDIA
XABIER MENDIGUREN ELIZEGI
BEGOÑA DEL TESO
KIKE AMONARRIZ
EGUNEN GURPILEAN

82

MAIATZA-EKAINA 1994

JAKIN

82

MAIATZA-EKAINA 1994

Kultura eta Turismo Sailak diruz lagundutako aldizkaria

AURKIBIDEA

Z	ENBAKI HONETAN	7
---	----------------	---

G	AI NAGUSIA	11
	ISIDOR MARI KATALUNIAKO HIZKUNTZ NORMALIZAZIO-LEGEA	23
	JOSEP MURGADES ITXURAK GORDETZEKO LEGEA	37
	ANDRES URRUTIA EUSKARAREN ETA KATALANAREN LEGEAK	

G	AIAK	53
	JOAN MARI TORREALDAI HIZKUNTZA ALDIZKARIETAN	

H	AINBAT ABURU	99
	JOSEBA ZULAIKA ARTEAREN AMODIOAGATIK: GUGGENHEIM ETA EUSKALDUNAK	

E	GUNEN GURPILEAN	125
	JOXEAN MUÑOZ INAKI IRAZABALBETIA HASIER ETXEBERRIA ELIXABETE GARMENDIA XABIER MENDIGUREN ELIZEGI BEGOÑA DEL TESO KIKE AMONARRIZ	

© JAKIN

JAKINEKO IDAZLANEZ INON
BALIATZERAKOAN AIPA BEDI,
MESEDEZ, ITURRIA

JAKIN

ALDIZKARI IREKIA DA ETA EZ
DATOR NAHITAEZ IDAZLEEN
IRITZIEKIN BAT

ZUZENDARIA

JOAN MARI TORREALDAI

ERREDAKZIO-BATZORDEA

PAULO AGIRREBALTZATEGI - JOXE AZURMENDI - JOSEBA INTXAUSTI

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1. C - 20009 Donostia - Tel. (943) 21 80 92 - Fax 21 82 07

1994ko PREZIOAK

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	4.500 pta.	—
Ale arrunta	750 pta.	1.125 pta.
KANPOAN		
Harpidetza	5.000 pta. (235 FF)	—
Ale arrunta	850 pta. (40 FF)	1.300 pta. (60 FF)

SUMMARY

THE LAW OF LINGUISTIC NORMALIZATION IN CATALUÑA: ASSESSMENT AND PROSPECTS

ISIDOR MARI

The law 7/1983 is referred to as *linguistic normalization* because it proposes the carrying out or investing in a long process of replacement of Castilian by Catalan. To what extent may it be said that these aims have been achieved? Not entirely, but certainly to a notable extent: with regard to official use, public administration is habitually undertaken in Catalan or is on the way to doing so; linguistic normalization in the education system is also advancing to-

wards the gradual generalization of teaching in Catalan, radio and television have reached very high levels of quality and audience ratings and the standardization of the language has progressed significantly.

Yet in the 1990s we find ourselves faced with new requirements which demand new answers. A new law of normalization is being drafted which seeks to find a new impulse to the normalization of the social use of Catalan.

A SHOWCASE LAW

JOSEP MURGADES

If there is one thing which remains clear after close scrutiny of the text of the so-called Law of Linguistic Normalization, it is that despite it - or thanks to it - it shall remain perfectly legal to continue living in Cataluña in ignorance of and even contempt for the language they claim to be their own. Now that eleven years have passed, one may ask what effectiveness it has had on the various social areas of activity: there has been little or no advance in the legal

field, the state police force, army, justice administration, Land and Company Registry Offices, business or trade. It is nonetheless true to say that there has been progress in schools, and that is the reason for the offensive unleashed by Spanish imperialism against the teaching of Catalan.

The so-called Law of Linguistic Normalization is not a Law of normalization but rather a simple «decriminalization» of Catalan in 1993.

EUSKARA AND CATALAN, AFTER A LONG DECADE

ANDRES URRUTIA

In a comparative study of legislation relating to the Catalan and Basque languages, some common elements stand out (the Constitution of 1978) as do similar elements (Statutes of Autonomy, Laws relating to linguistic normalization), but there are also significant dif-

ferences such as the philosophy which the Catalan text imprints onto the concept of "own" language. Looking to the future, legislation which is more favorable towards minority languages in European, state and autonomous legal areas is clearly necessary.

LINGUISTIC TREATMENT IN BASQUE MAGAZINES

JOAN MARI TORREALDAI

In the context of a language on the way to linguistic normalization - the Basque language - the magazine *Jakin* has carried out a survey among Basque magazines to establish criteria for "rewriting". The survey focuses on three main

ideas: linguistic approaches, performance standards of the "proofreader" and the theoretical and practical linguistic authorities of each magazine. In this study, the opinions of 14 magazines are gathered together.

GUGGENHEIM AND THE BASQUES

JOSEBA ZULAIKA

The anthropologist Joseba Zulaika, resident of Reno, insists on this second article in his criticism of the building of the Guggenheim Museum in Bilbao. His article focuses on four essential points: Bilbao has become the only satellite city entering into the plan of expansion of the museums managed by Thomas Krens with the aim of helping to solve its economic and financial problems. Bilbao shall pay for the copies as origi-

nals. Many works of art to be displayed in Bilbao are fakes or are not claimed by the artists as theirs.

Power of decision shall be in the hands of the Guggenheim, not the Basque Administration, as stated in the signed contract.

There is a written agreement of disinformation regarding the Bilbao Museum, signed by the Guggenheim and the Basque contingent.

NEWS TODAY

VARIOUS AUTHORS

This section gathers together current trends in subjects related to culture, art, the world of entertainment, science, literature, language and society. The following participate throughout all issues published during the year: Hasier Etxeberria, cultural critic; Jo-

xean Muñoz, art critic; Inaki Irazabalbeitia, Doctor of Chemistry; Elixabete Garmendia, journalist; Kike Amorriz, socio-linguist; Xabier Mendi-guren Elizegi, literary critic; and Be-goña del Teso, film, theatre and television critic.

ZENBAKI HONETAN

Eskuetan duzun hau bigarren aldiko 82. zenbakia da eta 1994ko hirugarrena.

Zenbaki honetako *Gai Nagusia* Kataluniako hizkuntz politikari eskaintzen diogu. Aurtengo lehen aldian zarata handia izan da Katalunian hizkuntz politikaren inguruan. Espainiaren batasun-zaintzaileentzat alarmargi gorri guztiak pizturik bide daude Katalunian. Eztabaida horren aitzakiaz, etxebarnekoek, katalanek alegia, nola ikusten duten arazoa jakin nahi izan dugu guk hemen. Hau da, nola baloratzen duten katalanistek hizkuntz normalizazioaren legea, zein unetan aurkitzen diren gaur bertan, eta aurrera begirako esperantzak eta bildurrak.

Errealitate beraren bi bertsio ezagutzearren, Generalitat-ek daraman hizkuntz politikaren goi-arduraduna den Isidor Mari-ri eskatu diogu bertsio "ofiziala". Jarrera kritikoaren bila, aldiz, Josep Murgades Unibertsitateko Irakaslearengana jo dugu.

Bi ikuspegi hauen ondoan, osagarri gisa, EAEko eskarmentutik Katalanaren Legera begiratu nahi izan dugu, Andres Urrutia notarioaren bidez.

Gaiak sailean aldizkarion hizkuntz politikarekin zerikusia duen gaia zabaldu dugu: euskal aldizkariotan erabili ohi den hizkuntzaren kalitate-kontrolaz inkestaxo bat eratu dugu. Hizkuntz irizpideez gain zuzentzaileen lanaz interesatu gara. Hamalau aldizkariren jarrerak, erabakiak eta argumentuak biltzen ditugu bertan.

...hainbat aburu sailean Guggenheim inguruko informazio gehiago bildu du Joseba Zulaika antropologoak. Bigarren artikulua hau otsailean idatzia du. Oraingo honetan argi eta garbi uzten ditu Joseba Zulaikak bere argumentuak Bilbon eraikitzekoa den Museoaren aurka.

Egunen Gurrpilean saila bete-betea datorkigu orainoan ere. Zenbakia joan eta zenbakia etorri aurten lanean diharduten zazpi idazleok makina bat gai eta alor desberdin harrotzen digute orrialde hauetan, labur baina ez motz.

GAI NAGUSIA

ISIDOR MARI

KATALUNIAKO HIZKUNTZ NORMALIZAZIO-LEGEA

JOSEP MURGADES

ITXURAK GORDETZEKO LEGEA

ANDRES URRUTIA

EUSKARAREN ETA KATALANAREN LEGEAK

KATALUNIAKO HIZKUNTZ NORMALIZAZIO-LEGEA

Balorazioa eta perspektibak

ISIDOR MARI

Kataluniako hizkuntz normalizazioko 7/1983 Legea aipatzerakoan, kontuan izan behar dugu lege sinbolikoa eta aldi berean, lege eztabaidatua dugula. Sinbolikoa, Kataluniako askatasun kolektibo eta nazionalen berreskurapenaren ezaugarri izan zelako, eta legebiltzarreko indar politiko guztien adostasunaz, aurkako boturik gabe, onartua izan zelako. Baina baita eztabaidatua ere, onetsitako une beretik erabateko adostasuna lortzeko borondateak ekarri zituen mugen ondorioz. Horra zergatik laudorio sutsuenak eta kritikarik gogorrenak jaso dituen.

Aldarrikatu zenetik hamaika urte iragan direnean, nahikoa perspektibaz gaude seguraski bere aplikazioari buruz fun-

tsezko balorazio bat egiteko. Lerro hauen bidez Lege honi buruz egin dudan balorazio pertsonala ezagutarazi nahi dut, denbora honetan indarreango legearen esparruan hiritar bezala bizi izan ditudan esperientzietan oinarrituz, eta are, Kataluniako Generalitatearen zerbitzura soziolinguista eta hizkuntz normalizazioko tekniko bezala iharduterakoan, honen lanketa eta aplikazioa hurbiletik jarraitzeko aukera izan dudalako.

Ez dut, ordea, nire ikuspegia besterena baino baliagarriago izateko gurarik. Badira bai, nirea baino askoz iritzi zehatzagoa eman lezaketen juristak, esparru konstituzional eta estatutarioak eskaintzen zituen aukeraz kataluniar legeriak egin duen probetxamenduari buruz, edo arautzen dituen gai desberdinak lege honek zer-nolako zorrotasunarekin eratzten dituen, edota xede izan den arauzko garapenari buruz.

Honek bezalako hedapen sozial handia duen lege baten inguruan, egin daiteke eta egin behar litzateke hainbat balorazio osagarri, beren artean bereizi gabe. Nirea horietariko bat da eta ez da planteatzen inolaz ere exhaustibo ezta buruaski gisa ere. Nire asmoa zera da, azalpen hau ondorengoa ulertzeko baliagarria izatea:

- a) zein den edo izan daitekeen lege baten eragimena, hizkuntz egoera eraldatzeko bide bezala.
- b) hizkuntz normalizaziorako 1983.ean aurrikusitako prozesuaren zein atal geratzen den oraino zintzilik eta
- c) zein ekintza politiko eta legislatibok erraz lezakeen.

ALDAKETA SOZIOLOGIKOAREN ETA LEGERIAREN ARTEKO HARREMANAK

Zer da lehenengo, legea ala aldaketa soziolinguistikoa? Ba al du lege batek berez aldaketa soziolinguistikoa eragiteko ahalmenik? Ba al du lege batek gizartearen joera orokorrei aurre egiteko ahalmenik?

Galdera hauen aurrean, jakina bezain argia den erantzun batetik abiatu behar: gizartearen eboluzioa (linguistikoa)

eskuharmen legislatiboaren aurreko errealitatea da. Edozein lege —linguistikoa edo ez—, gizarte-bizitza antolatzeko bitartekoa den heinean, aginte politiko baten borondatearen adierazpen legez sortzen da eta sistema demokratiko batean hauteskunde-gehiengoaren ondorio da?. Hizkuntz lege batek egoera soziolinguistikoa eraldatzeko gizarte-borondatea bidera lezake, legebiltzarkideen gehiengo hizkuntz politikarako dituen helburuekin bat etorritik, baina nekez sortuko du berak bakarrik inolako aldaketa-prozesurik alde aurretik ez egon ezean: irispidea inskribatzen deneko joera sozialen menpe dago, aldeko duen legebiltzarkideen gehiengoaren zabaltasunaren eta aldarrikatzen duen legebiltzarreko aginte politikoaren mailaren eta aplikatzen duen gobernuaren arabera dago.

Aipatzen dugun hizkuntz legea baloratzeko, alderdi guztiak kontuan eduki behar dira, eta egia bada ere Legeak gizarte-borondate orokor bati erantzuten ziola eta legebiltzarkideen aldetik inolako oposiziorik gabe onartu zela, ezin ditugu enoratu autonomi aginte legislatiboaren eta exekutiboaren mugak, ezta hizkuntza katalanaren marjinazio ofizial eta publiko sekularren ondorioen zabala ahanzi ere.

NORMALIZAZIOA ORDEZKATZEAREN AURREAN

Hitzaurreak berak adierazten duen bezala, 7/1983 Legeari *hizkuntz normalizazioa* deritzo, gaztelaniak katalana ordezkatzeko prozesu luzea gainditzea edo aldatzea proposatzen delako, zeinaren eraginak —konpenezinak izan ez arren— zabalak, sakonak eta iraunkorrak izan ziren, zalantzarik gabe; izan ere merkatuko eta nazioarteko homogenotasunaren faktoreak erantsi baitzitzaizkion katalanaren kontrako Estatuaren politika uniformistari.

Honela, hizkuntz ezagupenez banaketa soziala (biztanlegoaren erdiak baino zertxobait gehiagok hitz egiten zuen katalana eta laurdena ez zen izango idazteko gai zena), erabilpen publiko hagitik mugatua (zenbait argitalpen eta agerraldi kultural eta sozialen baliabide bezala bakar-bakarrik), hizkuntz eskubideez gizarteak duen konfidantza murrizta eta hizkun-

tzaren erregistro edo aldaera estilistiko anitzen garapenik eza bera (hizkuntza ofiziala, komunikazio-estandarra, espezialitate-hizkerak, terminologia) eragozpen larria ziren hizkuntz politikarako Legea onetsi zen garaian.

Hauen aurrez aurre, oso zabaldua egon arren, oraino berria zen hizkuntz normalizazioaren errebindikapen soziala —frankismoaren azken urteetan erdietsi zuen nolabaiteko hedapen soziala—. Gizartearen katalanagarako laguntza asko eta azkar hazi zen, baina kontzientzi maila oso desberdinaz, sektoreen arabera. Hizkuntz normalizazioko joera honen indar nagusia, askatasun demokratikoak askatasun nazional eta kulturalekin batera eginko errebindikazioen amalgaman datza, Assemblea de Catalunya moduko izaera enblematikoa duen plataforma bateratu batean.

Trantsizio demokratikoak bestalde, Kataluniako aginte legislatiboaren erakundetze mugatu bati eman zion bide, subiranotasunik gabeko autonomiaren esparruan, eta hizkuntz eremu propioa autoarautzeko ahalmenik ere gabe. Rafael Ll. Ninyoles¹ bezalako soziolinguistak beren oharrak egin arren, Konstituzioak eta Estatutuak marko juridiko desorekatua ezartzen dute eleaniztasunarentzat: gaztelaniaren ofizialtasun eskusiboa Estatuko erakunde nagusietan eta katalana/gaztelararen ofizialtasun konpartitua Katalunian. Irtenbide berdinzaleagoa izango zen alderantzizkoa: hizkuntza guztien koofizialtasun berdinkidea amankomuneko esparruetan (Estatuaren organu orokorretan) eta hizkuntza bakoitzaren ofizialtasun eskusiboa —edo lehentasunezkoa behintzat— bere lurralde propioan.

Alderdi kataluniarren hein handi baten konfidantza momentu haietan —hura estatuko eleaniztasunaren eta bere lurraldeko Katalanaren lehentasunaren lehen urrats bat zela pausoz pausoko aitorpenerantz— laster azaldu zen igurikapen hauskorra: hizkuntz normalizazioko Legearen aurreproiektua prentsara iragazi eta gutxira, hasiko zen atzerakuntza 1981.eko otsailaren 23ko estatu-kolpeaz batera (ez argiro huts egina), aste gutxitara *Manifestu* maltzur bat argitaratuz, zeinak Kataluniako hizkuntza propioaren lehentasun publikoa ez onartzeaz gain, katalanaren eta gaztelaniaren

arteko berdintasuna exigitzen baitzuen Katalunian (Estatu osoko hizkuntzen berdintasunari inolako aipamenik egin gabe)².

Giroyonotan landu zuen Kataluniako Legebiltzarrak aipatu Legea, erabateko adostasuna lortu nahian —bidezko ukapenen bizkar— batzu-batzuk sortu nahi izan zuten kontrako tes-tuinguruaren aurrean. Legea bestalde, interpretazio juridiko nahiko hertsiazen arabera landu zen: Kataluniako Legebiltzar-rak hizkuntzaren erabilera bere kompetentzia materialaren barnean gelditzen diren esparruetan soilik arau zezakeenare n ustea. 1986ko Auzitegi Konstituzionalaren epaiak aldiz, apli-kazio orokorreko hizkuntz erabilpenerako printzipio batzuk ezartzeko aukera onartzen du, baita, autonomi eskuduntzatik at dauden esparruetan ere.

Premisa hauetatik abiatuz, 7/1983 Legea honela laburbil genezakeen hipotesi estrategiko batean oinarritzen da: *hizkun-tza katalanaren erabilpen ofizialak (I Titulua) eta hezkuntza-mailako erabilpenak (II Titulua) irrati-telebista autonomiko baten sorkuntza (III Titulua) eta gainerako erabilpen publikoetako sus-tapen-neurriekin batera, katalanaren normalizazioa lor dezake, politika honi gizarteak eman diezaiokeen laguntzarekin konta-tuz.*

Ez dago zalantzarik hipotesi hau baikorra zela. Hizkuntz normalizazioko gizarte-gurarien gaineratik —kontuan hartze-koak izan arren— eta Legearen onarpenean lortu zen legebil-tzarkideen ahobatekotasuna, autonomi aginte legislatiboaren eta exekutiboaren mugak ere gogorak ziren —laguntza gutxi espero zitekeen Estatu baten aurrean— eta ordezkatzeko pro-zesu historikoa nekez izango zen itzulgarri.

LEGEAREN ERAGINKORTASUNA

Zein neurritan esan daiteke 7/1983 Legearen helburuak lortu direla? Ez bere osotasunean, noski, baina bai maila nabarmen batean. Ikus dezagun.

Erabilpen ofizialari dagokionez, Kataluniako administrazio publikoek gehienetan katalanez funtzionatzen dute edo hala egi-

teko bidean daude, estatuko agintetik hurbilen dauden esparruen salbuespen adierazgarriaz: segurtasun-indarren aurrean eta Justizi Administrazioan aurkitzen dituzte hiritarrek eragozpenik handienak katalan hizkuntzan artatuak izaterakoan. Estatuko erresistentzia honetaz gain, administrazioetako pertsonal-politikak langile berrien aldetik katalanaren ezagutza bermatzeko joera hartu du, behin Estatuak inpugnatutako 17/1985 Legearen 34 artikulua Auzitegi Konstituzionalak alde ebatsi ostean, zeinak Kataluniako hizkuntza ofizial propioa hitz egiten eta idazten jakiteko beharra ezartzen duen.

Halaber, hezkuntza-sisteman ere hizkuntz normalizazioa irakaskuntza osoa apurka-apurka dena katalanez egitera doa, bigarren mailako irakaskuntzak —profesionalak batipat— eta goimailakoak oraindik herrialdeko hizkuntza propioan ikasi ezin diren ikasketa anitz badituzten arren. Katalanaren eta katalanez irakastearen ondorioz da batez ere, hizkuntzaren ezagupen-indizeak denbora laburrean maila hobekak erdietsi izana: 1991.eko errolda arabera, biztanlegoaren %90 baino gehiagok katalana ulertzen zuen, %68ak bazekien mintzatzen eta %40ak idatz zezakeen.

Irrati-telebista publikoaren eskaintzak kalitate eta entzulego maila txit garrantzitsuak lortu ditu, eta antzerkiak eta katalanezko argitalpenak ere normalizazio-proportzioetara hurbiltzen dira, masen komunikabidearen beste esparruetan (irradi eta telebista pribatua, zinema, bideoa) edo informatika bezalako barruti erabakior batean dauden gabezia kezkarriak enoratu ezin baditugu ere.

Hizkuntzaren estandarizazioa bienbitartean modu adierazgarrian aurreratu da azken urteotan: Institut d'Estudis Catalans-en eredu arautzailea, zabalki hedatua izan da, sozialki eta lurraldez lurralde, eta oro har onartua: *heavies* (edo garbizaleak) eta *lights* (edo gaztelaniazaleak) deiturikoen arteko lis-karrek interesa eta garrantzia galdu dute. Hizkuntza espezialduak eta terminologiak lantze eta hedakuntza-prozesu sakona burutu dute, TERMCAT Terminologi Zentrua 1985.ean sortu zenez geroztik batipat. Diskurtso juridiko-administrati-boan, zientifiko-teknikoan edota masen komunikabideetan

katalana erabiltzeak, askoz arazo gutxiago dakartza gaur egun laurogeigarreneko lehen urteetan baino.

Alabaina, 1983.eko Legearen oinarritzko hipotesia oker azaldu da puntu erabakior batean, batez ere: katalanaren erabilera sustapen-neurriek ez dute lortzen iharduera sozioekonomikoetan honen presentzia nahiko arin hedatzea.

Agian, Legea aldarrikatzeko unean aurrakusten zailak ziren faktoren agerpenak izan du horretan eraginik, hala nola, merkatuaren nazioarteratze azkarrak Ekan sartzearen ondorioz eta, profesionalen joan-etorrien ugalketa eta ahaztu ezin den hizkuntz eragina duen inmigrazio handiak beste hizkuntzako produktuen (kulturalak batipat) zirkulazioa gehitu egin du eta geroz eta gehiago esparru eleanizdun berri bat mugatzen, non katalanak bere espazio propioa aurkitu beharko duen.

Ez zen, ordea, erraza 1983.ean, erakundeen informazio-tratamenduen sistema automatizatuek hizkuntz funtzionamenduan hartuko zuten garrantzia aurrakustea. Hizkuntzaren industriak gaur egun erronka bat dira gizarte-ekonomi eta kultur bizitzan, artekari bezala bere etorkizuna ziurtatu nahi duen edozein hizkuntzarentzat.

BEHAR BERRIAK, ERANTZUN BERRIAK

Esparru konstituzionalaren eta Estatuko hizkuntz politikaren murrizketen ondorioz hein batean eta gizarte-dinamika berrien agerpenen ondorioz beste batean, baina eta baita —lerdokeria litzateke ukatzea— 7/1983 Legeak bide lortutako eraldaketen eta aplikazio-urte hauetan ikusi ahal izan diren mugen ondorioz izan bada ere, aitortu behar da, halaz guztiz ere laurogeita hamargarreneko urte hauetan hizkuntz normalizazioaren prozesuan behar berri batzuren aurrean aurkitzen garela, eta erantzun berriak eskatzen dituztela, baita —ez soilik— legislatiboak ere. Horietariko bat iaz (1993) kontsumitzailearen estatutuaren Legea aldarrikatzea izan zen, zeinak bezero eta erabiltzaileek erakunde eta enpresekiko harremanetan dituzten hizkuntz eskubideei buruzko atal bat jasotzen duen.

Behar berri hauek bi ataletan laburbil daitezke: merkatuaren hizkuntz ordenamendu bat burutzea —ez kultur eta komunikazio-alderditan soilik, iharduera ekonomiko guztien hizkuntz alderdian baizik— eta katalanaren gero eta ezagutza handiagoa hizkuntzaren erabilpen sozial eraginkorra bilakatzen erraztea.

Prozesua ez da batere erraza izango: merkatua arautzeko gaitasuna ez da autonomiaren eskumena hain zuzen ere, Estatuarena eta Europar Elkartearena baizik. Beraz, ez da harritzekoa egungo egunean kataluniar politikan bi estrategia alternatibo planteatzen direla ikustea: Estatua aldatzea erreserbarik gabe izaera eleaniztun, kulturantzun eta nazioaniztuna izaera onar dezan edo Estatua aldatzea, subiranotasun propioa eskuratzen saiatuz.

Nolanahi ere, pertsonen hizkuntz joeren eraldakuntzak, dituzten katalanezko ezagupideak martxan jartzeko (ezkutuan batzuetan), erakundeen eta batipat enpresen hizkuntz funtzionamenduaren eraldaketa gradual baten prozesuarekin elkarlotzea behar-beharrezkoa dirudi. Katalana ezagutzen duten gazteek lana aurkitzerakoan, enpresek langilegoaren hautaketa egiterakoan okupazio bakoitzerako hizkuntz maila egokia baloratzen badute, ezarian-ezarian, bi alderdi konpon ditzakete aldi berean, hots, kontsumitzaileek katalanez artatuak izateko duten eskubidea eta eskolan ikasi ostean katalanez iharduteko bideragarritasuna.

Hau da oraindik orain katalanezko hizkuntz politikak katalanaren erabilpen sozialaren normalizaziorako sustapen berri baten bila egin duen birplanteamendua.

ARO BERRI BAT HIZKUNTZ POLITIKAN

Azken urteotan eta geroz eta garbiago, hizkuntz normalizazioan bigarren pauso baten inguruan gehiago sozial berri bat osatzeko beharra egituratzen joan da.

Hala, 1988-1992 legegintzaldia aldaketa kualitatibo honen p restakuntzan zentratu zen. Hizkuntz Politikako Zuzendaritza Nagusiak oinarritzko bi azterlan burutu zituen aro hau fun-

tsatzeko. Lehenengoak, Kataluniako Soziolinguistika Institutuak koordinatu eta, katalan hizkuntzaren egoera gizartearen sektore desberdinetan aztertu, aldaketa soziolinguistiko batean eskuhartzen duten faktore nagusienak identifikatzen saiatu eta beste testuinguruetakoko hizkuntz plangintzako esperientzia interesgarriak bildu zituen³. Bigarrena zenbait jakitunek burututako azterlan zehatz bat da, egungo lege-eremuaren gehieneko gaitasunen inguruan, hizkuntz legeria gaurkotzeko asmoz.

Honekin batera, hedapen organizatibo zabal bat burutu zen, fase berrian ihardun ahal izateko egitura tekniko gisa: Katalunia guztian eragina izango zuen lurralde-sare baten sorruntza, *Consorci per a la Normalització Lingüística*, non Generalitatearekin lankidetzan erakunde lokal guztiek iharduten duten; sailen arteko sarea finkatzea, Generalitateko sail desberdinetako ekintzak biltzen dituen *Xarxa Tècnica de Normalització Lingüística*, eta beste hizkuntz zerbitzu anitz gizartearen sektore desberdinetan eratzea (enpresa, sindikatu, unibertsitate, kirol, etab.etan).

Hizkuntz politika berriaren helburu handien inguruko adostasun berriaren prestakuntzan, inplikazio eta partehartze sozialeko erakunde bezala, 1991.aren hasieran *Consell Social de la Llengua Catalana* sortu zen. Generalitateko Lehendakaria bera buru dela, kataluniar gizartearen esparru guztietako ordezkariak biltzen ditu, baita *Pla general de normalització lingüística* baten prestaketan parte hartu ere, katalanaren erabateko berreskurapena lortzeko prozesuan, gizarte osoak bere egiten dituen helburuak finkatzen dituen proiektu estrategiko bat legez ulertzen delarik. Horretan sartzen dira gainera, hainbat legegintzaldiren buruan, Kataluniako erakunde publiko nahiz pribatu guztien hizkuntz normalizazioko programak. Kataluniako gobernuak berehala onetsiko du hau eta, jakina, 1983.eko Legearen gaurkotze-proiektuari ekiteaz bat gauzatuko da.

LEGE BERRIAREN ZENBAIT ZANTZU AURRIKUSGARRI

Bistan denez, *Parlament de Catalunya* izango da azken batean hizkuntz normalizazioko lege berriaren berezitasun egokiei buruz erabakiko duena. Alabaina, badirudi ondoren aipatuko ditugun bezalako alderdiak ere kontuan izango direla, hots, aurreko legegintzaldiaren balantze eta aplikazioan agertutakoak:

- *Hizkuntz propioa*ren estatutu-kontzeptuaren inplikazio praktikoak argitzen saiatu beharko da, bere lurralde propioan katalanaren funtzio sozialen osotasuna bermatzeko ahalmen eraginkor bat izateko zentzuan.
- Esparru orokor bat ezartzea komeniko da hizkuntza ofizialen erabilpenerako, egun hiritarrekin izan beharreko harremanetan katalana nahiko gutxi erabiltzen duten estatuaren menpeko sektoreei ere aplikatzeko modukoa izango dena.
- Hezkuntza-sisteman katalanaren erabilera hedatzeak irakaskuntza ertain eta goimailakoetan laguntza eskaini beharko du, irakaslearen politika berri baten bidez seguraski.
- Behar-beharrezkoa izango da telebista eta zinematografia katalanez nahikoa eskaintzea.
- Iharduera sozioekonomikoetan katalanaren erabilera hedatzeak tratamendu berezi bat eskatuko du, garapenaren eta Kontsumitzailearen Estatutuaren aplikazioaren osagarri.

Iraungo al du lege berri honek, europar eleaniztasunaren arautze orekatu baten aldeko nazioarteko testuinguruan, merkatuaren baterakuntzak hizkuntz elkarte guztien garapen normala arriskutan ez jartzeko moduan, beti ere. Beharrian-mota hauekiko bizi den sentiberatasun gero eta handiagoak horretan nolabait fidatzera garamatza.

Halaber, espero dezagun baita, katalan hizkuntzarentzat etorkizun normal baten bermean, erabat konprometitutako

Estatu bat laster batean izatea —egungo Estatu espainiarrak gaztelera ez den beste hizkuntzetan interes handirik agertzen ez duen arren—.

Horrez gain, hizkuntz politika bateratu bat burutu ahal izateko katalan hizkuntza duten lurraldeetako erakundeen artean egiazko eta ongi elkartutako lankidetzak lortzen badugu eta legeria berria legebiltzarrean gehiengo zabalez onesten bada, litekeena da harrar urteren buruan bere eraginak 7/1983 Legearenak baino hobek izatea. Hau, nolahi ere, lege on bat izango zatekeen.

Euskaratzailea:
MARIAJE IHARTZA

1. «Cuatro idiomas para un Estado», *Cambio* 16, Madril, 1977.
2. Azken hilabeteetako gertakizunetikiko parekotasuna, hizkuntz normalkuntzako legea eguneratzeko aurre-proiektua iragazi zela eta, ez da guztiz kasualitate huts bezala ulertu behar. Zenbait protagonisten baterakidetasunak horixe baiesten du.
3. Lanak 1991.ean argitaratu ziren *Estudis i propostes per a la difusió de l'ús social de la llengua catalana* izenburupean.

ITXURAK GORDETZEKO LEGEA

JOSEP MURGADES

---

1 983ko apirilaren 6an, Franco ondoko lehen autonomi hauteskundeak eta hiru urte geroago onartu zuen Kataluniako Parlamentuak hala deituriko hizkuntz normalizazioko legea.

Indar politiko desberdinengandik une hartan jaso zuen itxurazko ahobatekotasunak ez zituen ezkututzen, ordea, honen prestatze geldoaren gorabeherak. Alderdi desberdinen arteko adostasun arrunt zaila lortu behar izan zen, hasteko, eta horretarako eratu zen idazketa-batzordeak sortutako testuari Generalitatearen Kontsulta-Kontseiluak zenbait emendakin egin zizkion, Madrileko gobernuak lege hau Auzitegi Konstituzionalera errekurrituko zuen beldurrez, euskararen legeaz egin berria zuen bezala.

1981eko 23F-ak —adierazgarria honen garaikidetasuna hala deituriko 2.300en manifestuarekin gaztelania-hiztunen ustezko bereizkeriaz— eta honen ondorengo LOAPAk lege-ekarpen haren gaineraino luzatzen zuten beren itzala, ezbairik gabe; izan ere hitzaurreko zergatien azalpenean aitortzen zenez, «katalanaren erabilpenaren normalizazioa bultzatuz Kataluniako lurralde osoan, egungo hizkuntz desberdintasunak gainditzeko» xedea zuen, baina asmoz eta praktikaz, 1978ko Konstituzio espainiarreko 3. artikuluaaren halamoduzko islada izatera behartua zegoen, katalanari egokitua; honen arabera eta gaztelaniaren onura soilerako, «beste espainiar hizkuntzak» —bereizteke— menpeko eginez.

Hau zen —gaztelania edo espainola— estatuaren aginte-eremu barruko hizkuntza bakarra, bera zen «ezagutu» beharra zegokiona (anglizismo beldurgarria, bestalde) eta «espainol guztiek» erabilia izateko eskubidea zuena. «Elkarte Autonomo bakoitzeko» Estatutuei eskatzen zitzairen aurrikus zezatela beraiei zegozkien hizkuntzen ofizialtasuna. Ofizialtasuna, noski, era hertsiki metagarrian eta aukerakoan ulertzen zen, nahitaezko eta beharrezko bakar gisa berresten zen gaztelaniaren ondoan.

Katalanaren hizkuntz normalizazioko legeak, noski, espainiar Agiri Nagusiak eta, honen arabera, 1979ko Kataluniako Autonomi Estatutuak erabakitakoarekiko adostasunezko gehitzea bailitzan, legezko balio-agiri ofiziala ematen zion Printzerriko hizkuntza milurtekoari eta Felipe V.aren «Decreto de Nueva Planta»k 1716an, oinordetza-gerraren ondoren, kendu zion estatusa berreskuratzen zuen horrela; baina beste hau ere esan nahi zuen: indarrean zegoen demokrazi itxurako agintean sortutako autonomi aginte-instituzioek men egiten zutela, alegia, mendeetan arma-indarrez eta Estatuaren ideologi aparatuen bidez inposatua izan zen hizkuntza baten presentzia —katalanarena berarena baino «ofizialagoa», gainera— eztabaida gabeari eta ez-eztabaidagarriari.

Maniobrak 1932an zeukan antzeko aitzindaria, aurreko urtean ezarri zen espainiar Errepublikaren babespean sortutako Generalitateak, aldarrikatu zuen Estatutuan; baina alde

batekin, zeren eta Generalitate errepublikarrak ez zuen inoiz aurrikusi hizkuntzari buruzko lege-erabakiak lege *ad hoc* batez finkatzeko aukerarik; baina mende erdi bat geroago, gerrate-tik eta errepresio frankistatik, 50. hamarkadatik aurrerako hispanofonoen inmigrazio masibotik eta hirurogeiko ekonomi boom-etik ateratako Katalunia honek gaztelaniaren ukiezin-tasuna eta, honen onuratan eta herriko hizkuntzaren kaltetan, ondoriozko hizkuntz ordezkatzeko-prozesuaren jarraipena «bedein-katzera» deitua zegoen legea eman beharra sentituko zuen, botoa eman zioten eta gaur arte defendatzen jarraitu duten askoren borondaterik onena kontuan hartzen badugu ere.

Izan ere, hizkuntz normalizazioko legearen irakurraldi arre-tatsu baten ondoren zerbait argi geratzen bada, hauxe da: lege hori izan arren —edo baita berari esker ere—, lege-legezkoa izango dela Katalunian bizitzen jarraitzea, berena jotzen den hiz-kuntza ezagutzeke edota mesprextatuz. Etengabeak dira legea-ren idazkeran gaztelaniaren ofizialtasuna berresteko aipame-nak —katalanarenari berari egiten zaizkionak baino ugaria-goak—, «gaztelaniaren eta katalanaren erabilpen normal eta ofi-ziala bermatzea» dela legearen xedea dioten oinarri-aldarrika-penak, «hizkuntz arrazoiengatik ez bereizteko» eta adminis-trazioak lege bi hizkuntzak erabiltzeko deiak: *Diari Oficial de la Generalitat* bera ere katalanez eta gaztelaniaz argitaratu behar izateraino, gainera; era berean, oinarritzko heziketa oro-korreko ziurtagiria eskuratzeko, beharrezkoa da bi hizkun-tzen «ezagupide nahikoa» frogatzea (baldin eta ikasleak, nola-baiteko arrazoi larriren batengatik, katalana ez ikasteko bai-mena ez badu, behintzat), etab.

Alderantziz, legearen inolako artikulutan ez da katalana-rekiko beharrez mintzo, inongo ataletan ez da xedapenik ema-ten, pausoz pausoko bide geldo batez izango bada ere, espai-nola izan litekeen bezain hizkuntza beharrezkoa eta utziezina bihurtzeko.

Honek eraginda, jadanik garai hartan, legearen azken zirri-borroaren aurrean, hau esan ahal zuen arrazoi osoz, Bartze-lonako Unibertsitatean katalaneko katedraduna zen Joan Solàk: «una llei de vençuts per a vençuts» [garaituen legea

garaituentzat] (*El Món*, 1982.12.24) eta era honetan laburbildu i ironiaz: «El poble de Catalunya no podrà causar ni causarà cap molèstia a ningú raó de la defensa de la seva llengua. Aquesta defensa, l'assumirà ell tot sol, contracorrent com sempre i rasant-se la butxaca com sempre. (...) Des del problema que avui ens ocupa, caldrà concloure que l'Estat és l'organització que té la finalitat d'evitar molèsties a uns ciutadans a base de trepitjar uns altres ciutadans» [Kataluniako herriak ez dio eta ezingo dio inori eragozpenik eragin, bere hizkuntzaren babes-tea dela-eta. Babeste hau berak bakarrik hartuko du bere gain, uren kontra joanaz beti bezala eta poltsikoak harraskatuz beti bezala. (...) Gaur esku artean dugun arazoaz gero, ondorio hau atera beharko: Estatua hiritar batzuri eragozpenak uxatzeko erakundea dela alegia, beste hiritarrak hankapean hartuz].

Antzeko ironiaz zioen legea onartu eta egun batzuk gero ago Gironako Unibertsitatean hizkuntzalaritza erromanikoko irakasle den Xabier Lamuelak «Una llei possibilista» [Lege possibilista] izeneko artikuluan (*Avui*, 1983.04.19) eta «aquesta ficció d'igualtat [entre ambdues llengües] s'obté fent abstracció de l'àmbit de l'Estat, que, justament, a través de la Constitució, és el que obliga, omnipresent, a fer una llei possibilista, plena de limitacions que sovint fan reparèixer, insidiosament, la pressió de l'Estat en forma d'excepcions i de negociacions ulteriors» [bi hizkuntzen arteko berdintasun-fikzio hau Estatu-eremuaz abstrakzio eginez lortu da, bera delarik ere, hain zuzen, Konstituzioaren bitartez behartzen duena, orotan egonez, mugaz betetako lege possibilista bat egitera, salbuespen eta ondoriozko negoziazio-erara Estatuaren pisua maltzurki azalaraziz] salaketa egin eta gero, amaitzen zuen ez zuela pertsonalki lege honekiko ezadostasunik azalduko, baldin eta «Llei de regulació dels usos lingüístics a Catalunya» [Katalunian hizkuntz erabilpenak arautzeko legea] izena izan balu, edota, zergatien azalpenean, «aquesta llei es proposa de consagrar, d'acord amb la Constitució espanyola, la desigualtat entre la llengua castellana i la llengua catalana i d'aprofitar l'actual situació de tolerància per a difondre al màxim l'ús del català» argi eta garbi aitortu izan balu [lege honen xedea gaztelar eta

katalan hizkuntzen arteko desberdintasuna berrestea da, Konstituzio espainiarraren arabera, eta egungo tolerantzia-egoeraz baliatzea katalana ahalik eta gehien zabaltzeko].

Oraino esan dugunaren argitan, ulergarria egiten da legea, linguistikoki eta, gutxiago, politikoki erradikalak ez ziren aldeetatik katalanaren «despenalizazio» huts bezala aitortzea.

Izan ere, berari esker katalanei oroitarazten zitzairen, nola mendeetako erasoaren eta diktadura faxista joan berriaren ondoren —ez ahaztu helburu nagusietako bat nazio katalanaren kultur nortasun-arrasto oro (eta zer esan politikoz) behin-betiko ezabatzea zuela—, orain beren hizkuntzaz baliatzeko eskubideaz gozatzera igaro ziren, errepresalia basatien kalterik jasotzeko beldurrik gabe; nola eta beti beren hizkuntzaren ofizialtasun gaindiezina gaztelaniarekiko argi izanez gero, noski, eta honen erabilpen librea inolaz ere oztopatu gabe.

Legea *memento*-eginkizun bikoitza betetzera zetorren, beraz: katalan-hiztunen aurrean, ez zirela izango inolako delituren errudun beren hizkuntzaz baliatzeagatik; gaztelania-hiztunen aurrean, lasai bizitzen jarraitu ahalko zutela Katalunian, hizkuntzaz bertan txertatu beharrik gabe.

Katalanaz baliatzea edo hau ikastea, boluntarismo heretsienaren mugetan zokoratutako zerbait zen. Aipatu legeak ez zuen inolako gaitasunik behartzeko, ez ziren ezta aurrikusten ere, noski, zehapenak, betetzen ez zenerako. Kataluniako hizkuntz normalizazioko legea horixe zen besterik gabe: itxurak gordetzeko lege dotore bat, lehen mailako hiritarrak —gaztelania-hiztunak— beren hizkuntz pribilegioen ukiezintasunaz lasaitzeko eta bigarren mailako besteak —katalan-hiztunak— beren hizkuntzaren eskubide-urritasunaren legezketasunaz kontsolatzeko. Legeak ez zuen inolaz ere aldatzen konstituzionalki bi hizkuntzen artean erabakia zegoen funtsezko aldea; hau da, gaztelania-hiztunek beti ahalko dutela, katalanezko testu edo egoera baten aurrean, defentsa-gabezia alegatu, eduki, ez dutelako inolako obligaziorik hura jakiteko, eta, gaztelaniaren erabilpena exigitu, beraz, katalan-hiztunek esku-bide bera ez duten bitartean, zeren eta behartuak baitaude

espainola «ezagutzero» eta, ondorioz, katalana babesik gabea bezain baztergarria gertatzen da, bien arteko edozein liskar-kasutan.

Aipatu legearen mugen arabera, Generalitateko «Direcció General de Política Lingüística»k zenbait sentsibilizazio-kanpaina egin beharra sentitu zuen, eta, asmo on eta guzti, ez zuten agerian jarri besterik egin, irrigarri izateraino, hala deituriko katalanaren «normalizazioa» bultzatzea nahi zuen lege-eskasia.

Honela zioen kanpaina haietako baten esloganak: «El català, cosa de tots» [Katalana, guztiona]. Honelako testuinguruetako *tothom* jatorraren ordeztasunak, *tots* honen erabilpenean egon daitekeen gramatika-akatsa alde batera utziz, mingarriena zera da: hain zuzen katalana ez zen huraxe eta indarrean zegoen lege-sareak —Konstituziotik hasi eta darabilgun legeraino— izaten eta ahal izaten eragozten zion huraxe bera zela harrokeriaz —erdi handiustez, erdi xalokeriaz— oihukatzen zena. *Wishful thinking*aren adibide berri bat, beraz, politika eragile eta eraginkorren ordeztasunak.

Beste bigarren kanpaina bati —aurrekoa bezain irrigarria eta katalanaren erabilpena boluntarismo triste baten esku zegoela adierazten zuena— ekin zitzaion «Depèn de tu» [Zure esku dago] lemapean. Norberaren esku dagoena, katalanaren edonongo erabilpena dela ulertzen da. Administrazio autonomikoaren oihutikoa zen, alor honetan gobernu gisa aritzeko bere ezina aitortuz eta, honenbestez, gogo oneko hiritarren eskuetan utziz funtsean eskumeneko agintearen egitekoa baino ez dena, hau da, hiritarren eskubideak bete daitezela zaintzea, alegia; baina hemen jendearen eramanpen-izpirituaren edo temakeria gutxi-asko patriotikoaren menpe egoteko gonbitea egingen zen. Beldurra eragiteko modukoa, edonolako administrazioetatik honelako eslogana aterako balitz, osasunari edo garrasioari dagozkionetan!

Gaur egun, hizkuntz normalizazioko legea indarrean jarri zela hamaika urte betetzen diren honetan, bidezkoa da gizarte-eremu nagusienetan izan duen eraginkortasunaz galdetzea.

Honela zioen 1990eko azkenera Lluís Jou notariak: «un dels punts en què tothom, sociolingüistes i fins i tot juristes, està d'acord és que el procés de normalització no ha obtingut pràcticament cap resultat en l'àmbit jurídic (...) el procés de normalització no ha fet cap avenç a la policia estatal (sí a les locals i l'autonòmica), ni a l'exèrcit, ni a la administració de justícia, ni als Registres de la Propietat i Mercantil, ni a la vida jurídica privada, inclosa tota la contractació i documentació notarial» (*Avui*, 1990.11.27) [den-denak, soziolinguistak eta legelariak berak ere, bat datozen gauza zera da: normalizazio-prozesuak ez duela inolako emaitzarik izan, esateko, zuzenbidearen alorrean (...) normalizazio-prozesuak ez du inolako aurrerabiderik egin ez polizia estatalean (bai, ordea, lokalean eta autonomikoan), ez armadan, ez justizi administrazioan, ez Merkataritza- eta Jabetza-Erregistroetan, ez lege-bizitza pribatuan, notaritzatako kontratu eta agiriak barru].

Hau jartzen zuen agerian iaz azken aldera beste notari batek, Josep M. Puig Salellasek, hizkuntz jurisprudentzian agian adituena denak: «ni el català és la llengua pròpia de l'àmbit jurídic ni, de fet —és a dir, més enllà de norma—, és oficial al nivell que ho és l'espanyol. Pràcticament, no es dicten sentències en català, fins i tot en el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya; és irrellevant el nombre de documents notariales que es fan en català i, finalment, aquesta llengua senzillament és bandejada en els assentaments dels registres de dependència estatal» (*Avui*, 1993.12.01) [katalana ez da ez zuzenbide-arloko hizkuntza propioa, ez egitez —hau da, araua baino haruntzago— ofiziala ere, espainola den mailan. Esaterako, ez da epairik ematen katalanez, ezta Kataluniako Auzitegi Gorenean ere; ezerezaren pareko dira katalanez ematen diren notaritza-agiriak eta, azkenik, hizkuntza hau ezezaguna da, besterik gabe, estatuaren menpeko erregistro-izendapenerako bulegoetan].

Zer iruzkindu beharrik ere ez dago honetaz.

Esan beharrik ere ba ote dago enpresa- eta merkataritza-alorrean egoera ez dela, hain zuzen, hobea? Estatu mailan zabaldua dagoen almagazena handi baten «elebitartzea» —hau da, ukoe-

zinezko gaztelaniaren parekotasunez onartzea katalana— *Crida en defensa de la llengua, de la cultura i de la nació catalanes*-eko [Hizkuntza, kultura eta nazio katalanen defentsarako oihu] gazteen (nazionalismo erradikaleko halamoduzko almogáver-en) ekintza-kanpaina ikusgarri bati esker lortu zen; paradoxaz, gainera, arrazoia eman zioten zakarki Generalitateko gobernuan dagoen alderdi nazionalista moderatuari: gerrilari bilakatutako hiritarren ahalegin abertzale gogorraren esku zegoela, benetan, normalizazioa. Gainontzean, Printzerriko ekonomi eta finantza-bizitza lantzen den hizkuntza espainola da, erabateko lehentasunez. Bada aldi bat *Crida* desegin zela, Esquerra Republicana de Catalunya alderdian sartuz ofiziosoki, eta alderdiak, badakigu, abertzaleenak direla aldarrikatu arren, oso kontuz ibili ohi dira indarrean dauden legeak ez hausteko.

Badira, alabaina, juridikoki eman gabeko beste lege batzuk, gutxiago errespetatzen ez direnak hori dela-eta, lege-kordean daudenak baino ere gehiago baizik; eta horiek, erregimen kapitalista bati dagokionez, merkatu-lege ahalguztidunak dira.

Legeon izenean darrai gaur egun ere espainolak dagien katalanaren fagozitazio-prozesu geldiezina. Gai honen inguruko aipamen hau egitearen adibide berria, hizkuntzaren funtzionamendu-eremu nagusienetako honi dagokion gaurkotasunezko albiste batetik atera dugu: edonon diren gizarte-komunikabideak, alegia. Hauen etorrerak katalanez, Catalunya Ràdio eta TV3 sortuz (hauek ere 1983an), erabateko aldaketa ekarri zuen ordurarte herriko hizkuntzan zegoen irratietako eta ikus-entzunezko eskaintza urrian. Esan ere egin zen Dallas telesaila katalanera bikoizteak gehiago egiten zuela hizkuntza ~~ren~~ alde, edozein normalizazioko legek eta horrek eta beroretan egindako irakaskuntza-iharduerak baino. Urte gutxira etorri ziren baita telebista-kate pribatuak ere eta ikus-entzunezko ikuspegitik zegoen oreka galdu egin zen berriro, gaztelaniaren onura garbi-garbian eta ondoriozko katalanaren galaran. Hona beraz azken apirilaren 14an, kontuan hartuz aipatu kateok ez dutela utzi, pribatuak izan arren, titularitate publikoa, non Izquierda Unida-Iniciativa per Catalunya talde par-

lamentarioak Diputatuen Kongresuan ez-legezko proposamen bat aurkeztu zuen, bi urteren buruan telebista-kateok beren programazioaren %50a autonomi elkarte historikoak deitzen direnen (Katalunia, Euskal Herria eta Galiziaren) hizkuntza ofizialkideetan eman zezaten. Gehiengoa osatzen duten indar politikoez, Talde Sozialistak eta Alderdi Popularrak, ez zuten proposamena onartu, merkatuaren liberalizazioa eta eskuhartze politikorik ez izatea hizkuntz aldaketa horretan argudiatuz. Hau da, kapitalismoaren demokrazia formala frankismoaren diktaduraren Estatuko hizkuntza ez-espainolen menperatzeko eta, epe luzean, galarazteko xede historiko beraren zerbitzura.

Aitortu beharra dago, hala ere, badela gizarte-eremu bat katalana era aipagarrian egotea eta horren bidez hedatzea bideratzeko, gutxieneko lege-babesa eman duena. Eskola-eremua da, noski; normalizazioko legeak, 14.5 artikuluan, honetarako, ondo asmatuz, hizkuntzaren arabera ikasleak ikastetxe desberdinetan banatzea ezesten zuen; hau da, hizkuntza/hezkuntza *apartheid* sistema bat ezartzeko arriskuari aurrea hartzen zion. Hizkuntz inmertsioko politika ez zen, orduan, aipatu legezko erabakien ondorio praktikoa besterik, biztanlegoan erdia aloglota den eta bertako hizkuntza edonon menpeko-egoera garbian dagoen herri baten erdian.

Eskola-eremua, beraz, aurrikuspen hari eskerrak, dugu neurri handi batean espainolaren erabateko nagusitasuna katalanaren gainetik erakusten ez duen bakarra. Honegatik, honexegatik hain zuzen, azken udazkenaz gero inperialismo espainolak normalizazio-legearen aurka zabaldu duen ofentsibak Generalitateak eskolan duen hizkuntz politikaren deskalifikapenari ekin dio bereziki.

Asko da ofentsiba honetaz esan litekeena. Hala nola 93ko ekainaren 6ko hauteskundeei eta ondorengo hitzarmen-jokoari lotutako ustezko koiunturalitatea; zentzu honetan, badirudi ez dela ezinezkoa indar garailea PP izan balitz eta, hori dela-eta, era berean, Convergència i Unióren laguntza izan balu, PSOE izango zela difamazio-kanpainari ekingo ziona, popularrek orain duten pareko berotasunaz. Orkestazio honen azpiegituran dagoena zera da: gizarte espainolaren etengabeko katalanofobia.

Edozein aitzakia da ona, bere atzerapenagatik konplexupean dagoen eta duela gutxi arte iragan kolonial beltz baten galga feudalizatzailea kendu ezinik zebilen herri baten betiko gorrotoak unean uneko «bestearen aurka —katalanen eta euskaldunen aurka bereziki— pizteko.

Polemikan erabiltzen diren argudioak, ohizkoenetatik hasi eta eraso-xede berberen zerbitzuan erabilitako hitz ederren nola edo halako *aggiornamento*-gaitasun zinikoa gutxienik erakusten duten besteetara doazenak dira.

Haien artean, betiko leloa den espainolaren unibertsaltasunaren daukagu; mekanizismo baldarrezko argudioa, zere eta ezkutatu egin nahi baitu errealitate triste hau: espainola dela seguruenik —hizkuntzarik mintzatuenen artean, noski— analfabeto-kopururik handiena duena eta nazioko hizkuntza ofiziala ez den munduko inon ez duela harreman-baliorik *lingua franca* gisa.

Planteamendu kuantitatibo honek berez duen darwinismoak, bestalde, batazbeste alda daitezkeen ondorioak ditu, egon, beti baitago arrain handiagoren bat bera adinakoa ez dena jateko prest, Hego Amerikako eskualde askotan espainolak ingelesaren aurrean egin duen atzerakadak erakusten duenez. Zer dela-eta, orduan, gezurrezko unibertsaltasun baten aitzakitan, txikia liluratu nahi hori, baldin eta honen baitan bere buruaren aurkako gorroto maltzuraren birusa sartzeko eta honela haren despertsionalizatzea, gero lodiaren urdailean —kasu honetan, aipatua bezain hutsala den «Hispanitatea»ren magma amorfoan— irensteko asmoz ez bada?

Argudio berriagoen artean, katalanen erresistentzialismo historikoak duela gutxi arte zuen indar legitimatzailearen inguruan diskurtso espainolistak egiten duen gehiegizko bereganatzea daukagu. Espainolaren nahi adinako inposaketa bidegabearen aurrean irakaskuntza «la lengua del poble»n —herriaren hizkuntzan—, hau da, katalanez egin ahal izatea errebindikatzea zen, jakina denez. 50. eta 60. hamarkadetako migrazio handien eta garai berean katalana zen ororen aurkako giro errepresibo publikoan gertatutako telebistaren etorreraren

on doren, Printzerriko batezbesteko biztanlegoaren erdiak gaur ohizko hizkuntza gisa gaztelania duen neurrian, hizkuntz inperialismo espainiarrek Troiako zaldiaren antzera erabiltzen du jende hispanofono on guzti hori, horrela gizarte katalanaren normalizazio-bidea oztopatzeko.

Hauen ustez, beraz, ABCren lehen orrialde antologiko batean (1993.09.12koan) ematen denez, Kataluniako hizkuntz egoera «Francorekin bezalakoa litzateke, baina alderantziz».

Lelokeria honek bi ihardespren jaso litzake, gutxienik. Aurrena eta errazena kontrargudio hau litzateke: gauzak horrela badira, zertan ziren, orduan, ABCkoak eta antzekoak nazio katalanarnaurkako etnozidio frankista gertatzen ari zenean? Ezer ez esaten, noski, bat baitzetozen berarekin. Une honetan aipatzen dituzte, itxurati, beraiek inoiz errespetatu ez dituzten giza eskubideak, prozesu honen ustezko kaltetu bezala agertzeko, borrero izateagatik aipagarriak izan direnean.

Bigarren ihardesprena da, alabaina, egiaz axola dena. Kontuan harturik gaztelania gaur egun, baita Katalunian ere, osmosi huts-hutsez ikasten dela, nabarmenki hispanizatua dagoen ingurunearen baitan —*mass-mediata*ko gehienek eta administrazioko, epaitegietako eta finantzetako gainerako agente-guneek, nahiz elkarte gaztelania-hiztuneko kideen arteko edo hauekiko harremanek sortzen dutena, alegia—, eskolako hizkuntz inmertesia da presio hispanizatzaile honi aurre emateko eta eskolari, halaber, ematen zaion eginkizun gizarteratzailea katalanez neurri aipagarrian egin ahal izateko era bakarra.

Eta hortxe, azken atal honetantxe dago koxka. Gizarte industrial aurreratuan, hizkuntza lehen mailako tresna da, alde batera utziz oinarrizko komunikazio-erabilpenak, hiritarrak integratzeko eta, honenbestez, bazterrezinezko zerikusian, haiek bereizteko. Gizarteratze-hizkuntzan hauek azal dezaten ezagupide handi edo txikiagoen neurri berean izango dute, halaber, sozialki gehiago edo gutxiago igotzeko ahalbidea. Kondar-erabilpenetarako hizkuntza soil bihurtu nahi ez duen hizkuntza batek, gaur, hiritarren masa integratzeko eta, honen-

bestez, bereizteko gaitasuna izan beharra dauka. Edo alde-rantziz: haren baitan bereizpena egiteko gai eta, ondorioz, era-ginkorki integratzeko.

Horra hor zergatik inperialismo espainolaren halako eraso beldurgarria katalanak eskolan omen duen «gehiegizko» pre-sentziari. Haien ustez, hizkuntza honek ez du inolako gizarte-ratze-ahalmenik izan behar: ez biztanlego hispanofonoarenik, noski, ez jaiotzez edo inmigrazioz gizarte katalanera sartzen denarenik. Zeregin integratzaile/bereiztaile hori Gaztelako hiz-kuntzak, gero espainol ere deitzen zaionak, behar du soilki. Katalana, naturaltasunik funtsezkoenera mugaturik, irakasgai «maria» hutsal baten, argitalpen bat edo besteren eta irrati-tele-bistako zenbait kanalen mugetan hertsirik, tribalizazio-pro-zesu batera mugatu beharko litzateke, pertsona-kopuru kax-ka baten hizkuntza —iragan-minez direnena, abertzaleena, herritarrena— izan dadin; eta hori, zenbait egoera zehatzen esparruan bakar-bakarrik.

Azken hilabeteetako ofentsiba antikatalan honek nahikoa indar izan du, funtsean, ikusi dugunez, kalterik ezin egin duen eta duela hamaika urte Kataluniako legebiltzarrak aho batez onartu zuen legea, bapatean *sub iudice* eta Auzitegi Konstitu-zionalaren azterketaren zain jartzeko.

Litekeena da agian, egoera politiko espainolak datozen hila-beteetan eraman lezakeen bidearen arabera, lege-erakunde goren honek aipatu legearen konstituzionalitatearen aldeko epaia ematea. Baina hala eta guztiz ere, Espainia sakonak beste behin ekarri digun iskanbila honek lortuko du, segu-ruenik, normalizazioko legearen erreforma geldiaraztea. Proiektu honetaz mintzo ziren 90. hamarkadaren hasieratik, baita kata-lanismoak eratu eta amore-emaileenaren ordezkari zirenen artean ere, aitortu ez arren, jakinik lege zirtzil honek dituen mugak; hala-moduzko nazionalismoaren erakustokia apain-tzeko jaioa izanik, beste nazionalismoaren artilleria dialekti-koa eta errepresioegilea kargatuz amaitzea lortu baitu, herri honetan kalteak egiten dituen bakarrarena, alegia: «heroiak, konkistatzaileen eta santuen arraza» den betidaniko Espai-niarena.

Edozein izanik ere jazoera honen bukaera, hau da garrantzizko bakarra: gaur egungo hizkuntz ordezkatzeko prozesuaren iraulketa bidera lezakeen normalizazioko legea izango dela baliozko bakarra esateko adina argitasun eta ausardia izatea; katalana «normaltzea»k nahitaez espainola «desnormaltzea» adierazten duela onartzen duen legea, azken batean. Eta bete eta betearaziko duena. Bestela ez dago, epe luze edo laburra goan, hispanizazio huts eta erabatekoa baino beste etorkizunik.

Euskaratzailea:
ESTEBAN AGIRRE

EUSKARAREN ETA KATALANAREN LEGEAK

Hamarkada luze baten ondoren

ANDRES URRUTIA

Dagoeneko joanak dira urte batzuk Espainiako Konstituzioak ezarritako molde juridiko-linguistiko berria (1978) bere lehen ondorioak sortzen hasi zenetik.

Aspaldiko kontua baino, gai berria dugu gurean gazteleraz besteko hizkuntzen araubidea. Horrexegatik, hain zuzen ere, atzera begira jartzeko eta neurri txiki batean ere, geroari buruzko gogoeta batzuk egiteko une aproposa izan daiteke honako hau.

Egia esan, eta erkaketak erkaketa direla, berebiziko eta berehalako argumentua izango genuke horretarako euskarari dagokion munduaren azterketa edonondik hasiko bagenu ere.

Hala ere, legea izango dugu guk autu nagusia, alegia, hizkuntzei buruzko bizi dugun legedia honek zernolako eragina izan duen euskararen gune propioa sortu eta osatzeko.

Horretarako, besterik gabe, euskararen inguruko legedia aztertzea nahikoa izango genuke, bestelako itsaso handitan gure burua sartzeke. Hala ere, oraingo honetan, orokortasunaren izenean, aldarte desberdineko bidea hobetsi dugu. Horrela, gaingiroki bada ere, konstituzio horretatik eratorriko munduan, gure ustez berezien eta goratuen ditugun Catalunya eta Euskal Komunitate Autonomoaren legedia linguistikoak aztertzeari ekingo diogu. Xehekerietan jausi gabe eta zehaztapide osoz ibili gabe, legedia linguistiko horien lerro eta ardatz nagusiak izango dira gure aztergai, hauek ahalbideratzen dituztelako, ahalbideratu ere, katalana eta euskararen bizimodua eta bizibaldintzak.

Izan ere, estatu espainolean begi-bistakoak ditugu, kulturaren eta hizkuntzaren ikuspegitik bederen, bizpahiru komunitate bereizi. Hauen artean, ezbaierik gabe, Catalunya eta Euskadi dira nagusiak. Biok izan ziren lehenak beren autonomia erdiesterakoan. Biotan bazen hizkuntza berezia eta biotan ere, norbere nortasunarekiko kezka bizia. Bioi, azkenez ere, jantzi bera eskeini zitzaizen gainetik (konstituzioa), barneko erropak (estatutuak) aiurri desberdinetakoak izan arren.

Erkaketarako osagaiak honetara jarrita, badago bestelako elementu bat ere, dema horretan lagungarri gertatzen zaiguna. Ari gara, ari ere, euskaldunok betidanik Catalunya eta katalanak miresteko erakutsi dugun jarrera eta haiek harturiko eta sorturiko hainbat ekimenekin liluratzeko jokaera. Benera mintzo al daiteke katalanen «mirakuluaz»? Noraino izan dira baliagarri azken urteotako lanabes juridikoak gazteleraz besteko hizkuntzak babesteko eta euskarari zein katalanari bizi-modu erosoago bat emateko? Berdinak izan al dira edota izan behar al dute lege-erreminta hauek bi kasutan? Ba al dugu zer ikasirik euskaldunok katalanen esperientziatik? Galderak metatzen zaizkigu lumaren puntan, gai hauen jorraketa behar bezala egin nahi izanez gero.

Esan gabe doa, abiapuntu apal batetik hasten garela gure lege-hizkuntz gaineko jardun honetan. Abiapuntu honek, nolahi ere, hiru ardatz nagusi galdatzen ditu ezinbestean, gaiaren haria aurrera eramateko: lehenik, nondik gentozen azaldu beharra; hurrena zer-nolako tresnak izan ziren une konkretu batean (Konstituzioaren unean eta ondorenean) erabili zirenak hizkuntzei buruz; eta azkenik noraino izan diren lanabes juridiko-linguistiko hauek, aurretiaz markaturiko helburuak eskuratzeko baliabide zuzenak, bakoitza bere gizartean.

Honen ondoren, baita ere, etorkizuna zer-nolako izan dezakegun ere azalgarri gerta dakiguke.

Esan dezagun, aldeztu aurretik, araubide guztien balioa erlatibizatu egiten dugula eta beren-beregi hizkuntz araubidearena, honek usu erantzun egiten diolako arazo eta egoera konkretu eta zehatz bati, eta erantzun hori ematerakoan gainera, unean uneko eta tokian tokiko botere, indar eta balio juridikoen arabera egiten duelako.

Erabat aldagarriak dira, beraz, lege-irizpideak eta guztiz onuragarriak, hauen ondorioz, horien gaineko kritikak eta iruzkinak.

ARAUBIDE BATEN HASIERA: CATALUNYA ETA EUSKADI

1978. urtea dugu. Aurreko erregimenaren agintari bakarra hil da eta errege berriaren manupean gaituzue.

Lege batzuk bitarteko zirela, Espainiako Estatua mende honetako bigarren konstituzioaldi demokratikoa bizitzeko atarian zegoen. Horretarako behar-beharrezkoa zuen Konstituzioa bera, ordenamendu juridiko osoaren oinarri eta zutabe nagusia.

Horretan zetzan lehen kolpea. Horretan ere, zeresanik ez dago, estatu espainolaren hizkuntzen etorkizunerako eronka berria.

Goi legeak, ezaguna denez, ez zituen askoren uste eta itxaropenak bete. Batzuentzat motz eta heldubako gelditu zenak (alegia, gazteleraz besteko hizkuntzen araubideak), besteentzat kolokan jartzen zuen ordurarte gaztelerak zuen lehentasun ezinbestekoa.

Hizkuntzei buruzko formulazioa, hala ere, era askotan ulertzeko modukoa genuen, bere hitzetatik bertatik eratoritzen denez:

«3, artikulua.

1. Gaztelania da Espainiako Estatuaren hizkuntza ofiziala. Espainol guztiek jakin behar dute eta erabiltzeko eskubidea dute.

2. Espainiako beste hizkuntzak ere ofizialak izango dira haiei dagozkien erkidego Autonomoetan berauen Estatutoei dagozkien eran.

3. Espainiako hizkuntza moeta ezberdinen aberastasuna kultur ondare bat da eta hura babes eta begirunegarri izango da.»

Espainiako Konstituzioa (1978)

Argi zeudenak, besterik ezean, honakook,

1) Gaztelerak bere nagusitasuna mantentzen zuen juridikoki, bera baitzen Espainiako estatu osoan hizkuntza ofizial bakarra. Komunitate Autonomo batzuetan hango hizkuntzarekin batera; besteetan aldarte bakarrean. Estatu-lurralde osoa hartzen zuen bere magalean gaztelerak.

2) Beste hizkuntza batzuek, ordea, onarpen mugatuagoa zuten, hala nola euskarak edo katalanak, hauek «ofizial» izatera pasa zirelako legeak ezarritako molde eta lurralde zehatzetan.

3) Gazteleraren izana areagotzeko, gainera, espainol guztiek berau dute ezagutu beharreko hizkuntza bakarra. Beraz, eta edu aktiboan ez bada ere, geroxeago Auzitegi Konstituzionalak zehaztu zuenez, ez dago gazteleraz emandako mezuari muzin egiterik, auresuposatzen baita espainol nazionalitatedun orok ezagutzen dutela, kontrakoa frogatu beharra dagoelarik.

4) Azkenez, gazteleraz besteko hizkuntzei zuzentzen zaien dei zabala, Espainiako hizkuntz mota ezberdinen aberastasuna «kultur ondare» eta «babes eta begirunegarri» baita. Aldarrikatze honek, hala ere, ez du ematen hizkuntza hauen bizimodua garatzeko bide zabala izan denik, batipat Estatuari dagokionez.

Markoa, beraz, estu samarra batetik eta kortse eta jantzi itogarria bestetik. Batipat aurreko berrogei urteotan larri eta nekez bizi izandako hizkuntzentzat, eta bereziki euskararentzat. Katalana ere, ez zebilen honetatik aparte.

Nolanahi ere, 1978. urteak ziklo itxi baten bukaera ekarri zuen bi hizkuntza hauexentzat. Katalana, gerra-osteko lehen urtetan zigortua izan eta gero, hirurogeietan bizi zuen loraldiak markaturiko ildo berrien bidean genuen. Demografia tinko bati eutsiz, gerra ondoko jende-uholde kanpotarrak kalterik ekarri bazion ere bere hiztun-kopuruari, hizkuntza mintzatu eta idatzia genuen gizartean, eta oztopoak oztopo, gutxienezko presentzia baten jabe zena. Literatura, hizkuntzalaritza eta abarrek bere lehen emaitzak emanak zituzten Franco hil aurretik eta hala-nolako finkatzea zuen hartua katalanak bere gizartean.

Euskarak, ordea, ez zuen horrenbeste aurrerabiderik ikusten. Demografia urrikoa izanik ere euskal lurraldean, gerra-osteko urteak latzak izan zitzaizkion. Euskalkietan banatua, gerra aurreko ahaleginak deseginda, euskarak urte beltzak bizi zituen. 1968. urtean, hala eta guztiz ere, aurrekoarekin erpinajo eta hizkera batu baten formulazioa azaldu zuen euskarak. Hizkuntzak etorkizunaren mundua behar zuen eta horretarako batu beharra, berez zituen arazoei aurre egin ahal izateko.

Bestalde ere, belaunaldi berri batek bidea zuen irekia, modemitatearen aitzakian. Gorantza zetorkigun euskara, gatazkak gorabehera. Euskarazko irakaskuntza ere handitzen. Bidea antolatu beharra, abiadura-apur honi zegokion lorratza egokia izan zedin.

Biotan, hala ere, Catalunyan eta Euskadin, hizkuntza, herriaren nortasunean sustraituriko ikurtzat hartu zen, konstituzioaren gainean, hots, lurraldekako hizkuntz ofizialtasuna, estatutu-testuetan idazterakoan.

Catalunya:

«Article 3.

1. La llengua pròpia de Catalunya és el català.
2. L'idioma català és l'oficial de Catalunya, així com també ho és el castellà, oficial a tot l'Estat espanyol.
3. La Generalitat garantirà l'ús normal i oficial d'ambdós idiomes, prendrà les mesures necessàries per tal d'assegurar llur coneixement i crearà les condicions que permetin d'arribar a llur igualtat plena quant als drets i deures dels ciutadans de Catalunya.
4. La parla aranesa serà objecte d'ensenyament i d'especial respecte i protecció».

Estatut d'Autonomia de Catalunya (1979)

Euskadi:

«6. artikulua.

1. Euskarak, Euskal Herriaren berezko hizkuntza denez, hizkuntza ofizialen maila izango du Euskal Herrian gaztelaniarekin batera eta guztiek dute bi hizkuntzok ezagutzeko eta erabiltzeko eskubidea.
2. Komunitate Autonomoko Erakunde amankomunek Euskal Herriko egoera sozio linguistikoaren ñabardurak kontutan izanirik, bi hizkuntzen erabilpena bermatuko dute, beroien ofizialtasuna erregulatuz, eta beroien ezagutza segurtatzeko behar diren neurriak eta medioak erabaki eta baliaraziko dituzte.
3. Hizkuntza dela-eta, ez da inor gutxietsiko.
4. Euskarari dagozkionetan, Euskaltzaindia izango da erakunde aholku-emale.
5. Euskara beste euskal lurralde eta komunitate batzuetako ondarea ere izanik, erakunde akademiko eta kulturalezkoek beroekin izan ditzaketen harreman eta loturez kanpo, Euskal Herriko Komunitate Autonomoak eskatu ahalko dio espainol Gobernuari lurralde eta komunitate horiek kokaturik daudeneko Estatuarekin itunak eta komenioak egin ditzala —edo eta hala behar izanez gero Gorte Jeneralei horretarako eskabidea ager dezan, berauek hura onartzeko—, horretara euskara zaindu eta bultzatzea dadin.» .

Autonomi Estatutua (1979)

Estatutuetan agerturiko formulazio honek eskatzen zuen, dena den, hurbilagoko idazkerarik eta proposamenik, euskararen eta katalanaren araubidea moldatzerakoan.

Horretara etorri ziren, bi komunitateotan argitaratu ziren eta gaur arte indarrean ditugun tresna juridiko-linguistikorik garrantzitsuenak:

- «*Euskararen erabilpena arautzeko oinarrizko legea (azaroaren 24koa, 10/1982)*».
- «*Llei de Normalització Lingüística a Catalunya. (6 d'abril de 1983)*».

Bi legeotan, ezbairik gabe, funtzio batzuk aukeratu ziren, hizkuntz hauen normalkuntzarako eginbidetzat.

Catalunya:

- Titol preliminar.
- Titol I: de l'us oficial.
- Titol II: de l'ensenyament.
- Titol III: dels mitjans de comunicació.
- Titol IV: de l'impuls institucional.
- Titol V: de la normalització de l'us de l'Aranès. »

Euskadi:

- Aintzin-Idazpurua.
- Lehenengo Idazpurua, atalburu bakarra: Herritarren eta herri-agintaritzaren eskubide eta eginbeharrak hizkuntzaren alorrean.
- Bigarren Idazpurua, lehenengo atalburua: Euskara Euskal Herriko Autonomia-Elkarteko lur-eremu barruko herri-arduralaritzan erabiltzeaz.
- Bigarren Idazpurua, bigarren atalburua: Euskararen irakaskuntzango erabilpena.
- Bigarren Idazpurua, hirugarren atalburua: Euskararen gizarte-adierazpideetango erabilkera.

- Bigarren Idazpurua, laugarren atalburua: Euskararen gizarte-erabilpena eta erakunde-alorreko beste alderdi batzuk.
- Bigarren Idazpurua, boskarren atalburua: Euskararen idatzitako hizkuntza ofizial denezko erabilkera.

(*JAKIN, Ikastolatik eskola publikora*. 28 zkia. uztaila-iraila 1983).

Zeintzuk, bide beretik ere, euskarari buruzko oinarri nagusiak? Labur esanda eta gure iritziz, jarraikoak ditugu:

1. *Ofizialkidetasuna*. Euskara ofiziala da gaztelerarekin batera, ondorio guztietarako eta esparru ofizial guztietan. Horretara eta Auzitegi Konstituzionalak zehaztu duenez, «ofizial» izate hori Administrazio eta botere publikoaren eta administratuen arteko bide zabala eta baliagarria da. Hona hemen euskarak urte luzeetan izan duen gabezia bere eskura ekarria. Gaztelerak lagunduta, horixe baietz. Ofizialkidetasun honek ekartzen du, bide beretik ere, euskararen eta gazteleraren arteko oreka «ofiziala».

2. *Lurraldetasuna*. Euskara, gaztelerarekin batera dugu ofiziala Euskal Komunitate Autonomoaren esparru osoan. Printzipio eta euskarri moduan, badirudi apostua lurraldetasunaren alde egiten dela. Hala ere, aurreko hau lehen azaldutako horrekin, hots, gaztelera ezagutzeko betebeharrarekin batera ekarriz gero, berehala antzematen da gazteleradunen aldeko eskubide pertsonala elkarrekin bizi dela euskaldunok dugun euskara erabiltzeko eskubide lurraldetarrarekin.

3. Euskara, *normalkuntza* prozesu baten objektutzat hartua dugu legean. Normalkuntza da helburua eta horretarako tresna dugu legea. Normalkuntzak, euskarak aspalditik bizi zuen egoera «diglosikoa» (hona hemen berbatxo miragarria) du erasogai, honetan bideratzen ditu bere ahalak eta lerrak.

Honekin batera ere, lege honek adierazten duen «oinarrizko» izaera, hots, etorkizunean markatu beharko diren hainbat lerro, garapen eta bestelako ustezko horien aintzindari izatea. Oinarriak, beraz, prozesu ez itxi, baino bide ireki batera abiatu eta zuzenduak.

4. *Gaztelera ezagutzeko obligazioa*, lehen azalduko, eta Euskal Komunitate Autonomoaren esparruan bete-betean aplikatu beharrekoa.

Horri erantsi behar, bestalde, euskara erabiltzeko eskubidea. Ez, ordea, gaztelararen parean, obligazioa. Bide horretara lerratu zen lege bakarrak, galegoarenak, ez zuen Auzitegi Konstituzionalaren bedeinkapenik erdietsi, euskara eta beste hizkuntzak/gaztelera bikote honen osagarrien arteko desoreka nabarmena sortuz.

Esan beharrik ez dago ere, marko eta inguru honetan are agotu egiten duela ondorioa «hizkuntza dela-eta, ez da inor gutxietsiko» esateak. Ikur nagusia, zutabe finkoa dugu hori, zenbait kasutan ere honela formulatu eta gaztelera ezagutzeko betebeharrarekin erkatuz gero, euskararen mesedegarri gertatzen ez dena.

5. Euskara «ofiziala» izanik ere, hurrengo arazoa bere aplikazio-eremuetan daukagu.

Aurretiaz azaldu ditugu normalkuntza-lege honen alor eta esparruak. Beste alor guztiei dagokien txikiena ere kendu gabe, mundu juridikoa har dezakegu abiapuntutzat, jarraian eta gainetik bada ere, Administrazioan, Botere legegilean eta judizialean hizkuntza kontuetan zer-nolako parametroak ezartzen diren azaltzeko.

Administrazioan jarri dira, eta batipat Euskal Komunitate Autonomoaren Administrazioan, errorik sendoenak euskarari buruz. Edozein hiritarrek Administrazioarekin duen euskaraz jarduteko eskubideari eutsiz, benetako ahalegin baterako hasikinak sortu ditu lege honek, bere akats eta guzti. Azken urteotako fenomenoak dugu hau, oraindik orain, abiada bizian dabilena.

Molde bereko ahaleginak ikusi ditugu Administrazioan ere, euskarak bizi duen beste normalkuntza-prozesuan, alegia, barne-normalkuntzari buruzkoan. Euskara mundu juridiko-administratiboaren eramaile izatea ez genuen eta ez dugu dema erraza.

Botere legegilean ere begi-bistakoa da euskarari buruzko legediak ez duela lortu, ezta hurrik eman ere, euskararen presentzia efektiboa, sinbolismo huts baten gainetik berarentzako ondorio zuzenak ekarriko dizkiguna.

Antzeko zerbait ere esan daiteke botere judizialaren sailan. Euskarari buruzko legeak eta areago, harez geroko «Ley Orgánica del Poder Judicial» delakoak ez du, beste behin ere, euskararen erabilera bermatzen. Hemen ere, gizarteak dituen ajeak bertan isladatzen direla aitortu behar, aitzaki edo berbazuri modura.

Hitz batez esateko, euskararen normalkuntzarako legeak markatu zituen erroak eta ardatzak baldintzaturik etorri zirela gogoratu behar. Konstituzioa, Autonomi Estatutua eta Euskararen legeak marrazturiko irudiak bazituen, izan ere, bere argilunak eta horiek izan dira eta izan daitezke, geroari begira ere, legedia honen garapuntuak.

Catalunya-n ere, euskarari buruz esandakoa bide beretik errepika daitekeela esan genezake.

Baliabide nagusiak, hau da, katalana/gaztelera ofizialki-detasuna, lurraldetasuna, gaztelera ezagutzeko obligazioa, hizkuntza dela-eta diskriminaziorik eza, horiek guztiak dira berriro agertzen zaizkigun leloak. Lelo berberok, haatik, badituzte berdintasunerako elementuak. Zerbait aipatzekotan, aurrez esandakoari jarraikoa gehi diezaiokegu:

1. *Catalunya*-n katalanak hizkuntza «ofizial» izatetik at hizkuntza «propio» izatearren duen ekarria. «Propio» izate hau euskararen esparruan ere badugu. Falta dena, ordea, katalanek jarri duten filosofia da:

« Article 2.

1. El català és la llengua pròpia de Catalunya. Tots els ciutadans tenen el dret de conèixer-lo i d'expressar-s'hi, de paraula i per escrit, en les relacions i el actes públics, oficials i no oficials. Aquest dret suposa, particularment, poder: adreçar-se en català, de paraula i per escrit, a l'Administració, als organismes públics i a les empreses públiques i privades; expressar-se en català en

qualsevol reunió; desenvolupar en català les activitats professionals, laborals, polítiques i sindicals, i rebre l'ensenyament en català.

2. Les manifestacions de pensament o de voluntat i els actes orals o escrits, públics o privats, no poden donar lloc a Catalunya a cap mena de discriminació si són expressats totalment o parcialment en llengua catalana i produeixen tots els seus efectes jurídics igual com si fossin expressats en llengua castellana, i, per consegüent, pel que fa a llur eficàcia, no poden ésser objecte de cap mena de dificultat, d'ajornament, de requirement de traducció ni de cap altra exigència.

3. En cap cas ningú no pot ésser discriminat per raó de la llengua oficial que empra».

Llei de Normalització Lingüística a Catalunya (1983)

Alderaturiko testuak, beraz, «propiotasun» honen zereginaren arrastoak ematen dizkigu. Ez dago hemen «katalana» ezagutzeko betebeharrak, bestelako formulazioa baino, hau da, «propio» izateak erabili beharra dela esan nahi du, berrikitan «*Avantprojet de llei de reforma de la llei de normalització lingüística a Catalunya*» delakoak gogoratu digunez, bere 2. artikuluan:

«Article 2.

En els termes que estableix aquesta Llei, el català, com a llengua pròpia de Catalunya:

a) ha de ser la d'ús normal en l'activitat de les administracions públiques de Catalunya i en l'ensenyament.

b) ha de ser també d'ús normal en les comunicacions i informacions que les entitats privades adrecen al públic».

2. Bada, izan ere, bestelako ñabardurarik Catalunya-ren kasuan. Egia esan, honetan datza Catalunya-ko legean arautu zen Generalitateak hizkuntz eskubideak babesteko duen gaitasun juridikoa. Auzitegi Konstituzionalak indargabetu zuen Catalunya-k, herri gisa, bere eskubide linguistikoak babesteko elementu hau eta katalan hizkuntza, norbanakoaren mailatik herri-mailaraino jasotzeko saioa, hain zuzen ere, hizkuntz eskubideen nolabaiteko zentzu herritarra eta kolektiboa adierazten zuena.

«Article 4.

...

2. Sens perjudici del dret dels afectats a fer-ho directament, el Consell Executiu de la Generalitat està legitimat, amb tota la capacitat jurídica necessària, per a actuar d'ofici o a instància de qualsevol persona, juntament amb els afectats o separadament, exercitant les accions polítiques, administratives o judicials necessàries per a fer efectius els drets dels ciutadans reconeguts en l'article 3 de l'Estatut i en la present Llei».

Llei de Normalització Lingüística a Catalunya, 1983

Honek ez zuen indarririk lortu. Bere horretan gelditu zen, aurrerabiderik izan gabe.

IRAGANARI SO, ETORKIZUNARI ADI

XX. mendea bukatzeaz dago. Azken urteotako hizkuntz politika berriak euskara eta katalanarentzako aldarte antzekoak ekarri dizkigu, legez bada ere.

Aurreko lerroek zerbait erakutsi badigute, hizkuntz politika baten beharra izan da.

Honek, aurrekoarekin batera, iraganari so egitea galdatzen du, lege-mailan zer izan den lagungarri eta zer kaltegarri zehazteko eta ikasteko, etorkizuneko lorratzak ageriagoak eta argiagoak izan daitezten.

Honetara, hasierako elementu ez aldekoak ditugu:

1. Gazteleraz besteko hizkuntzak ezagutzeko beharra ez izatea, honek sortzen duen gazteleraren eta beste hizkuntza ofizialen arteko desoreka nabarmenarekin.

2. Hizkuntza «propioaren» kontzeptu horri mozkin gehiago ez ateratzea, batez ere, euskarari dagokionean.

3. Espainiako Estatu-Administrazioak erakutsi duen gazteleraz besteko hizkuntzei buruzko ardurarik eza, nahiko bista-takoa eta zenbait kasutan ere, areagotu egin dena azken bolada honetan.

4. Komunitate Autonomoetatik bertatik sorturiko zenbait irtenbide finkatzeko lege-euskarri eskasa.

5. Askotan ere, gizartearen kezkak eta errealitate batzuk bideratu ezina, lege-marko honen barnean.

Era eta aldi berean ere, ez litzateke zilegi izango, etorkizunari adi jarrita, zenbait bide proposatu gabe bukatzea, eta hizkuntz politika baten bultzagarri izan daitezkeen lege-irtenbide anitzak honetara ez ekartea.

Honela esanda, badirudi legearen aldetik ikusita eta gaingiroki bada ere, horrelakoak komeniko liratekeela:

1. Estatuaren Administrazioak dituen baliabide eta bote-reguneek gazteleraz besteko hizkuntzekiko duten harrera gehitzea. Oraindik orain eta etorkizunean ere, gai askoren gaineko manua estatuarena dugu eta izango dugu, honek dituen hizkuntz esanahi guztiekin.

2. Bistakoa da, ildo beretik etorrira, Europa ren marko juridikoak honetan izango duen esangura. Europa ren produkzio, emaitza eta hainbat eskema ere euskaratu beharko ditugu, nahitanahiez, epe laburrean eta ertainean.

3. Komunitate Autonomoetan lekukurik dauden hainbat kompetentzien artean, hizkuntzarena ere garatzea, ez bakarrik administrazioaren sailean ez bada ere gizartean eragingarri diren bestelako alorretan ere (kontsumoa, zerbitzu sozialak, etab.), guzti horietan hizkuntz politika bat aurrera eramanez.

4. Hizkuntzarekiko administrazioen arteko politika jardun amankomuna.

5. Berrito ere zehaztea, marko zabalago batean, hizkuntzek gizarte eleanizetan jokatu behar duten zeregina.

Honek eskatzen du, eskatu ere, hizkuntz politika berriro zehaztu eta antolatzea, orain arteko xedeak noraino bete diren ikusteko eta eskura dugun biharko egun honetan zer-nolako izan beharko lukeen azaltzeko.

GALAK

JOAN MARI TORREALDAI

HIZKUNTZA ALDIZKARIETAN

HIZKUNTZA ALDIZKARIETAN

JOAN MARI TORREALDAI

Zergatik heldu *Jakin*-en aldizkarietan hizkuntzak duen tratamenduari?

Gaiaren berezko garrantziaz gain, hiru arrazoi nagusi aipatuko ditut. Bat, *Jakin*-en beraren praxia; bi: egungo zenbait joerazko arrisku; eta hiru: aldizkariak hizkuntz tratamenduan egin/egiten duten lan meritugarria.

Aldizkariak hizkuntzari ematen dion tratamenduaren inguruan, *Jakin*-ek badu bere «tradiziotxoa». Egia esan, aldizkariaren bizitzako ia berrogei urte hauetan euskararen normalizazioa, euskararen batasuna, hizkuntzaren erabilera zuzena, euskararen kalitatea eta gisa honetako kontzeptuak behin eta

berriz izan ditugu mahaiaren gainean, noiz eztabaidarako, noiz birplanteatzeko, eta, noski, betire, ongi ala gaizki, aldizkarian bertan indarrean jartzeko, euskara normalizatu-asmoz. Jokamolde horren bi marka soilki aipatuko ditugu:

1) 1964an ospatu zen euskal idazle eta irakasleak bildurik Baionako Biltzarra, lau urte Arantzazukoaren aurretik. Hantxe hartu ziren gerora «euskara batu»tzat ulertzen den normalizazio-bidearen lehen neurriak. Ba, *Jakin* izan zen bide hori beretzat hartu zuen aldizkari eta argitaldari bakarra. Honela zioen Zuzendaritzak «Baiona'ko Biltzarraren Erabakiak» argitara emanez erantsi zuen aitzin-oharrean:

«Baiona-ko Euskal Idazkaritza-k lan handi bat burutu du. Euskal literaturaren batasunerako urrats luzea. Beharrezkoa (...). JAKIN-ek erabaki hauek guztiak onartu egiten ditu, eta bete egingo ditu. Beraz, gaurtik aurrera, datorren alean hasita, JAKIN-en lege hauek obligatu egingo dute (...).

Hemendik aurrera, nahiz idazleak erabaki hauek gorde ez, eta artikulua lege hoiek alde batera utzita igorri, JAKIN-eko zuzendaritzak zuzendu egingo ditu». (*Jakin* I, 18, 1964).

Zertan esanik ez, jarrera honek, lehena izaki, sekulako haserreak eta iskanbilak ekarri zituela ondotik.

2) Euskararen normalizazioaren kezka berak gidaturik, Euskaltzaindiak ontzat emandako Eusebio Erkiagaren deia zabaltzen du *Jakin*-ek 1967an, aldizkarien zuzentzaileei zuzendua hain zuzen:

«EUSKALTZAINDIAREN DEIA (...). Baina hontaz oiugu egin nahi dugu oraingoan. Zera, euskal aldizkarien zuzentzaileek berarizko arreta izan dezatela, euskal aditzaren formak zaintzeko eta batasun bidera apurka apurka erakartzeko. Artzen dituzten artikuluetan eta albistetan, zergatik ez egin, argitara baiñu lehen, txit premiazko diran aldakuntza tipiak? (...)

Labur: itzurrena zaitu behar dugu, jostera arauak eta atzizkiak orobat, eta aditzaren formak. Osterontzean izkeraren indarra, izakera, moteldu, illundu ta nahasmendu bihurtuko dugu. Eta jakiña, konpreni eziña ditekera ez du inortxok ere ezertarako nahi izanen». (*Jakin* I, 24, 1967).

Harrez gero orri asko bete ditu *Jakin*-ek, eta lehengo lepotik dugu burua. Euskararen normalizazioak lehen adina kezkatzen gaitu. Eta ez bere aspektu orokorretan bakarrik. Hartzen diren edo hartu beharko liratekeen neurri txikienek ere berdin kezkatzen gaituzte. Hala nola, produkzio idatziaren kalitate-kontrolak, eta zehazkiago aldizkarietak.

Gai honi orain eta hemen heltzeko bigarren arrazoia bikoitza da: berria da batasun-prozesuan zenbait idazle eta esatariren utzikeria, axolagabekeria eta bidenabar txokozalekeria. Ez naiz honetan luzatuko, behin eta berriz salatu izan baita. Honen ondoan badago beste joera bat (purista ote?), euskara batua zentzu hertsian hartzekoa. Ondorio dezente du honek.

Has gaitezen zenbait konstatazio egitetik.

Aldizkarietan egin beharreko hizkuntz tratamendua gaur ere ez da samur-samurra. Ez da sekula erraza izan, egia esan.

Aipamen luzea bada ere, gogora ekartzea komeni da Aingeru Irigaraik eta Koldo Mitxelena -euskaltzainak biak- izan zuten eztabaida publikoa. *Boletina*ren bidaliriko artikulua batean, Koldok zuzenketak egin zizkiola eta, kexu zen Aingeru. «(...) se debe, con más razón, respetar el texto de un artículo de una revista literaria, al corregir las erratas de las pruebas de imprenta, si ese artículo es correcto y tiene autor responsable», zioen Aingeruk (BRSVAP, XX, 1964).

Erantzun gabe gelditzen zen horietako ez zen, ez horixe, Mitxelena. Deskarguan, bere irizpideak azaltzen ditu, baina baita ere aldizkari batek izan behar duen jokamoldea:

«Llevo ya bastantes años corrigiendo, con pocas excepciones, la totalidad de las pruebas de este BOLETIN. Al hacerlo, me veo obligado bastantes veces, bien a disgusto, a modificar en detalles —generalmente pequeños, pero a veces de mayor entidad— el texto de los originales que publica la revista. (...)

Pero este quehacer, en cuanto tal, no necesita apología. Añadiré, pues, que otro tanto he tenido y tengo que hacer, aunque no hay tarea que menos me agrade, en Egan. En euskera, las cosas no son,

ni mucho menos, tan claras como en castellano, y por eso mismo me he visto en la precisión de hacer más retoques, aun a riesgo de (...) introducir en el texto algún disparate notorio. Me atrevo a pensar, con todo, tal vez por vanidad incorregible, que mi intervención, en conjunto, ha contribuido a dar a los trabajos publicados en la revista alguna uniformidad —siempre deseable por escasa que sea—, al igual que una cierta «corrección» ortográfica y gramatical.(...)

El señor Irigaray considera que los originales deben ser respetados, pero con una importante restricción: que sean correctos y tengan autor responsable. Pero salta a la vista que ambas condiciones están lejos de ser equivalentes. Todos los artículos que aparecen en Egan tienen autor responsable en el sentido de que tienen autor conocido (al menos para la redacción), pero no sólo el autor responde de los aspectos formales (únicos que ahora nos interesan) del trabajo, sino también la revista que lo publica. Y ésta, como todos sus semejantes, próximos o remotos, tiene, como no puede menos de tener, alguna norma a la que en todo momento ha de tratar de ajustarse. ¿O es que el Sr. Irigaray sostiene que hay autores responsables —garantía como tal de su propia corrección—, y otros irresponsables, que no pueden aspirar a la intangibilidad?» (Ib.)

Geroztik, 1964tik nahiko oraintsu arte, batasun-zaleen artean behintzat, minberatasun gutxiago izan dela esango nuke. Berrikitan, aldiz, zenbait «idazlek» bereari eusten dio gogotik. Ezin zaio holakoari testuaren puntaren punta ere ukitu. Hizkuntzaren etorkizuna bide dago jokoan!

Bestalde, batasun-prozesuaren irakurketa murriztailea egiten lehen baino aisago hasten da zenbait gaur egun. Hauei entzunez, euskara batua lau arau eta testu bat da, eta kitto. Beste guztia idazlearen diskrezionaltasunaren pentzura bide doa («subjektivismo y arbitrariedad», esango luke K. Mitxelenak). E redugarri izan beharko lukeen zenbaitek, bere aldetik, ez du e redurik hoberena eskaintzen. Hauek eta haiek badute heldulekurik horretarako, gainera: 1993ko maiatzaren 28an Euskaltzaindiak berak atera zuen adierazpena euskara batuaz, ustez «gizartean dabilzan iritzi okerrak eta egiten diren gehiegikeriak» salatuz:

«Euskara Batua», Euskaltzaindiak 1968.etik aurrera batasunerako eman dituen arauak bakarrik osatzen dute. Hau dela eta Euskaltzaindiak esan behar du badirela han eta hemen arau batzuk euskara batukotzat jotzen direnak eta Euskaltzaindiak inoiz ere eman ez dituenak».

Uste oker eta gehiegikeria horiek ukatu gabe, ez al da era berean salatzekoa beste hainbaten «gutxiegikeria», emandako arauak ere ezagutzen eta betetzen ez dituztenena?

Nolanahi ere, beste barik euskara batua lau arau horietara mugatzeak esplikazio bat baino gehiago behar du. Euskara batua hori baino askoz ere gehiago da, nire ustetan, prozesu bat baita. «Euskara batua» Euskaltzaindiaren marka edo seilu erregistratutzat hartu nahi bada, bego. Nola izenda, orduan, azken 30 urteotan garatu den prozesua? Euskara estandarra? Hitz kontua bada, bost axola niri. Baina jarrera murriztaile eta defentsiboen gaineratik edo azpitik, kontzepturen bat behar-beharrezkoa dugu produkzio idatziaren ehuneko ia ehun horretako hizkuntz mota izendatzeko, adibidez.

Testuinguru honetan kokatu behar da aldizkarien hizkuntz lana.

Berriz diot: eragin erabakiorra izan dute aldizkariak. Aitzindaritzia lana askotan. Merezimendu handikoa izan da, batzuk aipatzearren, Imanol Berriatua batek, Jose Antonio Aduariz batek, Xalbador Garmendia batek, Dionisio Amundarain batek orain baino lehen egindako lan eskerga, beti asmatu ez badute ere. Erreferente baitziren guztiontzat.

Hori aitortu ondoren, errebindikatu egin behar da, norbait aukeratu jar baleza ere, hizkuntz tratamendu hori egiteko eskubidea. Eskubide horrek suposatzen duen normatiba ezin da «euskara batu»tzat zentzu hertsian hartzen den arategi labur horretara mugatu. Garbi ikusten da aldizkarien erantzunetan aintzat hartzen diren autoritateak eta erreferentziak Euskaltzaindiaren arau-gomendioetara bakarrik mugatzea gutxitxo dela. Hizkuntz zuzentzaile batek dituen premiak mila dira, eta denak bat-batean soluzionatu beharrekoak, eta ezin da konformatu lau arau eta gomendio-pare batekin.

Esker gaiztoko eta sari sozial gutxiko lanbide honek gure txaloak merezi ditu. Are gehiago orain, zenbait «idazlek» bereari heretsiago oratzen dionean, erabaki-falta argudiatuz. Hona zenbait zailtasun:

- bat, abiapuntukoa: beti da zail inoren testuaren gain lan egitea
- «idazle» minbera askorik badago, norbere askatasunare n, euskararen aberastasunaren eta beste zerbaiten izenean bere testua ukitzerik nahi ez duena. Azken aldiko euskara batuaren interpretazio murriztaile horietan indar harturik inoiz beren disziplina-falta edo ezjakintasuna ezkututzen dute.
- euskararen normalizazioaren arau-zerrenda eguneratua eskuratzekak lanak ditu. Hartu ohi diren erabakiak sistematikoki jakitera emateko bideek huts egiten dute.
- iazko maiatzeko testu murriztailea baino nahiago dut Euskaltzaindiko Jagon Sailak aurtengo otsaileko ihardunaldien ondoren publikaturiko testuaren izpiritua, «zigor» hitz eta guzti. Euskaltzaindiak gutxi (gutxiegi?) arautzen du, eta arautzen duena ere betetzeko disziplinarik ezin ote du ezarri bere kideen artean? Barrutik ez dakit baina kanpotik begiratuta behintzat ondo harriztekoa da kasua.

Aurreratu ditugun arazo guzti hauen inguruan, aldizkarien iritzia hurbildik ezagutu nahian inkestatxo hau moldatu dugu. Hiru ataletan banatu dugu galde-erantzunen saila:

1. Aldizkariaren hizkuntz planteoak, hasteko. Alegia, euskara batuarekiko eta hizkuntz tratamenduarekiko aldizkariaren jarrera.
2. Zuzentzailearen jokamoldea, bigarren. Hau da, hizkuntz tratamendua arduradunaren lana zer-nola mamitzen den.
3. Eta hirugarren, hizkuntz autoritateak eta lan-tresnak. Galdetu nahi baita, lan horretarako zein den arduradunak duen tresneria, teorikoa eta praktikoa.

Galderen harira ekarri ditugu erantzunak, banan-banan. Ondoko aldizkari hauen erantzunak, hain zuzen: Aizu!, Argia, Bat, Elhuyar, Emakunde, HABE (Zutabe, Unesco-ren albistaria), Hegats, Idatz eta Mintz, Isilik, Jakin, Larrun, Senez, Uztaro eta Xirrixta

ALDIZKARIAREN HIZKUNTZ PLANTEOAK

ZER GARRANTZI EMATEN DIO ALDIZKARIAK EUSKARA ZUZENTZEARI, TXUKUNTZEARI?

Hizkuntz tratamenduaren aurrean aldizkari bakoitza kokatu beharra dago lehenik. Aldizkari guztiek ez dute berdin balora - tzen rewriting-a. Bistan da ez dutela printzipio berekin joka - tzen, adibidez, Elhuyar-ek eta Herria-k.

Erantzunei jaramon egiten badiegu, nik aurretiaz uste baino inportantzia handiagoa ematen diote aldizkariak euskara zuzenaren erabilerari. Ikusi besterik ez dago garrantzi hori nola kalifikatzen den: «handia», «ezinbestekoa», «berebizikoa», «osoa», «punta-puntakoa», etab.

- Inkestatxo honi hasiera emateko esan Aizu!-k oinarrizko euskarazko aldizkaria izateko asmoa eta helburua dituela. Beraz, euskara bera izanik aldizkariaren ardatza ezinbesteko garrantzia du Aizu!-rentzat erabilitako hizkuntza zuzena eta txukuna izateak, nahiz eta gero, bitartekoak direla medio, askotan ez iritsi markatutako helburuetara. (**Aizu!**)

- Argia aldizkariak berebiziko garrantzia ematen dio hizkuntz arloari, asteroko lan garrantzitsuenetakoa alea zuzentzea izanik. Aspaldidanik jabetuak gara idatzizko komunikabide batek hizkuntza zuzen eta txukun erabili behar duela, hau gabe herrena bailitzateke argitaratutakoa. (**Argia**)

- Hasiera-hasieratik Bat Soziolinguistika Aldizkariak artikuluen zuzentzaile figura izan du. Erredakzio Kontseiluari beti iruditu zaio garrantzitsua lanak akatsik gabe argitaratzea,

nahiz eta horrek artikulua egileari zaban zuzenketa egin beharra ekartzen duen. **(Bat)**

- Gure aldizkariak euskara zuzentzeari eta txukuntzeari garrantzi handia ematen dio, irakurleari ahalik eta produktu homogenoena eta onena eman nahi diolako. Aldizkari osoa zuzentzen da. **(Elhuyar)**

Aldizkarian argitaratzen diren testu guztiak birritan zuzentzen ditugu eta zalantzaren bat eduki ezker, jende jakitunarengana jotzen dugu (gure Erakunde nahiz kanpokoak, batez ere Gobernu Itzulpen Zerbitzukoak). Sarritan, gainera, euskarazko testuak akats ugariarekin iristen zaizkigu eta interes berezia izaten dugu akatsak zuzendu eta hizkuntza txukuntzen. **(Emakunde)**

- Garrantzi handia ematen zaio HABEn lan horri hasiera-hasieratik. **(HABE)**

- Ez da gure kezka nagusietako bat, batez ere idazleak (literatoak) direlako gehienbat aldizkariak dituen kolaboratzaileak, eta pentsatzekoa da euren testuak nahiko egokiak izan behar dutela. Gainera, idazleen testuak zuzentzeak, zenbait kasutan behintzat, ez du zentzurik, eta egilearen gogoaren kontra joatea ere izan daiteke maiz testua zuzentzea. **(Hegats)**

- Gure argitalpenak bai itxuraz bai hizkuntzaz txukun agertzea garrantzi handiko arazoa da gurean. **(Idatz eta Mintz)**

- Ahal den euskara txukunenean argitaratzen saiatu gara beti, nahiz eta askotan, akatsak egiten dizkiguten inprentan. **(Isilik)**

- Euskara kultuaren etengabeko bilaketan, *Jakin*-entzat punta-puntako garrantzia izan du euskararen normalizazioak, eta horren barruan hizkuntzaren aldetik aldizkariak duin, zuzen eta txukun agertzeak. **(Jakin)**

- Hizkuntza zaintzearen eta zuzenketa garrantzia ezagutuagatik ere, *Larrun*-ek ez du bitartekorik inor horretara jaritzeko. Orain arte, beraz, aldizkariaren arduradunek zuzendu

izan dituzte, bere irizpideen arabera eta ziurtasun handirik gabe, testuok. (**Larrun**)

- EIZIE elkartean dexente kezka sortu du bere idatzizko agerbide guztien zuzentasunak, eta irizpide horren barruan *Senez* aldizkaria ere sartuta dago. Ildo horretatik —nire zuzendaritza-aroaz ari naiz, beti ere—, aldizkarira iristen diren testuak sortzez zuzenduak egotea eskatzen da (horretarako, halako formatu-arauei buruzko zehaztapenak sartu izan dira zenbakiaren batean, artikulugileentzako irizpide gisa); baina, halere, neronek lehen irakurketa egiten dudanean zuzendu beharrekorik aurkituz gero horri ekiten diot. Gero, berez zenbakia osoa maketatuta dagoenean, aldizkari osoa irakurtzen da, oraindik ere daudekeen akatsak zuzentzeko. (**Senez**)

- *Uztaro*-k garrantzia ematen dio euskara zuzentzeari, zuzendu gabeko artikulurik ez baitu argitaratzen. Halaber, euskara-zuzentzailearen iritziz edo berak aholkaturik, artikuluren batek hizkuntz zuzentasunari buruzko gutxienezko baldintzak betetzen ez baditu (*Uztaro*-n idazle ezagun askoren ondoan idazle ezezagun eta gazte hasi berri askok idazten dute), egileari itzuli ohi zaio berregokitzea eskatuz edo dagokion saileko norbaiti (*Uztaro*-n artikulua UEUko sailen arabera sailkatzen baitira) eman ohi zaio birmolda dezan. (**Uztaro**)

- Garrantzi osoa, *Xirrixta*-ren helburua hizkuntz tresnak eskaintzea denez, ezin dugu nolana hiko hizkuntza eman. Horretan ahalegintzen gara, behintzat. (**Xirrixta**)

ZENBAT LANKIDE ETA ZENBAT ORDUTARAKO DITU FUNTZIO HORI BETETZEN?

Galdera honek alderdi informatiboa du alde batetik, hots, de facto zenbat langile dagoen eginkizun horretan; eta bestetik, aitortzen zaion garrantzi hori zenbaterainokoa den neurtu nahi luke, nolabait bederen.

Erantzunei so, agertzen den errealitatea anitza da oso. Halere, aldizkari gehienek pertsona edo lantalde finko bat dute lan horretarako. Dedikazioaren ordu-kopuruei dagokienez, ordea,

dedikazio osoko langilerik ez dago. Zenbakiko pertsona baten lanorduen erdi-inguruan dabilta aldizkari batzuk; dozena bat ordutik pare bat dozena ordu bitartean, beste batzuk; eta hor-tik behera gehientsuenak. Segurutzat eman daiteke, dena den, aldizkariaren egoera ekonomiko erosoago batek hizkuntz ardu-radunaren ordu-kopurua gehitzea ekarriko lukeela, hizkuntz kalitatearen kontrola areagotzearen.

- Ez dago Aizu!-n zuzenketa funtzio honetara soilik dedikatzen den lankiderik, zuzendariaren eskuetan gelditzen da ardua hori. Arrazoiak? Erabat ekonomikoak, Aizu! aldizkariarentzat luxua izango litzateke horretarako bakarrik pertsona bat edukitzea. Aurretiaz aipatu dugun helburuarekin kontrajartzen da agian egoera hau, baina diru-kontuek agintzen dutenean... (**Aizu!**)

- Hizkuntz arduradun «titulua» daraman pertsona du horretara jarria Argia-k. Orduka bere lana neurtzen zaila, dedikazio-erdi bat kontsidera liteke hark ematen duena. Dena den, egun osoko dedikaziorako lana ere badago, pertsona honek hainbatetan nahi baino ordu gutxiago eskain diezazkiokeela aldizkariari. Pertsona horren arrazoiez gain, aldizkaria egiteko prozedurak eta arrazoi teknikoek ere oztopatzen dute (zuzentze-lana azken orduetan metatu egiten da). (**Argia**)

- Bat bakarra eta berrogei bat ordu ale bakoitzeko. (**Bat**)

- Gainerako produktuak (liburuak, bideoak, etab.) ere zuzentzen ditu aldizkaria zuzentzen dituenak. Pertsona baten lanorduen erdira ez da iritsiko hilabetekaria (DIN A formatuko 62 orrialde ditu) zuzentzeko lana. (**Elhuyar**)

- Testuak iristen direnean, bi lagun egoten gara zuzenketak egiten eta ordu kopuru bat finkatzea zaila bada ere, esan dezakegu batz bestea 20 bat ordutan egiten dugula lan hau. (**Emakunde**)

- Lankide bat dago euskararen zuzenketari erabat emana, nagusiki aldizkari horretarako, nahiz eta besteak ere berak zuzentzen dituen. Baina horrezaz aparte orribarrengileak ere artikuluz guztiak irakurtzen ditu eta askotan baita beste zuzen-

keta batzuk egin ere. Arreta bereziaz egiten da azken irakurketa, eta batzuetan zuzenketak, irarkolako frogak etortzen direnean. Ordu-kopuruari ez zaio begiratzen. (**HABE**)

- Berez aldizkariaren ardura osoa bi pertsonaren gainean dago: «Hegats» kaleratzen duen Euskal Idazleen Elkarteko (EIE) idazkari liberatu den Maite Gonzalez Esnalen eta zuzendaritza batzordeak izendatutako kide baten eskuan (ni 1993ko otsailaz geroztik). Bi pertsona hauek gara, tartekako zenbait laguntzarekin, aldizkaria koordinatzen dugunok, eta hizkuntzari dagozkion zuzenketak ere, egitekotan, geuk egiten ditugu, ahal bezala.

Hizkuntz zuzenketen ardura beste inoren esku uztea, garesti ezezik, oso konplikatu ere izango litzateke, lehen esan dugun bezala oso zaila izango bailitzateke zer zuzendu eta zer irizpidez zuzendu erabakitzea, aldizkaria hainbat idazlek idatzitako kolaborazioekin osatu ohi dela kontuan hartuta (**Hegats**)

- Ez daukagu lantalde finkoa zeregin honetarako (hau da, argitalkuntza ez da guretzako egun osoko lana). Hala ere liburuak plazaratzerakoan lau lagun ditugu era honetako (eta beste era bateko) lanetan. Bik erratak zuzentzeari ekiten diote eta beste batek/bik estiloa egokituz egiten dituzte irakurtaldiak. (**Idatz eta Mintz**)

- Ez dago pertsona finkorik euskara zuzentzeko, arazo ekonomikoa dela medio. Eta *Isilik* aldizkari hau bideratzen dabilen lagunetako batek gainbegiratzen ditu, baina oso azaletik. (**Isilik**)

- Lagun bat beti izan dugu finko eginkizun horretarako baina sekula ez osoki. Luxu asiaticoa litzateke hori gure kasuan, *Jakin*-eko lanak ez baitu justifikatzen lanpostu hori. Lan hori orduetan kalkulaturik, gaur egun dozena bat ordutik gora behar du zenbaki bakoitzak. Lehen dezentte gehiago. (**Jakin**)

- Azken bi urteetan *Argia*-ko hizkuntz arduradunak zuzentzen ditu testuak (ez denak, eta horiek aldizkariaren ardura-dunak begiratzen ditu). (**Larrun**)

- Normalean neroni bakarrik aritzen nahiz zuzentze-lanetan, baina inoiz elkarteko beste bazkideren bati ere eskatu izan zaio laguntzeko. (**Senez**)

- *Uztaro*-k euskara-zuzentzaile bakarra du eta langintza horretarako ez du dedikazio finkorik. Artikuluak oso desberdinak dira eta alde handia egon ohi da batetik bestera. Horregatik ez dago dedikazio finkoaz ezer esaterik. Batezbesteko bat nahi izanez gero, aleko 12-15 bat ordu jo litezke zuzentzaileari dagokionean, zuzenketa horiek ordenarean sartzeko behar den denbora kontuan hartu gabe alegia (guztiz begiz jotakoa da, behin ere ez baitugu lan hori neurtu. Izan ere, zuzentzailea ez da UEUko plantilakoa eta ez du kobratzen). (**Uztaro**)

- Zuzenketa lana «Idazlan-Batzordeak» egiten du. Orain arte finkatu ditugun irizpideak kontuan harturik, *Xirrixta*-ko bi lankideok egiten dugu lehen zuzenketa, baina Idazlan-Batzordeak du azken hitza. Talde honetan, haurraren eta hizkuntzaren munduan lan egiten duten eskualde guztietako lagunak biltzen ditugu, testuetan euskara ulergarri eta aberatsena lortzeko asmotan. Partaide guztiak musu-truk etortzen zaizkigu. Zaila da ordu-kopurua zehaztea, esan daiteke aldizkari bakoitzak (20 inguru orrialde zuzentzeko) 12 inguru orduko lana hartzen duela, gureak eta idazlan-batzordeko lanak elkarturik. (**Xirrixta**)

HISTORIA TXIKI BAT: IRIZPIDEETAN ZEIN JOKABIDETAN IZAN AL DU ALDIZKARIAK ALDAKETARIK?

Nahiz eta jakin zenbait aldizkari ez dela horren jaio-zaharra, aldizkarion historian, handi eta txiki, gazte eta aspaldiko, zein aldaketa egon den jakitera dator galdera. Ikusten da garbi erabateko aldaketarik apenas egon dela. Irizpideak mantendu egin dira gehienbat eta zenbaitetan zehaztu. Jokabidetan, aldiz, neurri konkretuak hartzearen aldekoa izan da eboluzioa.

- Historia egiteko orduan helburua hamabi urtetan zehar mantendu egin dela gogoratu behar dugu. Beraz, zuzenketa egitean izan dugun irizpidea ere bere horretan mantendu da, hots, euskara erraz eta argian kaleratzea aldizkaria. (**Aizu!**)

- Hizkuntz alorrari beti erreparatuagatik ere, duela gutxira arte ez zuen inork lan zehatz hori egiten, eta egin izan duenak ez hori bakarrik, behar hainbat denbora ezin eskainiz. Duela lauzpabost urte pertsona batek egiten zuen lana, beste zenbaitekin batera, baina nahiko modu zehatzean. Azken bi urteetan pertsona bat jarri da soilik lan horren egitera.

Irizpideen aldetik, noraeza izan da ezaugarri nagusia. Zuzentzen zuten pertsonen ezagutza eta lor zitezkeen alor honetako lanetan oinarritzen ziren irizpideak: Euskaltzaindiaren ebazpenak, HIZPAL... Beti ere Euskaltzaindiaren ebazpenei eta aholkuei jarraituz, urte askotako hutsunea betetzen «Euskaldunon Egunkaria»ren sorrerak laguntza handia ekarri zuen, bertan ezarritako irizpideak nagusitu egin direlarik. (**Argia**)

- Aldaketa nabarmenik ez dugu azpimarratzeko. Lehendabiziko zenbakietan beste zuzentzaile bat izan zuen aldizkariak, eta horrelako kasuetan zuzentzailetik zuzentzailera izan ohi diren irizpide aldaketak besterik ez da izan, gehienez ere. (**Bat**)

- Zuzenketak egiteko irizpideetan aldaketa handirik ez da izan denboran zehar. Euskaltzaindiaren arauak errespetatu dira beti eta Euskaltzaindiak arau edo gomendio berriak atera ahala aplikatu egin dira. Hitzen formei buruz HIZPAL taldearen zerrendak erabili dira eta terminologia teknikoari buruz UZEIren hiztegiak. Horietan izan den eboluzioaren parean joan gara gure aldizkari-zuzenketan. Azkenaldian *Elhuyar*-en «Pertsona-izenak». «Munduko leku-izenak» eta, batez ere, «Hiztegi Entziklopedikoak» eragin handia izan dute. (**Elhuyar**)

- Euskararen tratamenduari buruz, aldizkariak irizpide berdina mantendu du beti: ale guztietan %30a euskaraz eginez. Testuak gazteleraz direnean, sarrera eta lehiatilak euskaraz ateratzen dira eta alderantziz. Inkestak direnean, berriz, jendearen erantzunak erdibanatu egiten dira: erdia euskaraz eta beste erdia gazteleraz argitaratzen dira.

Ahal den neurrian lan guztiak hizkuntza errazean egiten saiatzen gara. (**Emakunde**)

- Hasierako irizpidea, eta orain arte aldatu ez dena, ildo biko delako esango nuke: alde batetik, aldizkaria euskara ikasten ari denarentzako da, eta, bestetik, baturanzkoa, baina ahalik eta ahozko euskaratik hurbilen egon daitekeen hizkera sartzen saiatu gara beti. (**HABE**)

- Ez handirik behintzat. (**Hegats**)

- Gure irizpideak hizkuntz irizpideekin lotuta datoz. Aintzat hartzen dugu, lehenengo eta behin, Bizkaian, bizkaieraz sorturiko literatura. Zaharra zein berria.

Hasiera baten hizkuntz aldeko nolabaiteko estutasuna igartzzen zen (ortografia zela, hitzen forma zela, eta abar...). 80. hamarkadan grafian behintzat Euskaltzaindiaren arauak hartzea erabaki genuen, euskararen batasuna horretan agertu gurean, eta garai hartako bizkaierazale askoren iritzieren aurka. Deklinabide eta aditz kontuetan bizkaiera bai, baina euskara orokorretik hurbilago zeuden formak promozionatu genituen.

Batetik bestera ibili ostean, eta Bizkaieraren idatzizko arauak (1983) argitara eman zirenetik, Bizkaiko *koiné* horren alde egitea erabaki zen, inplizitoki. (**Idatz eta Mintz**)

- Mota honetako lehen planteoa egitearen meritua du *Jakin*-ek. 1964 urruti hartan *Baionako Biltzarraren Erabakiak* bere egin zituen *Jakin*-ek, hainbat idazleren haserrearekin. Honela zioen *Baionako Biltzarraren Erabakiak* argitaratzean *Jakin*-ek jarri zion sarrerako pasarte batek: «Hemendik aurrera, nahiz idazleak erabaki hauek gorde ez, eta artikuluak lege hoiek alde batera utzita igorri, *JAKIN*-eko zuzendaritzak zuzendu egingo ditu».

Geroztik, normalizazio-izpiritu berarekin jarraitu dugu: arauak aldatu dira, eta, noski, arau-egokitzailak. Azken 15 urteotan hauek izan dira, hurrenez hurren, gure «zuzentzaile» nagusiak: Jose Antonio Aduriz, Pello Huizi, Andoni Sarriegi, Jon Bergaretxe eta, gaur egun, Jabier Agirre. (**Jakin**)

- Azken aldian saiatu gara irizpide batzuk zehazten, eta hauexek izan daitezke: euskara aldetik ahalik eta gutxien uki-

tzen ditugu testuak, soilik akats nabarmenak zuzenduz, eta ahal den guztietan egilearekin komentatuz egin nahi ditugun aldaketak. Oro har testuak oso gutxi ukitzen dira.

Egiten diren aldaketak ortotipografia aldetikoak izaten dira (komatxoak, kurtsibak, letra larriak...), eta testuaren bame-kohereziaz dagozkionak: mugagabeak edo zenbakiak, esaterako, ez ditzala hiru modu desberdinetan erabil testu berean).

Elkarrizketa transkribatzerakoan erabiltzen ditugu irizpide propioak, *Argia*-rako aipatutakoak, baina beti ere elkarrizketatuak esan duen modua errespetatuz (tokian tokiko eta gaiaren inguruko xehetasunak...). (**Larrun**)

- Nire zuzendaritza-aroi dagokionez, ez nuke esango irizpide-aldaketa nabarmenik gertatu denik zuzenketetan, eta, neroni izanik zuzentzaile nagusia, atal, artikulua eta idazle guztientzat irizpide berberak erabili izan ditut. (**Senez**)

- *Uztaro* oso aldizkari gaztea da. Horregatik irizpideetan ez du orain arte aldaketa nabarmenik izan. (**Uztaro**)

- Gure aldizkariaren «biziardia» nahiko txikia da, 20 hila-betekoa. Hasieratik hona aurki daitekeen aldaketa izan daiteke itzulpen askok zuten «inkotasuna» ezabatzen saiatu gara, beti ere hauraren ulermena helburu. (**Xirrixta**)

SAIL EDO ATAL GUZTIETAN IRIZPIDE BERTINA ERABILTZEN AL DA?

Euskara batua ofizialki hartu izanak ez du nahitaez orrialde guztietan irizpide berbera aplikatzea esan nahi. Aldizkari batzuk bai, horiek lehen orrialdetik azkeneraino neurri berean erabiltzen dute hizkuntza. Beste batzuk, gehientxoan, sailari egokituriko tratamendua dute, batek euskalkia errespetatuz, beste batek idazkera, hirugarren batek gai-mota aintzat hartuz.

- Dena den, nahiz eta oro korrean euskara erraza izan aldizkarian erabiltzen dena, mailaketa ez da bera atal guztietan, horrek zuzenketak era desberdinetakoak izatea eragiten duelarik.

Bestalde, eta helburua kontuan izanik logikoa denez, *Aizu!*-n euskara batua besterik ez da erabiltzen, *Ez dago «Mitoak, eta kitto»* atalean ezik (honetan J.M. Barandiaranek bildutako kontakizun batzuk agertzen dira bizkaieraz idatziak, beti ere batura itzultzen direlarik). (**Aizu!**)

- Aldizkariak hizkuntz batasuna azal dezan irizpide nagusietakoa da guretzat, eta horrek aldizkari osorako balio du. Hizkuntza aldetik aldizkari osorako irizpide berak erabiltzen ditugu, guk egindakoak ez diren testuak salbu. *Argia*-tik kanpoko idazleen lanak (zutabeak, iritzi artikulua...) ez ditugu irizpide berekin zuzentzen. Ortotipografia kontuak zuzentzen ditugu (komatxoak, kurtsiba...), eta hizkuntz aldetik ez dugu testua ukitzen, testuan akats nabarmenen bat topatzen ez dugun heinean, hauek zuzentzera jotzen baitugu. Idazle horren eta gure artean lankidetzeta finkorik badago, saiatzen gara berekin hizkuntz alorreko hainbat gauza finkatzen, gure irizpideen arabera idatziak edo zuzenduak izan daitezen: siglak, lekuizenak... Azken hau, hala ere, salbuespena da, erredakziotik kanpoko idazleen testuak eskuarki etorri bezala argitaratzen baititugu. (**Argia**)

- Bai. (**Bat**)

- Aldizkarian sail edo atal guztietan irizpide bera erabiltzen da. (**Elhuyar**)

- Sail guztietan irizpide berdina erabiltzen da bereizitasun batzuekin: emakumeen elkarteei eta ikuskizun eta liburuen kritikei buruzko orrialdeetan, testu bat euskaraz bada, bestea gazteleraz egiten dugu, bi hizkuntzen arteko berdintasuna mantentzen saiatuz. (**Emakunde**)

- Etxeko eta «konfiantza» handiko kanpotarren lanetan, bai, eskua sartzen da, baina izen handikoen edo hain «lagun» ez diren lanak gutxiago orrazten (lardaskatzen?) ditugu.

Eskarmentua badugu eta badakigu zenbaiti ez zaiola gus-tatzen «beren» moldeak aldatzea. Baina normalean ez da arazorik izaten. (**HABE**)

- Ez dago sail edo atal finkorik. Ale mota ezberdinak kale-ratzen ditugu: jardunaldietako hitzaldi eta mahainguruen bildumak, gai monografiko baten inguruko aleak, lan solteak biltzen dituztenak... Ale mota batetik bestera ez dago inolako irizpide edo jokabide aldaketarik euskararen zuzenketari dagokionean. (**Hegats**)

- Atal batzuk modu berezian hartzen ditugu. Sarri askotan material etnografikoa edo folklorikoa erabiltzen dugu, eta halakoetan herri-hizkeratik hurrago moldatzen ditugu egiturak, baina beti zita moduan hartueran. Aipamen literalik egiten ez dugunean herri-hizkera hori literaturizatu egiten dugu. (**Idatz eta Mintz**)

- Ahal dela idazlearen euskalkia eta idazkera erespetatzen ditugu eta oso akats nabarmenak ez badira behintzat, bere horretan uzten dugu. (**Isilik**)

- Aldizkariaren sail zein atal guztietan irizpide eta jokabide berak erabiltzen dira, nahiz eta sail txikitxoetan «tolerantzia» gehixeago onartu. (**Jakin**)

- Sail eta atal guztietan irizpide berdina erabiltzen da. Hala ere, zenbaitetan artikuluen gaia oso berria edo guztiz berria izan ohi da euskararentzat. Horrelakoetan, irizpide lasaiagoa erabili ohi da terminologiari dagokionean. (**Uztaro**)

- Bai. Hala ere, aldizkari bakoitzean eta hilabetetik hilabetera, zenbait zonaldetako hitzen erabilpena orekatzen saiatzen gara. Adibide errazena emateko, *erran/esan*, *guzi/guzti*, *ikuitu/hunkitu*... Haurrak, hitz horiek ulertu arren, irakurketa eroso behar du, osotasuna ulertzeko, beraz, erreferentzia sendo batzuk utzi behar zaizkio. (**Xirrixta**)

IDAZLE ETA EUSKARA-MOTA GUZTIEKIN IRIZPIDE BERA?

Aurreko erantzunetan ikusten da eta hemen ere bai, salbuespen bat baino gehiago dagoela, «lagun» diren eta ez direnak beréztuz, eta berdin kanpoko eta barruko idazleak. Halere, denetan irizpide bera ezartzearen aldekoa da gehientxoena.

- Zuzenketak egiterakoan idazle eta euskara-mota guztiekin irizpide bera erabiltzen dela aipatzea besterik ez lehenengo puntuari amaiera emateko. (**Aizu!**)

- *Argia*-ko lankideei euskara batua soilik onartzen zaie, ahalik eta aberatsena eta anitzena izan dadin saiatur. Kanpoko idazleei ez zaie hizkuntz aldetik baldintzarik jartzen. (**Argia**)

- Bai. (**Bat**)

- Bai. (**Emakunde**)

- Ez, noski. Baina ez dago arau finkorik ere. Kasuan kasu-koa ikusi behar. Dena den, argi dago, adibidez, Iparraldeko idazleei batuari ez dagozkion aukera eta forma asko onartzen dizkiegula. Azken finean, ezer zuzentzekotan ere akats nabarmenak baino ez baititugu zuzentzen, inolako dudarik izateko zirrikiturik uzten ez dutenak. (**Hegats**)

- Errespetatu egiten dira idazleen hizkuntz irizpideak, eurek euren eskuz bialduriko lanak direnean. Idazle zaharren kasuan helburuaraberedo aldizkatiko atalaren arabera egiten da egokitzeta: batzuetan, (dibulgaziorako pasarteetan) testua ahalik eta gehien hurbiltzen dugu gaur eguneko erabileretara; beste batzuetan, (helburu filologikoa nagusi denean) transkribapen hurbilekoetara jotzen dugu.

Autorearen zuzeneko idatzia ez bada, bai. (**Idatz eta Mintz**)

- Edozein idazle eta euskara-motarekin ere irizpide bat bera da nagusi. Historiari begiratur, salbuespentxo bat edo beste egin izan dugu. Gogoratzen naizela, Manuel Lekuona eta Antonio Zavala idazleen bertsolaritzari buruzko bi artikulu jaso bezala argitaratu genituen, hitzaldi sail bat argitaratzera aurretiaz konprometiturik geundelako. (**Jakin**)

- Oro har, idazle- eta euskara-mota guztiekin irizpide bera erabili ohi da. (**Uztaro**)

- Bai, aurreko puntuaren zehaztasunak kontuan harturik. (**Xirrixta**)

EUSKARA BATUA BAKARRIK ONARTZEN?

Batua bakarrik onartzen duten gehienen ondoan, badira bestelako jokabideak ere: erabaki gabe daukatenak, euskara «bil-dua»ren zaleak, etab. Teoriaz da hori, zeren eta praktikan ia beti euskara batua soilki erabili ohi da, salbuespenak salbuespen.

- Bai. **(Bat)**
- Euskara batua besterik ez da onartzen. **(Elhuyar)**
- Normalean, euskarazko artikulua euskara batuan bidaltzen dizkigute baina euskalkiren batetan ere bidali izan dizkigute eta oinarrizko testua mantentzeko irizpidea dugu nagusi. **(Emakunde)**
- Batua ez ezik beste euskalkiak ere teoriaz onartzen dira, baina ez da horrelakorik etortzen eta guk geuk ere ez dugu arlo hori lantzen, tamalez. Bakar-bakarrik bertso eta abestien sailean azaltzen dira euskalkiak noizbehinka. **(HABE)**
- Ez. Idazle guztiei zabalik dago aldizkaria eta idazleak erabaki behar du zein euskara mota edo zein euskalki erabili. **(Hegats)**
- Euskaraz moldaturiko testuak onartzen ditugu, batua barruan dela. **(Idatz eta Mintz)**
- Euskara batuaz idazten digute euskaraz idazten dutenek, edota bestela, itzulpenak, euskara batuaz egiten ditugu noski. **(Isilik)**
- Euskara batua eta estandarra erabiltzen du *Jakin*-ek. *Jakin*-en ustetan hizkuntz normalizazioaren premia are handiagoa da eskolatik igaro ez den hizkuntza batean. Eskolako maisuarena egin beharra izan du hainbat aldizkarik, euskararen onetan. Egia esan, idazle gehienek beharrezkoa dute orraztapena. Eta aldizkariak irakurle sufrituari begirunea zor dio: kaltegarri da gauza bera mila modutara alfer-alferrik eskaintzea. Urtetan noraezean ibili den idazle eta irakurlearentzat *Jakin* erreferente bat izan da, bere barne-koherentziagatik seguruena. **(Jakin)**

- Idazle gehienek batuan idazten dute, baina onartu onartzen dira beste euskalki batean idatzitakoak ere. (**Larrun**)

- Normalean euskara batuan bakarrik idatzita egoten dira gure aldizkarira iristen diren artikulua. Erabaki gabe dago zer egin bestela gertatuz gero. (**Senez**)

- Euskara batua baino ez da onartzen (Inoiz euskara batuan ez zegoen artikulurik iritsi da, *Jakintza Baitha* taldeko partaide batena adibidez, baina horiek euskara batuan jarri dira). (**Uztaro**)

- Aditzean eta joskeran euskara batua dugu oinarri. Hiztegiari dagokionez, euskara «bildua» dugu helburu, euskalki guztiek zer eskainirik badute eta. (**Xirrixta**)

ZUZENTZAILEAREN JOKAMOLDEA

ZER NEURRITAN «ESKUA SARTZEN» DU ZUZENTZAILEAK:
ORTOGRAFIAN, TERMINOLOGIAN, JOSKERAN...?

Zenbat eta zertan egin ohi duen zuzenketa-lana hizkuntz arduradunak, horra galdera. Zehatzak eta ongi bereiztuak izan dira erantzunak. Joskerak eta ortografiak ematen dute lanik handiena; eta terminologiak, ondoren. Aipatzen dituzte, bestalde, hitz-elkarketarena, puntuazioarena, marrazkoarena, estiloarena, etab.

- Eskua neurri eta atal guztietan sartzen dela esan dezakegu, beharra gehienbat joskeran nabaritzen delarik. Zer esanik ez, *Aizu!*-ra askotan itzuli beharreko artikulua heldzen zaizkigu orijinalean gaztelaniaz daudelako. Itzulpenek, beraz, erakusten dituzte askotan zuzendu beharreko akatsak. (**Aizu!**)

- «Esku sartzeko» eskubide eta aukera guztia dut, ortotipografia, ortografia, joskera, terminologia eta alor guztietan, beharrezkoa izanez gero noski, zuzenketa eginez. Baita estilo aldetik ere beharrezkoa irudituz gero, nire ezagutzaren neurrian ere kazetari alorra kontuan izan behar dut. (**Argia**)

- Zoritxarrez denetan sartu beharra ikusten dugu. (**Bat**)

• Maila askotan «sartzen» da eskua. Lehenik eta behin akats gramatikalak zuzentzeko. Erdarakadak eta joskera-arazoak maiz izaten dira. Terminologia ere zaintzen da. Ortografian, morfosintaxian, aditzaren komunztaduran, hitz-elkarketetako marratxoan eta abarretan ere errepassoak eman behar izaten dira. (**Elhuyar**)

• Ortografia aldetik akatsak badira zuzenketak egiten ditugu beti. Beste kasuetan, berriz, hortxe ibiltzen gara, hala nola korapilotik atera nahian, inoren suszeptibilitateak ikutu gabe. Adibidez, jostera zailak direnean, errazten saiatzen gara eta terminologi kontutan berdin. Testuaren ulermena korapilotsua gerta ez dadin, beraz, sintaxi aldetik ere «sartzen dugu eskua», baina normalean ez dira gure kontura bakarrik egiten diren aldaketak, egileari eskatzen baitiugu bere iritzia. (**Emakunde**)

• Etxeko lanetan joskeran, ortografian eta estiloan, ordena horretan, egiten dira zuzenketak; normalean asko ez, idazleak, onerako edo txarrerako, jarri egiten baitira jokamolde batera.

Kanpotikako lanetan normalean ortografian eta puntuazioan batipat.

Zutabe aldizkarian, berriz, joskera eta terminologia (gaia dena delako) izaten dira zuzengai. Eta zenbaitetan dezente sartu behar izaten da luma. (**HABE**)

• Sartzekotan, errazago ortografian edo terminologian, eta oso-oso nekez joskeran, non eta erdarakada nabarmen bat agertzen ez den. (**Hegats**)

• Ortografi akats nabariak daudenean zuzendu egiten ditugu. Autorea, gure iritziz, «ziurra» denean goitik eta behera errespetatzen zaio testua. Beste kasu batzuetan joskera aldeko ukituak egitera heldu gara. Terminologia, gehienbat, errespetatu egiten da. (**Idatz eta Mintz**)

- Ortografian eta joskeran gehienetan, zeren eta gai espezifikokoak izaten direnez terminologia beretsua erabiltzen baitugu gehienok. (**Isilik**)

- Aldizkariak ematen didan askatasun eta lizentziak aprobetxatuz, behar den guztian sartzen dut, nire ustez gaizki daudenak zuzentzeko. Baina oro har, eta autore batetik bestera dauden desberdintasunak kontuan hartuz ere, gehienbat ortografian, terminologian ere dezente eta joskeran zertxobait gutxiago (*Jakinera* artikulua bidaltzen dituztenen kalitatearen seinale). (**Jakin**)

- Aurreko atalean erantzun ditugu honi dagozkion gauza asko, baina gehituko nuke testuen ulerterraztasun aldetik egiten ditugula, egitekotan, zuzenketa edo aldaketak. Hainbatean idazkera trinkoegiko testuak iristen dira, eta saiatzen gara testu horiek ulerterrazagoak egiten. (**Larrun**)

- Zuzenketa gehienak ortografiari eta sintaxiari dagozkienak izaten dira, agramatikaltasunak zuzentzeko nagusiki; halere, f o r m a to akatsak (letra etzanak, beltzak, sangratuak, etab.) ere zuzentzen edo, hobeto esanda, bateratzen saiatzen naiz, nolabait osotasuna emateko berez idazle desberdinek sortutako testuei. (**Senez**)

- Ortografian eskua hondoraino sartzen dut. Terminologian gutxiago. Joskeran eskua ez sartu nahiago dut, baina joskera desgokia edo oso iluna denean aldaketak egiten ditut; baita pasarte osoak berridazteraino iritsi ere zenbaitetan. Puntuazio-markak ere zuzendu ohi ditut. (**Uztaro**)

- *Ortografian ez dugu inoiz arazorik izan.*

Terminologian, euskalkien hitz bereziak onartzen ditugu, hitz esankorrak iduritzen bazaizkigu, baina ulertezinak gertatzen badira zenbait haurrentzat, sinonimo bat eransten dugu makoen artean. Honetan, eta testuaren ulermenerako lagungarri bada, ez dugu erdarakaden beldurrik. Haurrek ulertu behar dute.

Aditza ez bada batuaz, aldatzen dugu.

Joskera batzuetan aldatu behar izaten dugu.

Orokorki, zenbait aldaketa ezartzen dugu hizkuntza aberastu daitekeela iduritzen zaigunean. (**Xirrixta**)

IDADZLEARI ONIRITZIRIK EDO ONARPENIK ESKATZEN AL ZAIO?

Normalean ez zaio idazleari oniritzirik edo onarpenik eskatzen. Aurretiazko oniritziarekin jokatzeko dute aldizkariak. Baina ez beti. Idazlea berriro kontsultatu beharra izaten da inoiz, zuzenketa-motak hala eskaturik, pasarte edo esaldiren bat ongi ulertzen ez delako, eta honela.

- Gehienetan eskatzen da idazlearen oniritzia, badaezpada. Ez minberakorrak direlako, agian ulertzen ez den beste zerbait esan nahi izan dutelako baizik. (**Aizu!**)

- Saiatzen naiz zuzenketa egiten testua idatzi duena aldamenean dudala, hartara idazlea jabetzen baita egindako zuzenketez eta horren arrazoiez. Komunikazio honetan, noski, elkarrekin egiten ditugu zuzenketa. Azken hitza nik dudala, iritzia eskatzen zaie, eta kontuan hartzen.

Argia-tik kanpokoei ez zaie, esan bezala, zuzenketa egiten, eta inoiz eginez gero eskatzen zaie oniritzia. (**Argia**)

- Ez. (**Bat**)

- Idazleari normalean ez zaio oniritzirik edo onarpenik eskatzen. Badakite aldizkarian ateratzeko testu guztia errepassatzen dela eta batzuetan gramatikalki gauzak ongi egon arren produktu homogenoa lortzearen mesedetan aldaketak egiten dira. (Ez da ahaztu behar aldizkari berean hogeiren bat pertsonak edo gehiagok idazten dutela, bakoitzak bere estilo eta joerak dituelarik, eta artikulua guztientzat irakurlea bat bakarra izaten dela). (**Elhuyar**)

- Gure inguruan dabilzanek emana dute beren oniritzia eta apenas kezarik izan den urte hauetan guztietan, oso konta ahalak. Esan beharrekoa da inoiz artikuluren edo idazkiren bat betatua ere izan dela bere euskara traketsarengatik eta hala

beran idazle edo itzultzaile izan nahi zuten batzuk ere. Ez dira asko, baina badira. (**HABE**)

- Gure lan egiteko modua kontuan izanda, luxu handia izango litzateke hori beti egin ahal izatea. Dena den, oso konplikatu ez den kasuetan egiten dugu inoiz edo behin, baina ez derrigor bete beharreko arau gisa, ezta hurrik eman ere. (**Hegats**)

- Ortografiaz kanpoko aldaketak egitekotan, bai. (**Idatz eta Mintz**)

- Eta aldaketaren bat egiterakoan idazlearekin adostasunera iritsi ondoren egin ohi dugu. (**Isilik**)

- Idazleari normalean ez zaio oniritzirik eskatzen, ezta zuzendutakoaren onarpenik. Aski ezaguna da *Jakinek* artikulu guztiak berrikusi egin ohi dituela eta ezagunak dira, baita ere, zuzenketa-irizpideak. Arazo oso-oso gutxi izan dugu idazleekin. Askok zuzenketa eskatu eta eskertu egiten dute, hori da egia. (**Jakin**)

- Ahal dela idazlearen oniritziarekin (aldaketa edo zuzenketa oso txikia bada, edo ortotipografi alorrekoa, ez dugu oniritzirik eskatzen, ez bada oso harreman hurbil eta azkarra dagoela). (**Larrun**)

- Egiten den zuzenketa-motagatik ez zait inoiz beharrezkoa iruditu idazlearen oniritzia eskatzea. (**Senex**)

- Nik ondo ulertzen ez ditudan esaldi edo pasarteetan egileari galdetzeko esaten diet UEUko bulegokoei eta horrelakotan nire proposamena idatzi ohi dut aparte. Aldaketak normalak badira, hau da, asko ez direnean, ez zaio egileari oniritzirik eskatu ohi. Arazo larriak daudenean bai. (**Uztaro**)

- Jatorrizko testua bada, idazleari adierazten diogu aldizkariak dituen helburuak, eta badakite, eta onartzen dute, horren arabera aldaketak ezarri ditzakegula. Itzultzaileen kasuan, gauza bera. Gure itzultzaile batzuk idazlan-batzordekoak dira, eta gure jokamoldea ongi ezagutzen dute. (**Xirrixta**)

NON DUZU ZUZENDU-BEHAR GEHIENA: DEKLINABIDEAN, ATZIZKINETAN, ADITZEAN, JOSKERAN, HITZ-ELKARKETAN, MARRAREN ERABILERAN, TERMINOLOGIAN, TXUKUNTASUNEAN, ESTANDARIZAZIOAN...?

Zuzentzailearen lanik handiena, aurreragoko erantzunean bezala, ortografian eta joskeran dago. Bestelakorik ere aipatzen da zehatz eta mehatz, hala nola, txukuntasuna, estiloa, terminologia, lexikoa, deklinabidea, puntuazio-markak.

- Zuzenketa gehienak txukuntasun, estilo eta estandarizazio-mailan egin behar izaten dira: errepikapenak saihesteko, testua ahalik eta aberatsena izan dadin, gure irizpideei egokituia, irakurterraza eta arina... Burukomin handia, dena den, erdarakadek ematen dute. Aditz eta deklinabideetan arazo handirik gabe (mugagaberen bat edo beste), joskerak behar izaten du begiradarik. (**Argia**)

- Batez ere joskeran eta terminologian. Joskera desegoki asko ikusten dugu eta bestetik hegoaldekoak bestaldekoak zeharrahaztuta ditugula dirudi. Bestela zaila da ulertzen zenbat erdal hitz —euskarazkorik egonda— labantzen zaigun idazkietan. (**Bat**)

- Zailtasun gehienak ortografian, puntuazioan, deklinabideetan eta atzizkietan sortzen dira. (**Emakunde**)

- Zuzendu beharrekoak izaten dira hurrenez hurren: erdarakada nabarmenak, joskera, marraren erabilera, puntuazio-markak, hizkuntz pobretasuna. (**HABE**)

- Askok alda daiteke kasuaren arabera. (**Hegats**)

- Zuzenketa gehienak, errata normalak alde batera utzita, ortografian egin behar izaten ditugu. Hortik gora beste zereginik ez dagoenean. (**Idatz eta Mintz**)

- Arestian aipatu dudanez, joskeran eta ortografian. Eta azken aleotan aldiz, marraren erabilera izan ditugu akatsik gehienak (administratzaoren ustez noski, zeren eta hori dela medio ez baitigute subentziorik eman). (**Isilik**)

•— Deklinabidean: sarritan, mugagabearen kasuan bati-pat.

— Atzizkietan: noizean behin, -zio behar duenean autoreek ematen dituztenak (-keta, -kuntza, -pen, ...) zuzentzen.

— Aditzean: ez hainbeste. Tarteka-marteka.

— Joskeran: autore araberera. Batzuk nahiko kaskarrak dira, eta horien lanetan maizago.

— Hitz-elkarketan (eta marraren erabileran). Oso-oso maiz. Nik uste *Jakin*-en urtetako tradizioari jarraituz (eta ni neu ere oso marrazalea izaki) hemen egiten ditudala zuzenketarik gehien.

— Te minologian. Segun. Eremua finkatu samarturik badago (lehendik hiztegiak edo daudelako) beldurrik gabe sartzen dut eskua, termino estandarrak (bere muga guztiekin) hobetsiz.

— Txukuntasunean. Ulermena erraztea, eta irakurketa errazago egitea esan nahi bada, bai, saiatzen naiz alde horretatik ere. (**Jakin**)

• Te minologiari edo lexikoari dagokienez, ez naiz inolako hitzik aldatu zale, egilearen aukera delako hori; egiten diren zuzenketa bakarrak hitz horiek Euskaltzaindiak emandako irizpideen arabera moldatzea izaten da. (**Senez**)

• Zuzendu-beharrik handiena ortografian (maileguen idazkeran adibidez) eta marraren erabileran (UEUk argitaratzen dituen testuetan marra erruz erabiltzen da, UZEI eta *Elhuyar*-en testuetan bezalaxe) egon ohi da. Ondoren deklinabidean (Euskaltzaindiaren gomendio berrietan: batean/batetan, batzu/batzuk...) eta terminologian. Aditzean apenas egoten den zuzendu beharra. Joskeran eta puntuazio-marketan ere egoten da lanik franko zenbaitetan, baina hau zenbait artikulutan bakarrik. (**Uztaro**)

• Jasotzen ditugun testu gehienak zuzenak dira. Aldaketak, Euskal Herriko haur guztien ulermena lortzeko asmotan egiten ditugu. (**Xirrixta**)

HIZKUNTZ AUTORITATEAK ETA LAN-TRESNAK

ZEINTZUK DIRA ZUK GEHIEN ERABILTZEN DITUZUN ERREFERENTZI EDO KONTSULTA-MATERIALAK. (*Aipa zehazki, mesedez, eta, ahal baduzu, erabilpenaren mailan ordenatuz*).

Hizkuntz arduradunak teorikoki eta praktikoki erabili ohi dituen materialez interesatu gara hemen. Bereziki interesatu ere, gainera, espreski eskatu baitiegu zehazteko bai erreferentzi obra eta bai beronen garrantzia.

Hogeita hamar bat erreferentzia baditu hizkuntz arduradunak, denak garrantzi berekoak ez badira ere. Lan-tresna dexente du, beraz, eta oker dabil Euskaltzaindiak zuzenki produzituri-koarekin bakarrik aski duela uste duena. Bistan da, bestalde, material guzti hauek ez dutela hizkuntz arduradunaren baitan ez erabilkizun bera eta ez lehentasun bera.

Lehen lekuan Euskaltzaindiaren arau eta gomendioak datoz, hori bai. Baina ez dira aski, askoz gehiago behar du eskuartean zuzentzaileak. Oinarrizko garrantzia dute UZEI eta Elhuyar-eko materialek, Mitxelena-Sarasola, Kintana, Azkue eta Retanaren hiztegiek. Ondotik datoz Adorez taldearen lanak eta Euskaldu-non Egunkaria-ko «Estilo liburua» ere. Laburbildurik: hizkuntz in-tantzia nagusia Euskaltzaindia da, baina ez bakarra, ezta hurrik eman ere.

• Zuzenketak egiterakoan, eta baita testuak idazterakoan ere, honako hau da, batez ere, erabiltzen dugun materiala:

- Europa hiztegia
- Hiztegia 2.000
- Akabo zalantzak! (*Aizu!*)
- Euskaltzaindiaren azken arauak
- Hizkuntza zuzen erabiltzeko arau eta proposamen-bilduma (Kultura saila)
- AEKren itzulpengintza-zerbitzua
- Sinonimoen hiztegia. (*Aizu!*)

• Euskaltzaindiaren ebazpen eta aholkuak, esan bezala, kontuan hartuz, hauxe genuke material nagusia, ordenaren garrantzian edo emanda:

- «Euskaldunon Egunkariaren estilo liburua».
- «Hauta-lanerako euskal hiztegia» I. Sarasola.

Bi zutabe nagusi hauetaz gain, orain gero eta gehiago erabiltzen dugu Euskaltzaindiak hitz elkartuei buruz atera duen liburukia.

Bestalde, aurreko biak nahikoa ez direnean eta gauzak segurtatzeko. «Europa hiztegia». «Elhuyar hiztegi entziklopedikoa»... eta kontsulta moduan hiztegi mardul eta klasikoa: Azkue, K. Mitxelenaren «Orotarikoa»...

Arlo teknikoa gure iturri arruntek ebazten ez dutenean UZEIren hiztegietara jotzen dugu: Biologia (izendegia). Teknologia, Enpresa... Toki izenetarako *Elhuyaren* hiztegia erabiltzen dugu, salbuespen batzuekin.

Euskaltzaindiaren gramatikak baliatzen ditugu lexiko-alorrekoak ez diren beste arazo batzuk gainditzeko. (**Argia**)

• Sarrien *Euskaldunon Egunkaria*-ren estilo liburua. Ostean Adorez 6 hiztegia eta sinonimoena. Gero datoz Euskaltzaindiaren gramatika batzordeak argitaratutako EGLU I eta II. (**Bat**)

- Erreferentzi eta kontsulta-material erabilienak hauek dira:
  - Euskaltzaindiak batasunerako emandako arau eta gomendioak
  - HIZPALeko zerrendak
  - Elhuyar Hiztegi Entziklopedikoa
  - UZEIren hiztegi berezituak
  - Hauta-lanerako Euskal Hiztegia
  - Hiztegia 2000 (Kintanarena)
  - Beste zenbait hiztegi (Plazido Mujika, Luis Mari Mujika, Azkue, Retana, Orotariko Euskal Hiztegia, etab.). (**Elhuyar**)

- UZEIk argitaratutako hiztegi teknikoak eta 2.000 hiztegia. (**Emakunde**)

- Euskaltzaindiaren gramatika, arauak eta gomendioak, Hauta-Lanerako Euskal Hiztegia, Azkueren Hiztegia, Idazle Zaharrak oro har, Mujika Zaharra, UZEI, Hizpal, Diccionario de Autoridades, Hiztegia 2000. Jakina da ez dutela denek denerako neurri berean balio, baina horiek dira etxe honetan gehien erabiltzen ditugunak, eta ordena horretan. (**HABE**)

- Euskaldunon Egunkaria-ko «Estilo liburua», Adorez-ekoen «Euskararako hiztegia», Elhuyar zein Lur-en entziklopediak, «Hautalanerako hiztegia»... (**Hegats**)

- Arlorik arlo:

Forma lexikalak zehazteko: Azkueren hiztegia, Diccionario Retana de Autoridades del Euskera, Mitxelenaren hiztegia, Ibon Sarasolaren hiztegia.

Grafia arazoak konpontzeko (transliterazio-arazoak, eta abar), arlo berezietako hiztegia: Hiztegi Entziklopedikoa (Elhuyar), Munduko pertsona-izenak (Elhuyar), Munduko leku-izenak (Elhuyar), Geografidatutegia (EHU), arlo berezietarako UZEI/Euskalterm... (**Idatz eta Mintz**)

- — Euskaltzaindiak Batasunerako eskaini dituen erabakiak (1987).
  - Sintaxiari buruz A. Villasanteren lanak.
  - Estilo liburua (Egunkariarena).
  - Hitz Elkartuen osaera eta idazkera (Euskaltzaindia). (**Isilik**)
- — UZEIko datu-basea. Eta honen barruan integratuak daude HIZPAL, etab. Baita lagunen iritzia ere.
  - Elhuyar-en Hiztegi entziklopedikoa.
  - Kintana: Hiztegia 80 edo 2.000.
  - Sarasola: Hauta-lanerakoa (baina aurrekoei baino kasu gutxiago giten diot).

— Beste iturri batzuk ere erabiltzea tokatu liteke (Orotari-koa, Mujika zaharra, etab.), baina oso kasu puntualetan, eta beti ere aurrekoek kale egiten badidate. (**Jakin**)

- Atal honi dagokionez, *Argia*-ren hizkuntz arduradun moduan esandakoek balio dute. (**Larrun**)

- Kontsultarako, Euskaltzaindiaren gomendio eta erabakiei buruzko argitarapenak eta Ibon Sarasolaren hiztegia erabiltzen ditugu. (**Senez**)

- Lehenik Euskaltzaindiaren gramatika eta gomendio-liburuskak eta UZEIren hiztegiak. Ondoren Hauta-Lanerako Hiztegia eta Elhuyar Hiztegi Entziklopedikoa. Ondoren Kintanaren hiztegia, Orotariko Hiztegia. Azkenik, han-hemenka bildutako hainbat liburu (IVAP, Hezkuntza Saila, Elhuyar, ...). (**Uztaro**)

- Hiztegiak: Ezin daiteke esan bata bestea baino gehiago erabiltzen dugunik. Hegoaldeko haurrei begira, saiatzen gara, nahiz eta ez beti egin, Kintana edo *Elhuyar*-eko hiztegian diren hitzak erabiltzen, horiek baitira guraso erdaldunek ukaiten dituzten hiztegiak. Dena dela, beste hiztegietan hitz interesgarriago bat aurkitzen badugu, ez ditugu esan hiztegi horiek aintzakotzat hartzen.

Erabiltzen ditugunak: P. Lafitte (fr. / eusk.), P. Lhande (eusk. / fr.), Azkue, Eskola hiztegia (*Adorez*), Kintana, UZEIk gaika egin dituenak, Sinonimoak (*Adorez*), Hiztegi Enziklopedikoak (*Lur* eta *Elhuyar*-enak).

Beste: Nahiko interesgarri gertatu zaizkigu azken aldi honetan Eusko Jaurlaritzak egin dituen bi liburu: «Hizkuntza zuzen erabiltzeko arau eta proposamen bilduma» eta «Idazkera liburua». (**Xirrixta**)

ZER ESKATUKO ZENIOKE EUSKALTZAINDIARI? ZER, PRINTZIPIO MAILAN; ZER, JOKAMOLDETAN; ZEIN HUTSUNE IKUSTEN DUZU?

Lau zutabetan bil genitzake galdera honi emandako erantzunak.

Euskaltzaindiari egiten zaion eskari nagusia erabakiak hartzea da, erantzun diezaiola gizartean dagoen hizkuntz arau

eskaerari. Hizkuntza estandar batua osatzeak lehenetsuena duela aipatzen da. Gai gehiagotan erabakiak hartzea, gomen - dioak ahalik azkarren arau bihurtzea, abiadura bizkortzea... hona alor honetako gurariak.

Bigarren zutabearen arauak ezagutzera emateari dagozkion eskariak bil genitzake. Komunikazio gehiago eskatzen da eta batez ere erabakien berri jakiteko bideak asmatzea. Berri horiek azkarrago, ausartago eta didaktikoago eman beharra aipatzen duenak ederki biltzen du gehientxoenen izpiritua.

Hirugarren eskari-mota disziplinari dagokiona da, harturiko erabakiak bete egin behar direla, alegia. Bete eta betearazi. Gobernuei eskatzen zaie hori, eta Euskaltzaindiari berari, aipatu arauok betetzera behartu ditzala euskaltzainak.

Laugarren zutabe batean bil daitezke eskari zehatzagoak, mugatuagoak. Horien artean sartzen dira premiazkoztat jotzen diren erabakiak (Onomastika, ahozko hizkuntza finkatzea, etab.), irizpide kontuak (iritzi soziolinguistikoak kontutuanago hartzea, adibidez), Euskaltzaindiaren lan-sistema bera, eta batez ere azken aldi honetan hartu duen zenbait erabakire n egokitasunaren kritika.

- Euskaltzaindiari zer eskatu? Bada, behin-betirako arauak kaleratzea, nahiz eta ondo dakigun euskararen azterketak jarraitu beharra daukala. Baina gai berberari buruzko iritzi kontrajarriak agertzeak urte batetik bestera ez dio, gure ustez, euskarari inolako laguntzarik ematen. **(Aizu!)**

- Euskaltzaindiari erabakiak eskatuko nizkioke, batasuna emango duten erabakiak. Idaztearekin lotuta dauden sektore oro noraezean gauzkan gaietan ebatzea, hizkuntza estandar batua lehenbailehen osa dezagun. Bestalde, uste dut komunikazio handiagoa beharko litzatekeela akademia eta gizartearen artean, batek bestearen berri izan eta baita gaiak eztabaidatzeko ere.

Bestalde, disziplinaren aldekoak gara; hots, erabakiak hartu eta betetzera, filologo gehiegi baitago Wittgenstein-ek esango lukeen bezala, «ez dakienaz hizketan». Eztabaida eta iritzi oro

onartuta, aldizkariaren alorrean disziplina beharrezkoa ikusten da. Aldizkaritik kanpo, eta hau erredakziotik kanpoko idazleei egoki dakieke, disziplinarena malguago ulertu behar da, eta inolaz ere ez menpekotasun bezala, uste baitut hizkuntza ez dela soilik akademian egiten, aitzitik, egunero darabilgunok osatzen dugula pentsatzen dut. (**Argia**)

- Lehenik eta behin bizkorrago lan egitea, zalantzarik gabe. Gero, erabakikortasun handiagoa, sarriegi beldurrez dihardutela dirudi eta. Ez dut gehiegi atsegin hainbeste gomendio eta hain erabaki gutxi —esateko modu bat da, jakina—. Garrantzitsua deritzot gramatika arloa lehen bait lehen erabakitzeari eta bestetik, bere gaiak direnei buruzko argitalpenen gaineko kontrola ezartzeari, hau da, behin edozeinek gramatika, morfologia, terminologia, edo euskalkiak-batua harremanari buruz argitaratu eta gero laster zahar, erdizka edo erren geratzeko arriskua du eta Euskaltzaindiaren lana ere aldian-aldikoa denez areagotu egiten da arriskua. Horren ondorioz, iritzi gehiegi dago liburuetan eta egokienak zeintzu diren jakitea zail xamar gertatu ohi zaio zaletuari. Labur esanda, gure arlo honetan maiz hari askatuz mataza sendoa egin nahian dihardugulakoan gaude. (**Bat**)

- Epe laburrerako eta orain guk esku artean dugun geure produkzioa bideratzeko premiazkoena, hitzen formak estandarizatzea litzateke. Arlo horretan, besteak beste, garrantzitsutzat jotzen dugu Onomastika (bai Exonomastika eta bai Endonomastika) bateratzea. Orain arte Euskaltzaindiak argitaratutako erabakiak (Endonomastikan batez ere) baliagarriak dira, baina esparru zabala denez gero, urrats batzuk gehiago ematea komeniko litzateke. Hau da, Euskaltzaindiak Cuba, Atenas, Cristobal Colon, Carlos, Haritschelar, etab. euskaraz nola idatzi behar diren esan beharko luke.

Halaber, orkestra ala orkesta, notario ala notari, etab., nola idatzi behar ditugun ahalbait azkarren erabakitzea eskatuko genioke.

Euskararen dinamika gizartean azkartuz doa eta dinamika hori bideratzeko Euskaltzaindiaren abiadura ere apur bat bizkortzea ona litzateke. (**Elhuyar**)

- Behar bada, kazetaritzan hizkuntzaren erabilpenari buruz zenbait aholku eta irizpideak finkatzea. Bestalde, interesgarria izango litzateke Euskaltzaindiak finkatutako arauak eza-gutaraztea, sarritan ez baitugu informazio handirik. Arau horien barne sartu beharrekoa ere, euskararen erabilpen ez sexistari buruzko irizpideak dira. (**Emakunde**)

- Euskaltzaindiari eskatuko nioke:

Lehenengo, ahal bada behintzat, ahozko euskararen ildo nagusiak aurki eta finka ditzala, hori gabe ez baitago euskara baturako bide ziurrik.

Bigarren, erabakiak maizago eta gai gehiagotan har ditzala, nahiz eta zenbaitetan hutsegiteko arriskua badagoen; gure hizkuntzarena bezalako egoera normaldugabeetan arauak eta gomendioak azkar hartzea munta handiko jokabidea dela uste dut. Eta erabaki horien berri zabaltzen saia dadila bai baitirudi askori ez zaizkiola iritsi ere egiten.

Hirugarren, ahaleginean saia dadila gobernuek Euskaltzaindiaren erabakiak bere egin ditzaten eta arau-indarrez betearazi, gutxienez beren esparru ofizialetan. Behar bada eta tamalez amets hutsa izango da nire hau.

Laugarren, euskaltzainek berek bete ditzatela beren idazki partikularretan Euskaltzaindiaren arau eta gomendioak. (**HABE**)

- Betikoa eskatuko nieke: ahalik eta erabakirik gehien hartzea, behin betikoak ahal bada, eta erabaki horien berri gizarte osora egoki eta txukun zabaltzea. Jokamoldeei dagokienez, gizartetik gertuago egoteko eskatuko nioke Euskaltzaindiari, eta neurri batean hori lortzen hasia dagoelakoan nago, azken fitxaketen bidez batez ere (Pello Salaburu, Miren Azkarate, Xabier Kintana...). (**Hegats**)

- Erreferentzia zehatz eta finkoen hutsunea nabarmena denez, *arauen zehaztasuna*; gomendioak ahalik eta azkarren arau bilaka daitezen.

Gizartean dagoen hizkuntz arau eskaerekiko erantzun eskasa eskaintzen duela iruditzen zait.

Euskaltzaindia batetik eta gainontzeko argitaletxe, erakunde etab.en arteko *irizpide bateratu* baten falta. Deskoord inazio nabarmena. (**Isilik**)

- Atrebentzia handia ez bada, eta lasai-lasai esanda, ea behingoz «aklaratu» eta «zerutik» jaisten diren. Azkenaldian hartu dituzten erabaki asko eta asko nik neuk ezin ditut ulertu. Jendeak erabiltzen duenaren kontrakoak izaten dira askotan hobetsitako aukerak, erabakiak puntualegiak izaten dira, ez da ahozko tradizioa nik uste behar adina baloratzen. (**Jakin**)

- Euskaltzaindiari eskatu beharrekoari dagokionez, nire iritzia pertsonala baino ezin dut eman, eta ildo horretatik ikusten dudan arazorik handiena lexikoan datza; modu oso orokorrean esanda, zein da euskararen hiztegia? Bestalde, ezin ahaztu zenbait hitz edo baliabideren idazketan dauden iritzialdaketak: *bait* delakoarekin gertatutakoa, adibidez. Honelakoak oso gogaikarriak izaten dira, eta beharbada ez hain garrantzitsuak. (**Senez**)

- Euskaltzaindiari printzipio-mailan honako hau eskatuko nioke: irizpide linguistiko edo filologikoak bakarrik ez eta irizpide soziolinguistikoak kontutan edo kontutanago hartzea.

Jokamoldetan berriz, ondoko hau: lan-sistema egokitzea, erabakiak hartu behar dituzten euskaltzain osoei erabakigaiak ahalik eta landuen ematea; lan-batzordeetan nahiz euskaltzain osoen bileretan ahozko eztabaidarik ez onartzea edo biziki murriztea, kritikatu eta eztabaidatzeko idatzizko bideari lehentasun osoa emanez; hartzen dituen erabaki eta gomendioak orain baino azkarrago, ausartago eta era didaktikoagoan gizarteratzea.

Hutsuneak: onomastika-arloan: munduko toponimo nagusien zerrenda ofiziala ematea (estatuak, hiriburuak, ...). Bataioizenen zerrenda ofiziala ematea (Santiago, Jakes, Jakue, Vizente, Bizente, Viktoria, Biktoria, Victoria, Bitoria, Bitxori, ...). Alfabeto latinez idazten ez diren hizkuntzetarako transkripzio-taulak ematea (grekoa, arabiera, hebraiera, errusiera, ...). Izen historikoen zerrenda ofiziala (Virgilio, Birgilio, Birjilio, Kristobal Kolon, Cristobal Colon, Cristoforo Colombo, Colum-

bus, Kolunbus, Magellan, Magallaes, Magallanes). Lexiko arruntean alternantziak ebaztea eta grafia finkatzea. Hitz elkartuetan marratxoaren erabilera arauagotzea. (**Uztaro**)

- Egiten duena egiten jarrai dezan.

Hutsuneak: a) euskara / frantsesa hiztegi gaurkotu bat; b) aldizkari bakoitzari gomendio berrien liburutxoak bidaltzea. (**Xirrixta**)

HIZKUNTZ NORMALIZAZIOAN DIHARDUTEN GAINERAKO ERAKUNDEEI BURUZKO IRITZIA

Normalizazioan alorrean diharduten talde eta erakundeen lana oro har ona, interesgarri eta aberasgarritzat jotzen da. Baina ez da kritikarik falta: koordinazio gehiago eta baterago ibili beharra ikusten da eta liskar gehiegitxo dagoela salatzen.

- Erakundeak zehazki aztertu gabe, uste dut normalizazioan dabiltzanen lana interesgarria, aberasgarria eta ona dela. Pertsonalki, ez *Argia* moduan, liskar gehiegitxo ikusten ditut, elkarkidetzeta eta lana behar den tokian. Koordinazioak ere, hizkuntzaren alorrean esaterako, ez liguke inolako kalterik egingo, mesedea baizik. (**Argia**)

- Ondo orokorrean. Euskal Herri honetan saiatzeak berak oniritzia eskatzen du berez. Hala ere, zerbait esatekotan, irizpide batuagoak behar direlakoan gaude, hau da, bakoitza bere erritmoan eta bere beharretatik abiatu, denen arteko koordinazio moduko zerbait behar delakoan gaude. Honetan ere baluke zer esanik Euskaltzaindiak. (**Bat**)

- Hizkuntz normalizazioan dabiltzan gainerako erakundeak batez ere bi multzotan sartuko genituzke. Talde batean hitzezkoak (irradi, telebista eta bideoak) eta bestean idatzizkoak daude. Irradi eta telebistetan oro har hizkuntz kalitatea gehiago kontrolatzen eta hobetzen badago lana (baina ortografia normalean ez da arazo izaten; fonetika baizik) eta idatzizko liburu eta aldizkarietan maila guztietakoak ikus daitezke. Askotan norberak bere etxe-barrurako Euskaltzaindiak erabaki gabeko puntuetan aukera egin behar izaten du, eta gero Euskal-

tzaindiak erabakitakoan agian berriz aldatu egin behar izaten du. Lan asko egiten da alferrik horrela. (**Elhuyar**)

- Euskararen normalizazioa gizarte osoaren zeregina da eta garrantzizkoak jotzen ditugu bide horretan dabiltzan elkarte guztien lanak. (**Emakunde**)

- Nik uste baterago ibili beharko luketeela, nahiz eta zori-tzarrez euskaldunok bat etortzea Aiako Harria urtzea baino zailagoa den. Agian gaur egungo konotaziorik gabeko topagune neutroak bilatu beharko lirateke, hainbeste jenderen gogo zintzoa eta ahaleginak fruitua ugariago eman dezan. (**HABE**)

- Ez dut ezagutza zuzen eta sakonik. (**Hegats**)

- Derrigorrezkoa da normalizazioa euskara maila bateko hizkuntza egin gura badugu, batipat zientzi mailetan. Hala ere guretzat, eskuartean darabilgun lan-esparruan, askoz ere garrantzitsuago da espresioa eta xehetasunen ugartasuna. (**Idatz eta Mintz**)

- UZEI eta Elhuyar lehen mailakotzat jotzen ditut. IVAP eta HPIN ere hor daude. Baina bereziki azpimarratu nahi nuke komunikabide handien garrantzia. ETBn utzikeria handia eta plangintzarik eza somatzen dut. *Euskadi Irratia*, plangintza baten falta nabari bazaio ere, telebista baino askoz ere sanoagoa, naturalagoa da. *Euskaldunon Egunkaria*-k oso lan eder-rra egiten du, irizpide politekin, eta eguneroko presak duen arintasun-pekatu horrekin. (**Jakin**)

- Hizkuntz normalizazioan diharduten gainontzeko erakundeei buruzko iritzari dagokionez, nahiago ez azaldu, neure izenean bakarrik hitzeging bainezake, ez *Senez* aldizkariaren izenean. (**Senez**)

- UZEI: lan bikaina egin du eta egiten ari da, baina hiztegi berezituaren bidea bazter samar dauka azkenaldion. *Elhuyar*-en eta UEUren lana hor dago (ni *Elhuyar*-ko eta UEUko kidea naizen aldetik ez naiz hasiko hauen lana baloratzen). IVAP eta Hezkuntza Sailaren Euskara departamentua ere pauso txiki

baina beharrezkoak ematen ari dira. EHUK ez dio orain arte arlo honetan duen eginkizunari behar bezala heldu. (**Uztaro**)

- Oso beharrezkoa den lana egiten dute. Hegoalderatuegia dago ordea egiten den gehiena. (**Xirrixta**)

ZER IRITZI DUZU «IDAZLEEN» HIZKUNTZ KALITATEAZ?

*Idazleak beraiek instantzia normalizatzaille gisa ez ditugu kontsideratzen hemen, nahiz eta hala izan. Baizik eta testu-pro-
d uzitzaille diren neurrian eta, horrela, hizkuntz arduradunaren ikuspegitik «langai» gisa.*

*Aldizkarika bereiz daitezke ia-ia erantzunak. Berezitu beha-
rra baitago aldizkari-mota bakoitza, segun eta lan egin idazle berriekin, trebatuekin, kazetariekin, profesionalekin, gazteekin. Badira, beraz, bikain idazten dutenak, idazle trebatuak, euskara ondo menderatzen dutenak, eta badira maila handiegirik ez dutenak. Akatsen artean azpimarratzen direnak bi dira, urri-
tasuna eta erdaraz pentsatzea.*

- Iruditzen zait «idazleen» maila, hizkuntz aldetik, ez dela handiegia. Erdarek eta erabilera arruntak kutsatutako gure hizkuntza, hizkuntza bera darabilten idazle asko kutsatu ditu. Testu arinak eta ulerterrazak topatzea ez da erraza izaten, eta badirudi ulergaitza egiteak aberastu egiten duela testu bat.

Argia-ri dagokionez, lehen aipatu erdarakaden gaiaz gain urritasuna sumatzen dut. Iruditzen zait beti hitz, joskera eta esamolde berak erabiltzen ditugula. Irakurrizko hizkuntz kultura-eza izan daiteke, ene uste apalean, arrazoietakoa bat. (**Argia**)

- Gurera datozenena behintzat, salbuespenak salbuespen, ez da uste bezain ona. Badira, jakina, akatsik gabekoak, baina erditik gorak ikutu batzu baino gehiago behar izaten dute. (**Bat**)

- «Idazleen» kalitateari buruz gauza asko esan daiteke. Maila guztietakoak daude. Batzuk benetan bikain idazten dute eta horien testuak orrazketaxoren bat eginda bere horretan joa-

ten dira. (Zuzentzaileak berak ere ikasi egiten du horiengandik). Beste muturreko batzuei, ordea, ia berriz osorik idatzi behar izaten zaizkie lanak. Tarteko mailakoak izaten dira gehienak, baina oro har zuzentzeko lan dezente ematen dute.

Oso interesgarria da ordea, idazleak zuzenketak direla eta egiten duen eboluzioa. Batzuek onartzen dute hasieran beren idazkera ez dela goi-mailakoa, baina ikasteko jarrera dute eta denbora gutxiren buruan polito moldatzen dira. Maila horretan tope batera iristeko joera izaten da. (**Elhuyar**)

- Idazleen artean (komilarik gabe) desberdintasun handiak daudenez, Erakunde bezala ez dugu iritzi finkorik. (**Emakunde**)

- Idazle izeneko askok, nire ustez, erdaraz pentsatzen du. Normala ere bada neurri batean, euskarak ez baitu izan orain arte literatura idatzian sormen handirik. Normala bai, baina kaltegarria ere bai. Hala ere, begien bistakoa da hobetu nahia hizkuntzaren aldetik. Urteak eta eskarmentu kolektiboa falta.

Bada hemen egitea komeni den ohar bat: Espainiako zenbait argitaletxe euskarazko liburuak argitaratzen hasia da, askotan itzuliak izaten dira; gure ustez, edozein itzultzaile-izeneko erabiltzen dute askotan eta halako euskara ikusten dugu liburu horietan. Eta are okerragoa dena: hemengo itzultzaileak ere ildo beretsutik dabiltzala. (**HABE**)

- Beti dago hobetu beharra, eta triste da beti idazleak (gure kasuan hitzaren zentzurik estuenean, hau da, literatoak) akatsak egiten dituztela ikustea, benetako batasun eta normalizazio batetik urrun gaudela. Baina, tira, ohituta gaude hori horrela dela onartzen, eta pentsatzekoa da denborarekin oztopo horiek gainditzen joango garela. (**Hegats**)

- Gazteen artean murriztasun handia nabari da testuak idazterakoan. Hala ere, azken urteotan idazle gazteek hizkuntzarekin kontu handiagoa dute eta nabaria da literatur tradizioa eta herri-hizkeraganako agertzen duten joera. (**Idatz eta Mintz**)

- Euskara hizkuntza normalizatua ez denez, bero rrek dakarren akats guztien islada dira idazleak.

Euskararekiko jarreraren baitan datza hizkuntz kalitatea. Hizkuntzaz zenbat eta kezkatuago egon, orduan eta hobeto idatziko da; alfabetatuago izango baita (nire ustez, noski). (**Isilik**)

- Ezin da iritzi orokorrik eman.

Jakin-en idazten dutenek, nahiko kalitate ona dute, salbuespenak salbuespen (eta horiek ere bi aldetara, batzuk oso ona eta beste batzuk eskasak). Dena dela, beti egoten da eskua sartzeko motiboa, baita idazle «kontsakratua» izanda ere (eta askotan horiei beste inori baino gehiago). (**Jakin**)

- Gure aldizkarian idazten dutenak normalean itzultzaileak izaten dira, alegia, hizkuntz langileak, eta ildo horretatik euskara ondo menderatzen dutenak. (**Senez**)

- Idazleen hizkuntz kalitateari buruz ez daukat iritzirik ematerik, ez baitago orokortzerik. *Uztaro*-n era askotako idazleek idazten dute eta «kalitate» guztietakoak daude. Gainera, asko hasi berriak direla kontuan izan behar da. Beraz, ikasten ari den jendea den aldetik, ez dago ezer esaterik. Oro har, euskara txukun erabiltzeko joera edo nahia nabarmena da. (**Uztaro**)

- Gure kasuan, hau da, txiki-txikiei zuzentzen zaien literaturan, ez da horretan oso trebatua den idazle askorik. Dagoeanean, idazle bakoitzak bere euskara eta eskualdetik abiatua idazten du, normala den bezala. Gure aldizkaria Euskal Herri osoko haurrek irakurtzen dutenez, zaila da hori kontuan har dezakeen idazlerik aurkitzea. (**Xirrixta**)

EUSKARAREN NORMALIZAZIOARI BURUZ NOLA BALORATZEN DUZU EUSKARA-ZUZENTZAILE ETA HIZKUNTZ ARDURADUNAREN LANPOSTUA?

Gehienek, denek ez esatearren, honelako figura baten garrantzia, beharrezkotasuna edo ezinbestekotasuna aitortzen dute. Ea eskubiderik edo/eta gaitasunik ba ote duen hizkuntz ardura-dunak emotuladore gorria erabiltzeko galdetzen du batek, baina galdera erretorikoa dirudi. Normalean arazo honen garrantziak eta egokitasunak ez du auzirik sortzen. Garrantziarekin batera, sarritan, lanaren zailtasunak aipatzen dira: lan astuna da,

esker gaiztokoa, kritika seriorik gabea eta feedback eskasekoa, adibidez.

Bi helburu batera betetzen ditu lan honek aldizkarien iriztira: bat, hizkuntzaren normaltasuna. Eta bi: hizkuntzaren kalitatea. Hizkuntz arduraduna zertarako? Euskara normalizatzeke, noski. Baina kontuz!, ez horretarako bakarrik. Kasurik onenean bihar bertan euskara normalizatuarren, aldizkariak behar-beharrezkoa izango du figura hori, hizkuntz kalitatea mantentzeko, produktu osoari barne-koherentzia eta estiloa emateko, irakurleari lana errazteko.

Hizkuntz arduradunaren egitekoa, euskara normalizatzeaz gain, testuari beste maila bat ematea da, aldizkariari «marka» ezartzea.

- Euskara-zuzentzaile eta hizkuntz arduradunen lanpostuei dagokienez, berriz, berauen beharra argi ikusten dela esan behar dugu. Izan ere, horrek aberastuko luke gure aldizkariak erabiltzen duen euskara. Zoritzarrez, ordea, lehen aipatu bezala, *Aizu!*-ren bitarteko ekonomikoek ez dute horretarako ematen. **(Aizu!)**

- Beharrezkoa iruditzen zait. Hizkuntzaren nomaltasun-arazoa konponduta ere, estilo eta hainbat gairen aldetik beharra mantenduko litzatekeela uste dut. Gure burua jainkotu gabe (Euskaltzaindia hor dago, eta filologo gehiegi ere bai agian), noski, akatsak eta noraeza ere gure eguneroko «langaiak» baitira. **(Argia)**

- Gaurko egoeran neurritz kanpoko garrantzia hartzen dutela uste dugu. Lehenago aipatu dugun erabakikortasun ezaren eraginez, bakoitzak bere erabaki propioak hartzeko askatasun handiegia du eta hainbat mediotako arduradunek izugarritzko eragina izan dezakete. *Euskal Telebista*, *Euskadi Irratia* edota *Euskaldunon Egunkaria*-ko arduradunek hartutako hainbat erabaki jende askok hartzen du aintzat, ez ziurrenik arduradun horren kalitateagatik, ziurrago medioaren beraren nagusitasunari esker baizik. Hori ez da zuzena gure ustez. Hala ere badu bere alde ona ere, eztabaida pizteko aukera ematen baitute medio horiek ere —batzuek gehiago besteek baino— eta

horren eraginez bat edo beste lozorrotik ateratzerik badago noizean behin erabakiak hartu artean. Tira, gaitzerdi. (**Bat**)

- Euskararen normalizazioan euskara-zuzentzaileek eta hizkuntz arduradunek lan garrantzitsua egiten dute. Egin beharreak da gainera; bestela zenbait aldizkari edo liburu irakurtzen hasi eta begiko minez eskuetatik erori egingo litzaziguke eta.

Egia da zuzentzaileak ere batzuetan hanka sartzen duela, baina oro har testuari beste maila bat ematen dio, irakurlearen (ez da ahaztu behar lehenetsuna irakurleari eman behar zaiola) eta normalizazioaren mesedetan. Lan astuna eta esker gaitzokoa ere bada askotan. Gehienetan azken orduan heltzen zaio testua eta argitaratzeko presa dagoelako korrika ibili behar izaten du. Bestetik, zuzenketaz konforme diren idazleek ez diote ezer esan ohi, baina zuzenketako punturen bati buruz ados ez dagoenak («zenbat buru, hainbat aburu» dio esaerak) laster deituko dio bere arrenkuraren berri emanez. (**Elhuyar**)

- Beharrezkoak ikusten ditugu, batez ere normalizazio-biderako transiziorako bolada honetan ez baitaude oraindik finkatuta euskararen normalizaziorako irizpideak eta informazio bideak. (**Emakunde**)

- Garrantzi handia izan dezake lan horrek, batez ere gurea bezala, ikasleentzako aldizkaria denean eta, ustez eta nahiez, dezente erabilia. Alabaina, nirekiko, ez dago gure artean, horrelako lanetan ari garenon artean, behar hainbateko komunikaziorik; eta ez dugu jasotzen nahi eta behar genukeen bezalako feedback eta kritika seriorik. (**HABE**)

- Garbi dago zenbait tokitan horrelakoen premia larria dagoela, eta premia larria ez duten tokietan ere ez daude beti, tamalez, euren lanari behar bezala ekiteko moduan ere. (**Hegats**)

- Ondo dago lanpostu hori eta beharrezkoa da askotan. Baina nor ote da gai lan hori betetzeko? Edo, beste era batera esanda, gaur lanpostu hori betetzen dugunok badugu hizkuntz aldetik eta esperientzia aldetik gutxieneko maila beste inoren idatzietan errotuladore gorria erabiltzeko? Zer egin behar

du lanpostu horretan diharduenak: arau mugatu eta murrizt batzuk itsu-itsuan aplikatu beste barik? (**Idatz eta Mintz**)

- Euskara normalizatu arte, euskara-zuzentzaile eta hizkuntz arduradun guztien beharrea aurkituko gara, tamalez. Baina horretarako, *hizkuntz arau finkoak behar dira!* (**Isilik**)

- Erakunde nahiz komunikabide batek normalizazioan aritu nahi badu (eta horrelako helbururik ez izateko eskubide guztia du) ezinbestekoa du horrelako figura bat. Areago esango nuke, niretzat, instantzia horri «marka» ezartzen diona barnekoherentzia eta estiloa dira, eta lan hori zuzentzailearena da. Beraz, nik uste, lehenengo puntua kalitatearen ikuspegitik horixe dela. Eta horregatik bi multzo handi egingo nituzke nik idatzizko euskal munduan: premisa hori betetzen dutenak (horiek txaloak merezi dituzte nire aldetik), eta premisa hori gabe funtzionatzen dutenak. (**Jakin**)

- Amaitzeko, hizkuntz zuzentzaileari dagokionez, gure hasierako planteamendua Elkartearen izenean bertan dago jasota (Euskal itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpretarien Elkarte); hortaz, gure elkarteak berebiziko garrantzia ematen dio bai a rdura horri, bai lanbide horri, nahiz eta, tamalez, itzultzaileen lan asko eta asko jasotzen dituzten argitaletxeetan edo gaintontzeko zerbitzuetan horrelakorik ez egon (edo oso gutxi). (**Senez**)

- Euskara-zuzentzaile eta hizkuntz arduradunaren lan isila ezinbestekoa da, euskarak bizi duen gaur egungo egoeran, aldizkariak gutxieneko txukundade eta uniformetasunaz kale-ratuko badira. Halaber, hizkuntz normalizazioaren arloan ukazinezko garrantzia du bi puntu nagusitan: batetik, erakunde arauemaile edo gomendio-emaileek plazaratzen dituzten erabaki, arau, gomendio eta aholkuak modu sistematiko eta jarraian aplikatuz, arau horiek modu praktikoan irakurleenganatzen dituzte, praktikan ezagutzera ematen dituzte eta, erabileraren poderioz, arau horiek euskaldungoan finkatzen laguntzen dute, nolabait «idaztohitura-sortzaile» ere badirelarik. Bestetik, idazleei arau horiek helerazten dizkiete, idazle horiek ondorengo lanetan forma normalizatuak erabiltzera bultzatuz. (**Uztaro**)

• Ezinbestekoa da, baina biziki zaila ere. Aldizkari bati begira, «oreka» aurkitzean egon daiteke arazorik handiena. Normalizazioa, ez da atalase-mailan gelditzen. Nola egin egunero irakurtzen den euskara aberasteko, bide berean irakurlea artikulu, ipuin edo gaiari buruz interesaz ohartarazteko? Azken batean, normalizazioak ekar dezakeen hiztegi, joskera edo herri-joeren «murrizteko» arrisku handia da, eta oso hizkuntza hestuan mugi gaitezke.

Beste puntuetan esan bezala, normalizazio horretan, Ipar Euskal Herriko euskarari nolako lekua utzi behar zaio, kontuan izanik Hegoaldeak duela normalizazio horretako pisurik handiena, hartzun gehien han baitira ere. (**Xirrixta**)

Honaino gure inkestatxoak eman duena. Galdetzea ez zen zaila. Erantzunak horren txukun eta garbi ematea, aldiz, ez da hain erraza. Milesker guztioi.

Har itzazue gure eskerrik beroenak: Aintzane Lasarte (*Xirrixta*), Iñaki Azkune (*Elhuyar*), Boni Urkizu (*HABE*), Koldo Biguri (*Senez*), Mikel Elortza (*Argia, Larrun*), Alfontso Mujika (*Uztaro*), Jabier Agirre (*Jakin*), Arantzazu Zugasti (*Emakunde*), Femin Lazkano (*Ba!*), Juan Luis Zabala (*Hegats*) eta izenez eza-gutzen ez ditugun *Isilik, Aizu!* eta *Idatz eta Mintz* aldizkarietako lankideak.

Ez digute erantzunik bidali *Egan*-ek, *Herria*-k, *Karmel*-ek, *Susa*-keta, harriztekoa bada ere, Euskaltzaindiaren *Euskerak*.

HAINBAT H ABURU

JOSEBA ZULAIKA

ARTEAREN AMODIOAGATIK:
GUGGENHEIM ETA EUSKALDUNAK

ARTEAREN AMODIOAGATIK: GUGGENHEIM ETA EUSKALDUNAK

JOSEBA ZULAIKA

Hiperbolerako gaiak dira hauek. Ikus daiteke jada Thomas Krens Guggenheim-eko zuzendariaren firmamentu zabalean, bere izar-orbita boteretsuaren mugimenduan, satelite bakartia: Bilbo. Inork besterik ez du erori nahi izan orbita horren magnetismo eliptikoan. Guggenheim-en finantzei buruz prentsak arazoz eta ezustez beteriko lista luze kezkarri bat atera du hemen, Estatu Batuetan. Salbuespen bat dago Krens eta New York-tarren basamortuan, «success story» bezala apuntatzen den historio arrakastatsu bakarra, istiluz beteriko museoari arnasa ematen diona: Bilbo. Ez jadanik museoaren frankia inbentatzea, euskaldunon ekonomian oinarriturik New York-en museoazko unibertso planetario bat montatzea ere lor-

tzen baldin badu Krens-ek, txapela erantzi beharra daukagu jaunak.

Guztia biribil atera dadin, euskaldun zerga-pagatzailearen kontura egitera doazen negozio honek beste alderdi bat du oinarrizko: diruak diru, obra maisu paregabeak Bilbora ekartzeko parada izango dugulako ustea. Baina bada berri kezagarririk honetaz ere: programaturik dagoen obra ugari faltsuak dira edo artistek heuren obra horien autentizitatea ez dute errekonozitzen. Ikus Donald Judd, Dan Flavin, Carl Andre, eta Joseph Beuys-en alargunak zer dioten. Garai posmoderno hauetan obra bat autentiko izan ala ez, agian bigarren mailakoa da; benetan kontatzen duena «hype» da, medioek ateratzen duten zarata, bisitariak eta dirua.

Honez gero Guggenheim-ek dena estudiantuta izango du. Originalaren eta kopiaren arteko diferentzia antigoalekoak superatu dituen estetika berri baten teoria pregonatu eta faltsuak diren obrez osaturiko museo posmodernoaren jaiotza mundu osora zabaldu, agian horixe da Bilbo munduaren mapa artistikoan jartzeko modurik onena eta bisitariak erakartzeko amu paregabea. Aurrebaldintza txiki bat besterik ez du eskatzen honek: euskaldunek paga ditzatela kopiak originalak baidiran. Baina Krens/Arregi binomioak hori eta gehiago asma lezake.

Orri hauek idazteko okasioa Mikel Etxebarriak *Jakin*-en eman zigun erantzunak eskaini digu. Gure aurreko artikulua ezjakintasunean oinarriturik dagoela argudiatzearen batera, behin eta berriro informazioa emateko eskaintza solemnea botatzen digu, botereak bere liberaltasunean eman dezakeen ustegabeko erregali horietako bat bailitzan. Eusko Jaurlaritzak Guggenheim-i buruz informazioa? Zuzenean idatzi genion, mesedez bidaltzeko museoaren gestio gintzaz eta erakusketa-programaz duten edozein informazio ekonomiko edo artistiko. Erantzuna ere jaso du hemen lagunak: zazpi lerroko ohar labur bat, dioena: «Zure eskariari zabalegia deritzot» eta zerbait zehatzago galdetzeko eskatuz. Ez gara harritu. Lehen ere New York-eko Guggenheim Museoari idatzi genion eskaera berdin a rekin, baina alferrik. Etxebarriaren eskaintea arduradunen

desinformazio sistematikoaren jokabidetik zein aparte dagoen ikusteko, nahikoa da hauxe jakitea: New York-en sinatu zuten akordioaren arabera Bilboko Guggenheim-i buruz inolako berririk ematea formalki *debekaturik* dute euskal ordezkariak. Posible ote da euskal publikoaren infantilizazioa areago eramatea? Tabu horren zergatiak jakin nahi dituenak, hurrengo orrietan aurki ditzake zenbait. Euskaldunari ukatzen zaiona, publiko amerikarrak bere egunkari eta aldizkarietan egunero irakur dezake; asimetria hori haustea beste helbururik ez dute orri hauek.

MAXIMOAK ETA MINIMOAK: INPERIOA ETA UR BEROAREN FAKTURA

Gigantismoz jotako zuzendari hau arazo ekonomikoetan leporaino sartua dago berriro ere. Hori da prentsak dioena. Bere proiektu faraonikoak zirela-eta kritikoez egindako pronostiko okerrenak betetzeko bidean doazela dirudi. Lehen ere ezagutu zuen porrot galanta North Adams Massachusetts-eko hiri gelditua batean konplexu industrial abandonatu bat arte minimalistarekin munduko zentroa bihurtu nahi izan zuenean. «Kixotiko»¹ hutsa zen hura, kritiko askoren arabera. Orain Bilbora dakar porrot haren ideia. Baina gizonak ez du erremediorik: orain ere, museoa eraikuntzako ur beroaren faktura pagatu ezinik dagoen bitartean, hor dabil kontinente batetik bestera euskaldunok bezalako herri naifak non aurkituko, artea, izpiritua eta izena milioi dolar batzuren truke eskainiz.

Jarrai dezagun hemengo prentsak dioena. Guggenheim museoak sortzen dituen berri gehienak, *The New York Times*-ek 1994ko Otsailaren 3an zekarrenaren tankerakoak dira: «Salomon R. Guggenheim Museoak bere langileriaren ia ehuneko 10 bota zituen kalera atzo, bere publikorako orduak laburtu egin zituen bai Bostgarren Abenidako Frank Lloyd Wright-en zedarrak eraikuntzan eta bai SoHo-ko adarrean, eta denbora baterako itxi egin zuen liburutegia. Era berean, Museoak udazkenerako pentsatua zegoen esposizio bat atzeratzea kontsideratzen ari da sponsor bat aurkitu ezin duelako»².

Prentsa espezializatuak ere antzekoak dakartza; adibidez, *ARTnews* ezagunak 1994ko Urtarrileko alean «Guggenheim-ek paga ote lezake prezioa?» artikulua dakar, eta bertan lehen orrian haxe irakur daiteke: «Guggenheim bere anbizioak bete ezinik dabil eta diru-behar desesperatuan dago»³. Eta Guggenheim-ekin harremanak izan dituen New York-eko salerosle baten hitzak aipatzen ditu: «Han —Guggenheim-en— ez dago inolako administrazioerik. Ezertxo ere ez dago organizatuz. Errotari batean noragabeen bueltak ematen ari dira. Hurrengo pagamendua nola egin ahal, horixe da beren borroka».

Krens zuzendariak dioenez, dirua da museoaren arazo «zentrala». Eta zerrenda luze batean seinalatzen dira Krens-en proiektuen arabera dagoeneko gauzatu behar ziren baina, zenbait arazo direla-eta, oraindik ere gauzatu ez direnak. Hasieratik, berrikuntza eta zabalkunde-proiektua aurrekontuak ziotena baino askozaz handiagoa izan zen. 1991ko Azaroan *The New York Times*-en azaldukoaren arabera, kostuak \$24 milioi izango ziren; 1992ko Apirileko *Art & Auction* aldizkarian \$76 milioi kostako zela zioen⁴. SoHoko adar berria ere proiektatu baino ehuneko 77 gehiago kostatu zitzaizkien. Guggenheim-ek orain urtero \$6.5 milioi itzuli beharra dauka. Beraz Bilboko operazioa (hasierako \$20 milioiez gain, urtero \$5 milioiko obra Guggenheim-engandik erosteko kontratuarekin) New York-eko prestamoaren interesak ordaintzeko dela idatzi dutenak ez dabilta hain erratuak.

Baina «Bilbao»ren diru-laguntzak ez dira inolaz ere nahikoak Krens-en planak eskatzen dituzten operazioak betetzeko. Jakina da Krens ez dela txantxetan ibiliko; edo munduko proiekturik handiena edo bat ere ez. Zeru goretetik aidean dabilenari ez zaizkio tokatzen han beheko detaile koskorak, eta lehengo Abuztuan, adibidez, hileroko faktura ordaintzeko dirurik ez eta SoHoko eraikuntzak bere ur beroa ia-ia itxi egin behar izan zuen; ur beroa moztuz gero, hezetasun gabeko airea ezingo zen berotu, oso hotz egongo zen barruan, bertako obrentzako kaltegarri izango zen, eta azkenik nola-hala ordaindu zuten uraren faktura. Hemengo egunkariek diotenez, museo handien artean Guggenheim da honelako arazoak dituen baka-

rra. Baina hauxe da hain zuzen gu euskaldunok, estetika modernista ren medioz, bere prestigio, perizia eta zuzendaritza ikaragarriaz, artistikoki eta ekonomikoki salbatuko gaituena.

Inork ez dio ukatzen Frank Lloyd Wright-en tenploari bere era karganitasuna. Baina Krens-en proiektuek diotena lortzea edonori gerta lekiok zaila. Suzette Sherman, Guggenheim-eko bisita-zuzendaria onartu zuenez, «Gure arratsaldetako bisiten kopuruak, bai goialdean —Lloyd Wright— bai behealdean —SoHo— ere, ez ditu gure proiektioak bete»⁵. Azkenean publikoaren zako orduak moztu egin behar izan zituzten. Diru-ezagatik bi eraikuntzen berriztapen eta zabalkuntzak burutu gabe dituzte oraindik.

Bazkide berriak egiteko kanpaina agresibo bat montatu zuen Guggenheim-ek bertako langileen lan boluntarioarekin, «Espiral Jarraiketa» izenpean. Sariak ematen zaizkie bazkide ugari egiten dituztenei; hogeitazkide berri egiten dituenari, adibidez, Krens-ek eta bere emazteak atondutako eta zerbitzaturako bost platereko afaria eskaintzen zaio. Etabar. Beste museoetan ere gertatuko dira honelakoak, baina Guggenheim-ek bakarrik zabaltzen ditu era honetako berriak egunkarietan. Beste zenbait museo zuzendarik desegokitzat jo dituzte modu hauek. Krens-en aire berriak dira, «langileak musoaren norabidean partaide izatea» deitzen dio honi berak, erantsiz: «Nahiago nuke honelako ezer ez egin beharra. Nahiago nuke museoa arteari buruz bakarrik izango balitz. Baina ez dago horrelako egoerarik. Beraz ahalegin guztiak egin behar ditugu gure irabazpenak maximatzeko»⁶. Ez ahaztu Guggenheim Fundazioa «una corporación sin ánimo de lucro» dela.

SATELITE BAKARRA

Nondik datozkio bada Krens-i hainbeste finantzaketa-arazo? Berrikuntzarako prestamoari buelta eman beharra dago alde batetik, Panzaren bildumaren ordainketa ere 1997 arte ez da amaituko, eta museoaren funtzionamendu-presupostuak aurreko urtean \$23 milioi estimatzen ziren (1988. urtean,

Krens-ek zuzendaritza hartu zuenean, \$10.5 milioi ziren). Euskaldunok azken bi urte hauetan \$20 milioi emanda ere, ez da bada harritzekoa oraindik ere arazoak izatea. Ur beroaren faktura ordaindu ezinik dabilela eta holakoak berri nagusi badira ere, Krens-entzat hauek detailtxoak besterik ez dira eta oraindik ere operazio handiagoak diseinatzeko ari da.

Euskaldunok zein probidentzial izan garen Krens-entzako ikusteko, Andrew Decker-ek 1992ko Ekainean idatzitako artikuluan, Guggenheim-ek diru berriak aurkitzeko duen zailtasunaz ari dela, honela dio: «Krens berak alegatzen du \$25 milioi aurkitu dituela. Baina horietatik \$20 milioi Bilbotik datoz. Beste \$5 milioiak Akira Tobishima-gandik jaso dira, —Guggenheim-ek— kontseilukoa den etxagintzako magnate japoniarra»⁷. Geroago *ARTnews*-en idatzi zuen artikuluan, idazle berdinak esaten digu diruagatik kontseiluko partaide egin zuten Tobishim-ak ezin izan zuela diru hori ekarri eta bere kontseilari postua utzi egin zuela⁸. Beraz gure arte-gizon iraultzaileak, museo erakundeari ikuspegi futurista inprimatu behar diotak, «astean lau gauez jet aireplano batean egon beharra duen edo bestela lo egingo ez duen pertsonalitate horietakoa»⁹ denak, hurbileko Wall Street nahikoa ez izanik hainbat buelta munduari eman eta gero, japoniar dirudunak ere kontseilari bihurtuz, azkenean zer aurkituko... eta Bilbo eta kitto. Krens jaun azkarrak bilbotarrak besterik ezin aurkitu izana, badu horrek zeresanik.

Baina azken bolada honetan izan du Krens-ek suerte gehiago: \$10 milioiko bi «erregalia» jaso ditu Guggenheim-ek, Lefrak eta Perelman jaunengandik. Bilboz aparte, hauetxek izan dira urteetan lortu dituen bi diru-laguntzak. Lefrak jaunak badaki ez duela zaku hutsean bere dirua botatzen, zeren museoa, berak dioenez, «oso kilikagarria den operazio-motabat bideratzen ari baita». Baina bada hauetaz ere zeresanik. Museoak bultzatzen dituen «izendatzeko oportunitateak» dira hauek; hau da, diruduna bazara, \$10 milioien truke Lloyd Wright-en eraikuntza ospetsua ber-izenda zenezake zeure izena brontzeko letra handietan erantsiz. Zertarako nahi duzu dirua zeure izenarentzako ospea irabazteko ez bada? Diru horren

zergak ez ordaindu beharraz gainera, arte-maitalea, filantropoa, publikoaren hezitzailea, betirako New York-tarra, etabar, bihurtzen zara. Iadanik hasi dira *The New York Times*-era eskutitzak iristen mesedez Wright-en eraikuntza ospetsuari «Salomon R. Guggenheim» izena ez aldatzeko eskatuz¹⁰. Lefrak erakundeko Lehendakariordeak erantzuten dio: «Era honetako sariak ... sostengatzen dituzte erakunde hauek eta beren iraupenerako erabakiorrak dira, bidebatez artea, arkitektura eta publikoa zerbitzaten dutelarik». Dena den, eta berriro, zarata handiz berri hauek eman eta bi astera langileen ehuneko 10 kalera bota beharra izan da.

The New York Times-eko lehen orria egin zuten «sari» hauen berriak. Eskuzabaltasuna, artearen amodioa, New York zaleztasuna, etab. Eta euskaldunon «sari»engatik zer ote diote New York-tarrek? «Bilbo» da noizbehinka aipatzen den izena, eta erabat business harreman bezala. Alegia, Bilboren diruek ez dute inolako «sari» edo ospagarritasun edo gailentasun artistikoaren sonarik; besterik gabe, morroiaren obligazioa da, gehien ematen duen baina ezer eskertzea zor ez zaion harreman horietakoa. Hainbat eskuzabaltasunek «euskal» izenlagunari gloriaren bat emango ote dio New York-eko enporioan? Adjektibo horrek («euskal») badu ordea bere sustantiboa («terrorismoa»), eta zergatik gauzak nahastu. Benetako izena, euskaldun bakoitzak bere faltrikatik milaka duro jarriz ikasiko duena, euskal artisten lanen balioa neurri handi batean erabakiko duena, estetikaren eta izpirituaren definitzailea, boterearen eta kontrolaren izen ahalguztidun hori, nola ez, «Guggenheim» izango da beti.

Ez al ginen bada gu «herri aukeratua» negozio honetan? Erreportariak diotenez, hortxe aurkitu du Krens-ek ustekabe gogorra. «Kontinente guztietatik» izan omen ziren interesatuak Krens-en museo-frankiziaren ideia historikoan, esan zitzaizgun. Zerrenda luze batekin harremanetan jarri ere bai: Tokio, Mosku, Venezia, Viena, Salzburgo, Osaka, Madril, Barcelona... Baina inork nahi izan ez Guggenheim-ekin uztartu. Imagina Bilbo bezalako beste dozena bat «McGuggenheim» martxan zeudela. Hasteko, bakoitzarengandik \$20 milioi aurrez jasoko

zituen izenagatik eta bere zerbitzuengatik (pauso bakoitza besteek ordainduz beti ere). Ideia distiratsu hau orain arte museoen historian inori ez okurritu izana ere harrizkoa da pentsatzen hasiz gero.

Hemengo kritikoek erokeriatzat jo zutenean ideia hori, puntu batean erratu egin ziren. Krens-ek erosle «bat» behintzat aurkituko zuela ez zuten kontuan hartu. Sorpresa sortu zuen erosleak, baina «hala nahi badute...» esanaz ontzat eman zen Bilboren eskuzabaltasuna (nork ez luke onartuko probintzietakoak ordain dezatela geuk metropolian ez ordaintzeko?). Aitortu beharra zegoen Krens-ek bazuela «prescience» edo «aurre-jakinduria» ezkuturen bat.

Baina museo-frankizia bakarra ez zen aski planak aurrera ateratzeko eta hortik datoz orain arazoak. Jarrai diezaiogun Decker-ek argitara berria duen artikuluari: «Krens ahalegindu zen Guggenheim handiagotzen Guggenheim satellite talde baten medioz, museoaren New York-eko pertsonalak eratutako erakusketak aurkeztu (eta pagatu) egingo zutenek —horrela, erakusketak birziklatuz, Krens-ek «eskalaren ekonomia» deitzen duena lortuko zuen. Teorian, ziutate edo lurraldeak Guggenheim-i hurbilduko zitzaizkion museoaren eraikuntza eta operazioa gainbegiratzeko eskatuz, horrela Guggenheim berak ez zezan gastutan ezer ordaindu. Programa honek, gainera, museoak sortuko zituen, opariak eta artelanak jasoko zituztenak, eta beren kabuz erakunde bezala indar hartuko zutenak. «Johnny Sagar-hazi» operazio bat izatekoa zen, Guggenheim berak bere hazia landatzearen fruituak jasoz. Baina satellite programak bide aldapatsua zuen...»¹¹.

Museoaren finantzak aztertzen dituen lan hori erakundearen larritasun, ustekabe, zalantza eta frustrazioen ilara luze bat besterik ez da. Salbuespen harrigarri bat dago, «success story» paregabe bat: Bilbo. «Urriaren erdian Guggenheim-en zenbait gordailuzain hegaz joan ziren museoaren arrakasta-historio satelitera —Bilbo— hango Guggenheim-i oinarria jartzeko zeremoniara»¹². Bilbok idazlearengan pizten duen irudia esankorra da: hitz bat ere ez da beharrezko Bilboren historiaz, kokaguneaz, biztanleaz, kulturaz, etabar; izena aipatzean, New

York-eko gardailuzainak aidean hegaka hurbiltzen ikusten ditu beren «arrakasta-historioa» elebratzeko. Nahiz eta idazleak erreportatzen duena lurrean oinarria jartzeko zeremonia bat izan, New York-eko orbitaren satelite urrunera airez hegaka bakarrik egin daiteke harremana eta inguruan bueltaka goitik kontrola.

Baina satelite bat ez da aski Krens-en zeruko orbita kosmikoak martxan mantentzeko. Lurra mugitzeko Bilbon lehengo palada eman aurrez, beste proiektu handiak ditu buruan. Alemanian, adibidez, Berlingo Martin Gropius Bau museoa erosteko interesa zuela zioten zurrumurruek zabaldu ziren. Krens-ek ezetz, «Berlingo inorekin ez nuen kontakturik izan», baina Ulrich Roloff-Monin, Berlingo kultura senatoreak bestelako dio, «Berlinen Guggenheim-en adar edo antzekoren bat jartzeko proposamenak izan ditugu». Noren ideia? «Guggenheimena»¹³. Minneapolis-en ere, Guggenheim-ekoek beren adar bat jartzeko proposamena egin ziotenean, hango galerista den Dolly Fiterman-ek ezetz esan zien; Krens-ek ukatu egiten du proposamena.

Zenbat behar du bada gure zuzendariak bere museoa administratzeko? Krens-en erantzuna: «\$25 milioiko aurrekontua... Erakusketak, ehuneko 75etik 90era, 90etik hurbilago, —esponsorrek— ordainduak izango direnak, eskalaren ekonomia bat Bilbo luzera joaz, museoari erakusketa berezien kostuak zabalitzen utz diezaiokena, zeren hor baitaude kostu handiak»¹⁴. Idazlea eszeptiko azaltzen zaio, baina Krens-ek bide zuzenetik doala dio. (Urtarril honetako kontuak dira hauek; otsailean a reagoitu zen krisia, langileen ehuneko hamar kaleratuz). Beraz erakusketak egiteko Bilboren ordainketarekin kontaktzen da; zer esanik ez, gastu hauek hasierako eraikuntzaren hogeita mila milioietatik apartekoak dira. Esponsorrak aurkitu ezinik dabilela eta bere erakusketa-programa atzeraturik daramala, hori da Guggenheim-ek azken aldian eman duen beste berri nagusia. Bilbo du Krens-ek bere luzarorako talismana.

MINIMALAREN MINIMOAK: OBRAK, KONTZEPTUAK, FALTSUAK

Arte minimalaren obra maisuak ikus ahal izango ditugu Bilboko Guggenheim-en. Baina —hemengo arte-kritikoen arabera— hori ere ez da gauza garantizatua. Begira *ARTnews*-en argitaratu zen Donald Judd eta Panza kolekzionistaren arteko polemikari eta bakoitzak atera ditzala bere ondorioak. Judd eza-guna da bere kaxa minimalistak direla-eta, baina baita ere bere idatzi eta arte-munduko zenbait pertsonaiaren kontra egin dituen denuntziengatik. «Artistak jende zintzoa izatea espero da. Baina artista serio ia guztiek ofenditu dute jendea absurdokerietatik beren obra defendatzearren...» Eta gaur egun etxe eta diru-faltarik ez duen eskultore honek publikoki denuntziatu zuen Guggenheim-ek Panza Kontearegandik egindako e rosketa. Panzak bere tailerrean artisten baimenik gabe fabrikatu zituen beren izeneko obrak, dio Judd-ek. Halere Guggenheim-ek erosi egin zituen eta Judd-ek museoko arduradunei faltsifikatzailearnalde jartzea leporatzen die. Michael Govan, Guggenheim-eko zuzendariordeak, baieztatu egiten du, «—museoak— bazekien arazo konplexuak daudela» Panzaren bilduma eskuratzearen alderdi askotan, baina «konpon daitezke, artistekin batera»¹⁵.

1970eko hamarkadan Panzak artista minimalista ezagunen obra erosi zuen: Donald Judd, Dan Flavin, Richard Serra, Carl Andre, Robert Morris eta Bruce Nauman. Urte haietan ez zegoen interes handirik minimalismoan, eta Panzaren ardurari zor berezia diote artista hauek. Judd-engandik 27 lan erosi zituen, hauetatik asko eskulturak gerora fabrikatzeko paper hutsean egindako akordioak ziren. Adibidez, Judd-ek zirriborro bat egingo zuen honelako deskribapen batekin: «izkina batetik bestera doa eta hiru oineko altura du»¹⁶. Hala nahita utzi zituen bere proiektuak zehazgabetasun horretan, dio Judd-ek, zeren horrela azken erabakiak berak hartu behar zituen. «Akordioak Panzari pieza batzuk egiteko eskubidea ematen zioten, baina ez nire baimenik gabe. Konstrukzioa obraren zatirik zailena eta garrantzitsuena da, eta ez inoike inoiz ez Panzari eta ez inori utziko nire obra egiten nire baimenik gabe».

Panzaren ikuspegia desberdina da. Akordioaren arabera berak obrak fabrikatzeko baimena zuen «non eta noiz nire esku egonik»¹⁷. Judd-ek eskatu dituen materialak eta langileak inolako premiarik gabe garestiak direla dio. Akordio idatzien arabera Judd-ek ematen dio baimena Panzari honek egin dezan obra nahi duenean, baina obra egiteak artistaren instrukzioekin «batekotasun estrikto eta zehatza» behar du. 1988 urtean Madrileko Reina Sofiako erakusketarako Panzak Judd-en zenbait obra gauzatu zituen, beren harremana erabat moztu zen. Judd-en arabera, lana ez zegoen behar bezala egin edo behar bezala kokatua. Geroago Panzak, eskultoreak jakin gabe, honen obra baten kopia autorizatu zuen Los Angeles-erako.

Akordio horien estatusari buruz da eztabaida. Lege eta etika-mailako arazoak planteatzen ditu artista, bildumatzaille eta museoen arteko harremanetan. Azken batean, obra beraren funtsa ere arazo gertatzen da. Judd-en kasuan, adibidez, Guggenheim-en eskuetan dauden 27 obretatik, 13 bakarrik e r rekonozitzen ditu bereak. Baina ez bakarrik Judd-en obraz, Nauman, Flavin, Morris-enaz ere beste horrenbeste esan daiteke. Krens berak onartzen du eskultore guzti hauen zenbait obra «Panzak ez zituela eskuratu objektu bezala, tokitik tokira fabrikatu behar ziren egitura kontzeptual bezala baizik»¹⁸. Baina obra hauen estatus kontzeptuala ere zalantzarria da. Morris-ek dioenez, adibidez, bere egur-panelez eginiko eskultura minimalistak «ez ziren pieza original bezala eginak izan, e r r e p r o d u k z i o h u t s bezala baino. Montaketa bakoitzean, erakuntza berria egiten zen. Horrela sinpleagoa eta merkeagoa zen, eta baita ere polemikoki objektu preziosoaren aurka ezarria zegoen»¹⁹. Los Angeles-eko erakusketa baterako Andre-ren obra bat Panzak berregin zuenean, Andre-k «erabateko falsifikazio» bezala publikoki denuntziatu zuen Panzak eginiko kopia. Madrileko Reina Sofian Dan Flavin-en neon argizko obrak azaldu zituen Panzak. Hauetako bat «berdeak berdeak gurutzen (berderik ez zuen Piet Mondriani)» zen, eta Flavin berak 1966an Eindhoven-en desegindako obra zen. Flavinen hitzak: «Panza Konteak faltsu bat egin zuen nire inolako baimenik gabe, eta jakinaren gainean. Idatziko banu artikulua bat Panza

Konteak bezainbat artelana faltsutu duen Italiar arte-kolekzionista batetaz, izenburu hau jar nezaioke 'Borgia bihurtu zen neo-Medicia'»²⁰.

Eztabaida guzti honen atzetik artelana «kontzeptu» hutsa ote den ala ez dago, eta, ideia hutsa bada, hau erosiz obra bera erosi daitekeen ala ez. Hiru artelan maisu salduz gero, Panzaren bilduma erosi zutela-eta, hau izan zen *Observer*-en izenburua: «Guggenheim-en Erokeria: Artelan Maisuak Saldu, Ideiak Erosi»; eta *The New York Times*-ek: «Milioiak Arteagatik, Haue-tako Ugari Amaigabeak». Eskultore tradizionalengandik hain urrun al daude minimalistak, beraientzat garrantzizkoa ideia bakarrik eta ez obra bera izateraino? Eskultoreek ezetz diote. Andre-ren hitzak: «—nire lanak— ez dira ideia abstraktu edo gorputzgabeak, beste jendeek materiaz bete ditzaketanak. Nire lanak kondizio material banakoak dira». Eta Judd-ek: «Ni ez naiz artista kontzeptual bat. Nik ez ditut 'proiektuak' egiten, Panzak deitzen dien bezala, eta ez ditut inoiz egin». Eta Morris-ek: «Niretzako, pieza bakar bat pieza bakar bat da, antzinako egu-netan bezalaxe. Esketx bat eginaz hasten naiz, zirriborro bat bezala dena. Gero erakusten diot tailerreko jendeari eta esplikatzan diet zer esanahi duen eta zer nahi dudana. Heurek esaten didate teknikoki zer den posible eta zer ez, zer den garestiegi, etabar. Hasierako ideia ber-lantzen dugu eta heurek injinerutzako marrazkiak egiten dituzte. Hauek aztertzen ditugu arreta osoz eta azkenik piezak egiten dituzte. Tailerra dela nire estudioa, hori da nire ikuspegia»²¹.

Imagina al dezakegu Txillida batek «Haize-Orraziaren» *ideia* saldu diola kolekzionista bati —«honetakoxe hiru adar gorputz batean kokatuak, gutxi gorabehera hainbeste metro...»— eta gero honek bere kabuz egiten duela guztia eskultorearen gainbegirada gabe? Dozenaka «Haize-Orrazi» egin ditu Txillidak bere bizitzan zehar, bakoitza mugaren mugan, eta forma finkatu bakoitzak beste mila forma esperimentuak baztertuz. Norbaiti ideia saldu eta honek «Txillida» bat egin dezakeela pentsatzea ere gure artistari iseka egitea litzateke. Ba horixe da, dirudienez, Bilbon eduki ditzakegun obra minimalista ugariren izakera.

Eta obra honen balioa dirutan? Guggenheim-ek Panzari \$29.97 milioi ordaindu zizkion 210 obragatik 1990ean²². Eskultoreek berek zer diote dirutza honetaz? Andre-k, adibidez, honela komentatzen du: «Komikoa baino agian patetikoagoa da Guggenheim Museoak orain bidezko ikusten duela Panza Doktoareari milioika dolar ordaintzea, honi milaka kostatu zitzaizkion obregatik, eta museoari ere kostatzen izango zitzaizkionak, lehenik erakutsiak izan zirenean»²³.

Baina Bilborentzat benetan kontuan hartzeko zenbakia ez da goiko hori, baizik eta gaur egun Panzaren kolekzioak merkatuan zer balio duen. Ez ahaztu, Bilbon Guggenheim berak ateratako programazio artistikoaren arabera, Panzaren kolekzioko artistak (Judd, Andre, Nauman, Flavin, Morris) izango direla Bilbon. Ba Guggenheimek \$30 milioi eskas ordaindu bazituen 1990ean, 1993an kolekzio berdinak \$90 balio zituen. Erosi eta hiru urtera bere balioa hirukoiztu egin bada, ez ahaztu bilduma batipat Bilbora saltzeko dela (obra onenak USAn geldituko direla bertako publikoari baieztatu ondoren). Guzti hau artearen amodio zabalagatik egiten dute New York-en, eta Bilbon berriz euskaldunon maila estetikoak igotzeko.

Mikel Etxebarriak nire aurreragoko lanari eskaini dion erantzunean²⁴, behin aipatzen ditu nire hitzak: «hamarkada batean zehar Bilbok bost milioi urtero jarri beharko du obra erosteko, baina Guggenheim-ek erabakiko du zein artistari erosi». Eta nire hitzoi erantzen dio: «oker dabil, hori gezurra da». Bai, oker nabarmen bat dago nire lerro horietan, baina ez Etxebarriak dioena: egia da «bost milioi» esaten duen tokian «zazpirehun milioi» jarri behar zuela, zeren horixe baita gaur egun bost milioi dolarrek balio dutena. Beraz urtero, gaurko trukearen arabera (dolar bat 140 pezeta), 700 milioi ordaindu beharko ditu Bilbok. Horietako zenbat obra minimalista eskuratzeko? Atera kontuak: 210 «obra» horiek \$90 milioi (edo 12.600 milioi pezeta) kostatzen badira, obra bakoitza batezbeste 60 milioi pezetatan irteten da. Eta gogoan hartu promedio horretan sartzen direla, adibidez, Judd-ek bereak bezala errekonozitzen ez dituen hamalau obra, bakoitzaren kostua 60 milioi izanik. Beraz 700 milioiekin dozena bat obra erosiko dira urtero. (Hauek gure

antigoaleko lau operazioekin egindako kontuak dira eta seguru gaude gaur egun eta Guggenheim-en beste egokiago batzuk, konputerizatuak noski, erabiltzen direla; ez ahaztu, adibidez, beren bideragarritasuneko estudioen arabera Bilboren zonak 29.852.902 biztanle dituela; beren informatikak dioenez, baita ere, museoko sarrera mila pezeta jartzea, euskaldunontzat huskeria bat dela ere deklaratu dute hemen).

Morris-ek goian aipatu bezala, artelan sakralizatuaren merkantilismoa salatzearen egiten zuten eskultore hauek lana material guztiz pobre eta hauskorrekin. Egin, erakutsi, eta desegin egiten zituzten sarritan. Eta hurrengo erakusketarako berriro. Gauza prezios ukiezinekoa ez beste edozer izan nahi zuen artista hauen obrak. Eta anti-museo amorratuak ziren, aurreko lanean azpimarratu genuenez. Artearen historian sarritan gerta ohi denez, obra horixe da orain, milioika dolarrak direla medio, kotsakraturik eta museifikaturik eskainiko zai-guna.

Kasu sonatu bat ikusi besterik ez dago arte-merkatuaren mirariak nolakoak diren konturatzeko. 1976an Londres-ko Tate Galeriak Andre-ren obra «Equivalent VIII» —adreilu pila bat— erosi zuen ondo pagatu ondoren (originalaren kopia besterik ez zen, zeren adreilu originalak gordetzeko tokirik ez eta berriro adreilu-fabrikara itzuli baitzituen Andrek). Eskandalo bat sortu zen eta baita ezkerreko eta bai eskuineko kritikoeak, bai bisitari langile eta baita burgesek, gogor salatu zuten eroketa. Peter Fuller-ek egin zion elkarrizketa batean, «materiaren inozentzia oinarritzkoaz» mintzatu zen Andre. Bere beste obra bat kontuan harturik (bi bider bi metrokoak diren burni-txapak fabrikatik erosi eta batere landu gabe museoaren lurrean ordenatu, fabrikako txapa bakoitzak berak eratu ondoren hiru milioi pezetatik gora balio izanik), Fuller-ek galdetzen dionean fabrikako gauzakiak berak eskuratu ondoren hartzen duten magiazko balio horiek ez al diren bere lanetako gauzarik bereziena, Andre-k erantzuten dio: «merkantziak egiten ari naiz merkantzia bezala sal daitezen, era kapitalista primitiboan. Ez dut ukatzen hori». «Zer da 'arte' faktorearen balioa hola eranstea?» «...Artea ziur jendeak asmatzen duen balio-sis-

tema ez-ofiziala da». Andre-ren zenbait lan kontuan harturik, 1962ko txakur-kaka zementu piezak adibidez, bere lanak kaka egitearekin duten harreman bereziaz galdetzen dio Fuller-ek, eta artistak erantzuten dio bere bisioan kaka beharrezkoa dela, Mendebaldean kaka industrialetik nola libratu asmatu ezinik gabiltzala, eta gure kulturaren krisiak krisi analarekin duela zerikusia. Eta elkarrizketa bukatzeko: «Baina azkenik munduak errekonozitu egin du zure kakaren balioa! Ez al duzu errekonozitzen zure lanean badagoela magiakera bat, haurraren omnipotentzia?» «Bueno, omnipotentzia ez. Baina mutil koskor bat nintzenean nik amestu egiten nuen jeneral handi bat nintzela, armada handi bat konbatera neramana. Eta orduan norbait etorriko zen eta esango zidan: 'Zuk ezin deza-kezu egin hori. Mutil koskor bat besterik ez zara'. Eta etxera bidaliko ninduten»²⁵. Baina oraingoan Andre ez etxera, Bilbora baizik bidaliko dute, bere artearen balio magikoaz Bilboko kaka industrialak garbitzera.

Zer pintatzen du Txillidaren obra hain apartak minimalista-multzo honen ondoan? Peter Selz kritikoa ezagunak ezin hobeki kontrastatu ditu: «Txillidaren altzairuzko eskultura batzuen eta minimalista amerikarren lanaren artean nolabait teko antzik baldin badago, azaleko antza izango da soilik. Eskultore minimalistak objektuez eta horien formaz, bolumenez eta koloreaz kezkatuta daude, eta edozein eratako adierazpen pertsonalak baztertzeko saiatzen dira. Txillidaren eskulturrek, berriz, subjektiboak, misteriotsuak eta energia izpiritualez betetakoak dirudite. Minimalisten lana aurrez mugatua den bitartean, Txillidarena irekia da. Zen pinturan edo Herman Hesse-ren *Kristalezko Aleen Jokoa*-n bezala, Txillidaren eskulturetan razionaltasuna eta aldaezintasuna bat egiten dira. Minimalistek beren lanaren fabrikazio industrial inper-sonalaren inportantzia azpimarratzen dute, Txillidak, berriz, eskuharmen pertsonalarena. Eskultura minimalistak makina eta teknologia industrialak gorai patzen ditu; Txillidak injenierutzako metodoak bere helburua lortzeko bide bezala baka-rrik erabiliko ditu»²⁶.

BEUYS: UTOPIATIK FALTSUETARA

Minimalista eta Pop artistak aparte, Bilbo Guggenheim-en areto osoa eskaintzea programaturik dagoen beste artista sonatu bat ere badago, 1970 eta 1980 hamarkadetan Europako abangoardan influentziarik handienetakoa edukitako baten izena: Joseph Beuys. Eskultore, delineante, eta «performance» artista, 1961ean Dusseldorf-en eskultura irakasle izendatu zuten baina 1971n kalera bota zuten bere metodoak autoritatearekin bat ez zetozelako. Bere performance ezagun batek, adibidez, izen hau zeraman, «Nola Esplikatu Koadroak Erbi Hil Bati»(1965), eta bertan Dusseldorf-eko galeria bati oinez bueltak ematen zizkion, bere aurpegia eztiz eta urrezko hostoz estalirik, besoetan zeraman erbi hildakoari zenbait koadroren esanahia esplikatzen ziolarik. Azken urteetan hitzaldi eta debate ugartan parte hartu zuen.

Debate hauetako batean euskaldunei buruz eta euskal artistei buruz hitzeggin zuen. Bere hitzak, utopian sendo kokatuak, ironia neurrigabeko erresonantzia hartzen dute Bilboko gertakizunei begira. Europako «trans-avantgarde» delakoaren muestra bezala hartua izan den eztabaida eduki zuten Zurich-en Beuys, Kounellis, Kiefer eta Cucchi artistek²⁷; «Europako Kontinentearen Tragedia Historiko-Kulturala» zuen gaitzat debateak eta 1986an argitaratu zen lehenik Milan-go *Flash Art* aldizkarian. Bertan, Kiefer-ek «natibo inozente, primitiboa» aipatzen du eta bapatean Beuys-ek «Euskal arazoa» ekartzen du mahai gainera: «Euskaldunak egiazki herri nomadaren baten urrats abandonatuak dira... Orain hor daude, behin eta berriro beren kultura zahar tribala iraunarazten. Baina ez dute beren literatura propioa desarroilatu, dena ahozkoa dute. Orain, arrazoi osoz, eskabide oso espezifikokoak egiten ari dira». Mahai-inguruko zuzendariak, harriturik, galdetzen dio Beuys-i: «Zergatik dakarkizu Euskaldunen exenplua?» Eta honek: «Europako Komunitate Ekonomikoaren testuingurua, non Euskaldunak kokaturik dauden, Mendebaleko sistema ekonomiko-monetarioaren makinazioekin bat datorrelako... Espainian nik proposatu nuen euskaldunei autonomia osoa ematea. Espainiarrek diote orduan euskaldunak degeneratu egingo zirela

beren kultura propiorik ez dutelako. Baina nik orduan erantzun nuen badutela beren kultura, beren autodeterminazioa nahi dutelako beste gabe. Agian posible da jende hauek, guk mahai honetan bezalaxe, asmatzea beren ekonomiarentzat kontzeptu bat, gero jende askorentzat paradigmatico bihur daitekeena. Euskaldunei autodeterminazioa emango balitzaie, oso desberdina izango litzakete. Zerbait paradigmaticoa bilatzeko aukera emango luke, artelan bezala ikus genezakeena...»

Tankera honetako ideia utopikoak sinesten dituztelako apreziatu izan ditugu artistak sarritan. Baina hemen interesatzen zaiguna Beuys-en obra Bilbon da, eta bera joan eta gero bere ikuspuntu erromantikoari zer gertatzen zaion ikustea. Esan bezela, areto oso bat Beuys-i eskaintzea dago programaturik; euskal diruak ez dira bada dedikatuko «zerbait paradigmaticoa» inbentatzera, bere obrak erostera baizik. Baina Beuys-ek imaginatu ezingo zuena ondorengo hau da: ez jada bere obra originalak, baizik eta bere izena eraman baina faltsuak diren obrak erosten gasta ditzaketela euskaldunek beren diruak. Posibilitate hau egia bihurtzeko bidetik hain urrun ez dagoela ikusi nahi duenak, begira ondorengo albiste hauei. Guggenheim-ek Vienako Julius Hummel salerosle bati Beuys-en obra talde bat erosi zion oraindik orain. Hauetatik zenbait marrazki New York-eko Arte Modernoko Museoak eta Filadelfiako Arte Museoak baztertuak izan ziren Beuys-en erakusketa antolatzerakoan, faltsu edo ez benetako lana bezala gaitzetsi ondoren. Halere, eta guztiz jakinaren ganean noski, Guggenheim-ek faltsuak erosi egin zituen. Eta bada eskandalo gehiago. Lehengo udaberrian Italian antolatu zen Beuys-en erakusketa bat Hummel-en kolekziokoak izandako marrazkiekin. Eta bai Heiner Bastian, Beuys-en aspaldiko laguntzai-leak, eta bai Eva Beuys, bere alargunak, denuntziatu egin zituzten Hummel-engandik zetozten obrak. Bastian-en iritzi-z, bizaipahiru izan ezik, obra guztiak faltsuak ziren²⁸.

Hummel-engandik erosiak dira Guggenheim-ek Bilborako programaturik dituen Beuysak. Guggenheim-ek zein «benetako»tzat hartzen dituen Beuys horiek ikusteko (bere alargunak «faltsuak» direla dioen kolekzio berdinekoak), izan gogoan

Guggenheim-ek dagoeneko erakusketak antolatu dituela obra horiek berak eskuratuak bezala azalduz. Govan Guggenheim-eko zuzendariordeak Decker-i esan zioenez, transakzio hori oraindik gauzatzen ari da («in progress») eta erakutsitako zenbait gauza «prestamoak» ziren. Baina beste iturri batek dioenez, «Hori gezur hutsa da. Mailegu diren obrak prestamo zenbakia hartzen dute, ez eskuratu baten zenbakia»²⁹.

Zuzendari faltsuzale hauetxek dira Bilboko Guggenheim-en zein obra jarri eta zein baztertu erabakiko dutenak. Ala ez?

ZARTAGINA NOREN ESKU?

Bilbo-Guggenheim Partzuergoko kideek ukatu egiten dute Bilbon zein obra erosi eta zein erakusketa antolatu azken erabakiak New York-en eskuetan egongo direla. Hala sinestu nahi genuke guk ere. Baina hemen publikatu den guztia nahikoa ez balitz —artikulu guztietan ikusi dugun formula hau da: «New York-eko Guggenheim-ek zuzenduak eta atzerriko hiriak ordainduak»— sinatutako akordioari hitzez hitz begiratu besterik ez dago erabakitzeke boterea noren esku dagoen ikusteko.

1992ko Otsailaren 27an Ardanza Lehendakariak eta Pradera Diputatu Nagusiak alde batetik, eta Lawson-Johnston eta Krens-ek bestetik, sinatu zuten akordioaren bigarren puntuan Bilbon Abenduaren 13an eginiko akordioa baieztatzea erabaki zen. Hor irakur daitezke ondorengo hauek:

«4.1 (a) la SRFG —Salomon R. Guggenheim Museum— supervisorá y dirigirá el diseño, planificación, desarrollo y organización del Museo durante todo el Periodo de Desarrollo».

«5.4 (a) (iii) La SRGF dirigirá el programa de adquisiciones, actuando en nombre de, y con el consentimiento de la Administración Vasca...»

«5.4 (v) (e) Administración de las Adquisiciones. Las obras de arte adquiridas por la Administración Vasca con destino al Museo estarán bajo la supervisión administrativa y de conservación directa de la SRGF como encargada de dirigir el

Museo, y habrán de ser exhibidas y expuestas en el Museo con arreglo a los criterios de programación artística elaborados por la SRGF según las condiciones del Acuerdo de Gestión».

«6.1 *Designación de la SRGF como director.* (i) Dentro del espíritu de colaboración entre la Administración Vasca y la SRGF sobre el Proyecto y el Museo, la Administración Vasca acepta que la SRGF administrará y dirigirá el Museo».

«6.2 (ii) En cuanto director del Museo, la SRGF tendrá el derecho exclusivo de fijar la planificación, desarrollo y política de funcionamiento, las normas de funcionamiento, el contenido y la programación artísticas y todos los demás asuntos que afecten a la administración y funcionamiento del Museo...»

«6.2 (iii) (B) (c) El Régimen Económico. La Administración Vasca. ... correrá con todos los gastos de capital o de funcionamiento del Museo, de acuerdo con presupuestos aprobados».

Legezko letra guztiak bezala, interpretazio desberdinetarako bidea emango dute hauek ere. Baina ez dugu uste zalantzarik gelditzen denik noren esku dagoen Bilbok jarri behar dituen \$50 milioi dolarrekin erosketak egitea. Hori da goiko atletan garbi gelditzen dena. Eta hori da hemen idazle guztiak errepikatu dutena. Beraz ez dakit non oinarritzen den Etxebarria niri «Zulaika jauna guztiz oker dago bere uste horretan» leporatzeko, ezta ere bere interpretaziorako: «Guggenheim Museoak lagundu egingo digu erosketak egiten, proposatu egingo digu zer erosi, bitartekari-lanak egingo ditu guri horrela ondo baderitzogu...» Ondo ala gaizki iritzi, akordioak ez du zalantzarik uzten: Euskal Administraritzak «accepta que la SRGF administrará y dirigirá el Museo».

DESINFORMAZIOAREN AKORDIOA

Informazioa emateko prest daudela esan zigun Etxebarriak bere erantzunean. Eskainta horrek ez du gogoan hartzen inolako berriak publikoari ematea Guggenheim-Bilbok ezarrita

duen desinformazio programatuaren arauen aurka joango litzatekeela. Izan ere, sinatutako akordioaren arabera, informazioa ematea «debekaturik» dute bai Guggenheim-ek eta baita Euskal Administrazioak ere. 11.5 atalean honela irakur daiteke: «*Publicidad*. Exceptuando cuando sea así requerido por la Ley, ni la Administración Vasca ni la SRGF emitirán ninguna nota de prensa o harán ninguna otra declaración pública, según el caso, en relación a, o que tenga que ver con, o que surja de este Acuerdo o de los asuntos que en el mismo se contienen, sin haber obtenido el consentimiento previo de la otra parte al contenido y a la forma de presentación y publicación de las mismas».

Hemengo kazetariak sarritan kexatu dira Guggenheim-en inguruan aurkitu dituzten duplizitate eta «misterio»etaz. Eta Euskal Herritik eman den sekretismo hain aipatua, González de Duranak honela justifikatu zuen 1992ko udan eginiko mahainguru batean: «Negoziazio-prozesurako isiltasuna beharrezkoa zen. Gai korapilotsu bati buruz ari bazara, beste hizkuntza batean eta diru-kopuru handiei buruz, ezin diozu aldi berean komunikabideetako jendeari proiektua azaldu, istiluak sortzen baitira.... Jokabide demokratikoa da, azkenik Legebiltzarrean onartzen baita... Negoziazioak hasi eta berehala polemika sortuko balitz, Euskal Herria bonba herria dela jakinik, amerikarrek alde egingo lukete beste leku batzuetara joateko aukera ugari dutelako»³⁰.

Gonzalo Sánchez-ek emandako erantzunak laburbiltzen du ezin hobeto gure «ezjakintasun» demokratikoaren mamia: «Mahainguru honek ez du zentzurik. Denek hitz egiten dugu zurekin, informazioa zuk bakarrik daukazulako. Nire ikuspuntu apaletik, baina herritar bezala, protesta azaldu nahi dut. Nik esan nuen hona etortzeko gonbidatu nindutenean: zer esango dugu hor? Ezer ez. Orain arte, ez dakit zein helburu duten informazio periodistikoak besterik ez dira izan, eta horiei buruz ez dakigu ezer. Sinatua dagoen behin-betirako kontratua eskatu nuen, eta Jaurlearitzaren erantzuna izan zen argitaragarria zenik ez zekitela.... Zu izan ezik, zurrumurruak dira hemen gauden guztion informazio bakarra»³¹.

Jaurlaritzak arrazoa zuen: sinatu zuten goian aipaturiko 11.5 atalaren arabera, debekaturik dute inolako informaziorik ematea. «Secreto de estado» diren arazoak hala exigituta, eta beti ere demokraziaren izenean, gure ordezkari politikoeak euskaldunoi inposatu diguten infantilizazioa honainoxe iritsi da. Publikoari egiten zaion irain honen aurka zerbait idazten baduzu, Partzuergoko adituren batek, guri Etxebarriak bezala, lehenengo gauza «ezjakina» deituko dizu eta zurea «kritika huts eta faltsua» dela. Ez bakarrik gaude akordioa arabera ezjakinak izatera behartuak, baizik eta ezjakintasun horretaz protestatzen baduzu, gaineratik erantsiko dizute egunero egunkarietan irakurtzen duzuna ere gezurra dela.

Hemengo prentsan atera dena eman eta komentatu besterik ez gara ari egiten. Uste dugu Etxebarriari eta Eusko Jaurlaritzari ondo etorriko zaiela USAko prentsak Guggenheim-i buruz ateratzen dituen berriak zer tankerakoak diren jakitea; eta hauek oker badaude, zeren ez baitute «inolako galderarik egin Bilboko proiektuaren arduradun garenoi», guri baino lehenago prentsa desinformatu horri erantzuteko obligazioa dute.

GUGGENHEIM-ETIK IKASTEN

Lezio ugari ikasteko gaude Guggenheim-etik. Inork ez daukagu soluzio magikorik poltsikoan ezkutaturik euskal arazo kultural eta artistikoentzako. Bizi garen mundu aldakorrean arazo horiek nahitaez ugariak izan behar dira eta erantzun pluralak eskatzen dituztenak. Baina geure buruaz zer-nolako errepresentaziok egin eta saldu nahi ditugun ikasteko, Guggenheim izan daiteke eskola paregabea. Museoak gaurko gizartean duen funtzioaz edo disfuntzioaz, artearen merkatuaz, artelanen autentizitate delakoaz, objektuaren fetitxismoaz, errepresentazioen politikaz, metropoliaren eta herri subalternoen arteko harremanaz, estetika modernistaren printzipio altuetaz, garai posmodernoaren ironietaz, etabar, etabar, nahitaez asko ikas dezakegu Guggenheim-etik.

Azterriko museo batek, euskal arduradun politikoen konplizitatearekin, euskaldunon artegintzak eta kulturgintzak hain erraz kontrola ditzakeela ikusiz gero, Foucault bezalako aurtorren azterketa garratzak entsaia ditzake batek eroso asko. Era honetako aipamenak lagungarri izan daitezke: «Foucault-ek aztertu ditu itxitura erakunde modernoak —asiloa, klinika eta gartzela— eta beren diskurtso formazioak —omena, gaixoa eta kriminalitatea—. Badago beste itxitura erakunde bat analisirako heldua Foucaulten erara —museoa— eta beste disziplina bat —arte-historia—. Hauek dira arte moderno bezala ezagutzen dugun diskurtsorako aurrebaldintzak»³². Edo Adorno-ren hura: «Alemaniar *museal* (museo-antzeko) hitzak konotazio desatseginak ditu. Deskribatzen dituen gauzak ikusleak jada harreman bitalik ez eta hiltzeko zorian daudenak dira. Beren iraupenak errespetu historikoari gehiago zor dio gaurko beharrei baino. Museo eta mausoleo hitzak harreman fonetiko-z baino areago loturik daude. Museoak artelanen familian hilobiak dira»³³.

Baina, seriotasun guztiak kontuan hartu nahi izanik ere, bada inolaz ere ahaztu ezin dugun erresistentzi mota bat: komediaren botere parodikoa. Ez lotsarik, ez zama tragikorik; gure posmodernia obligatuaren ikur bihur genezake, kuriositatea eta farre-algara, modernia altuaren balio estetikoak eta kapitalismo basatiena hain paregabeki uztartzen dakiena. Gure begiak irekitzeko zer hobe? San Telmo, gure barandiaranismo eta etnografismoaren museoa, hondamendian omen dago. Bazen garaia!, errespetu guztiz esan genezake euskal kultura aldakor eta progresista baten alde gaudenok. Izan ere, gaurko munduan nazionalismo estu eta biolentziatik haruntzago dauden kultur motak ditugu beharrezko. Gure ordezkari politikoez gure izakera zaharra gaurko mundu berrira hurbiltzeko egiten ari diren ahaleginak ikusiz gero, euskaldun izatea ez da inoiz hain interesgarria izan.

Gure izaera parodikoa ezagutzekotan, bestalde, Bilbora datozen artistak heurak baino kolaboratzaile apartagorik ezin genitzake aurkitu. Judd, Serra, Morris, Andre, Flavin, Beuys-ek paregabeki idatzi dute artearen eta kapitalismoaren arteko

loturaz, museoaren porrotaz, balio artistikoen iraunkortasun betikoaren iruzurraz, eta abar. Heurak oposatu duten guztia — artearen unibertsalismoa, betikotasuna, edertasuna, komertzializazioa— gu demokratikoki apreziatzera behartuak gaude orain.

«Burgesiaren potlatxa» bezala deskribatua izan den museo demokratikoan burubelarri sartzera goazen honetan, gauza bat behintzat badaukagu geure alde: kontenplatzera beharturik gauden artistak heurak, beren obrak seriotasun edifikantez kontenplazten ditugun bitartean, amaigabeki adarra jotzen ariko zaizkigula beren obren atzetik. Azkenik onartu beharra daukagu, ez bakarrik nahitaez mundu osoa atzerri bat dela, baita geure «nortasuna» zein den bilatzera joaten garen tokira joaten garela ere, nahiz Paleolitikora nahiz New York-era, azkenik gure errepresentazio guztiak adar jotze bat direla. Deserriaren zentzuan beti dago galtzearen esperientzia, eta paradisu guztiak galdutakoak dira. Baina deserrotzeak ez du zertan zoriogabea izan behar; zenbaitek atsegin du, betiko norberaren historioaz gain, beste herrietako historioetan ere partaide izan ahala, besteen obrak ere beren maisutzan zein parodiakoak diren ikustea. Bilbo eta New York uztartzeko ahalegin horretan, ironi iturri zoragarriena daukagu Guggenheim-ekin eta behingoz farrearen erredentzioa ekar diezaioke euskal kulturari. Benetan, euskaldun izatea ez da inoiz hain interesgarria izan.

1. Ikus, J. Loughery, «The Guggenheim Returns». *The Hudson Review*, winter 1993, 646.
2. C. Vogel, «Despite Big Gifts, Museum Cuts Back». B1.B4.
3. A. Decker, «Can the Guggenheim Pay the Price?». 142.
4. Ikus A. Decker, «What Price Guggenheim?». *The Village Voice*, Ekainak 23, 1992.
5. Ibid., 146.
6. Ibid., 146.
7. «What Price Guggenheim?», 40.
8. «Can the Guggenheim Pay the Price?», 146.
9. A. Decker, *ibid.* 149.
10. E. Pettersen, «Don't Rename Museum tha Wright Built», Otsailak 3, 1994. E. Cortese, «Guggenheim Museum to Keep Its Name», Otsailak 11.
11. «Can the Guggenheim Pay the Price?», 144
12. Ibid. 149.
13. Ibid. 149.
14. Zitua *ibid.* 149.
15. P. Failing, «Judd and Panza Square Off». *ARTnews*, november 1990, 147.
16. Ibid. 148.
17. Ibid. 149.
18. Ibid. 150.
19. Ibid. 150.
20. Ibid. 150-151.
21. Ibid. 150.
22. A. Decker, «What Price Guggenheim?» 40.
23. P. Failing, *ibid.* 151.
24. «Ezjakintasunean Oinarrituriko Kritikak». *Jakin*, 79:105-108.
25. P. Fuller, «An Interview with Carl Andre». *Beyond the Crisis in Art*. Writers and Readers Publishing Cooperative Society, London, 1980.
26. P. Selz, «Txillidaren lekua XX. mendeko eskulturan: Hutsaren eskakizunak». *Txillida*. Eusko Jaur-laritz, 1986, or. 115.
27. C. Harrison and P. Wood (eds.), *Art in Theory*, Cambridge: Blackwell, 1992, 1032-36.
28. A. Decker, «Can the Guggenheim Pay the Price?», 144.
29. Ibid. 145.
30. *Argia*. *Euskal Kulturaren Urtekaria* 92, 193.
31. Ibid. 195.
32. Hal Foster (ed.), *The Anti-Aesthetic: Essays on Postmodern Culture*, Bay Press, Seattle, Washington, 1983, 45.
33. T. Adorno, «Valéry Proust Museum.» *Prisms*, Neville Spearman, London, 1967, 173-186.

GUNEN GURPILEAN

JOXEAN MUÑOZ

EZ UKATZE, EZ SINESTE
EZ SINESTE
EZ UKATZE
EZ SAIATU
CATERING

INAKI IRAZABALBEITIA

25 URTE ETA GERO?
SUNTSIPEN-ARMA EZKUTUAK
TXIKI ONIK...

HASIER ETXEBERRIA

ARINKERIAREN PISUA
LODIAK MEHE
ETA GURE ARTEAN ZER?

ELIXABETE GARMENDIA

HIZPIDEA TOPIKO
MISERIKORDIATIK ORWELLENGANA

XABIER MENDIGUREN ELIZEGI

POETA GAZTEAK EZ DIRA INOIZ HILTZEN
ETA KONTALARI ZAHARRAK ERE EZ
LEHENENGO EUSKALDUNBERRI-NOBELA

BEGOÑA DEL TESO

CANNES, MATXINADARAKO DEIA ZABALDUTA
HEMENGOAK DIRA, HAN EGINGO DUTE LAN
ANTZESLAN BAKO ANTZOKIAK
UDAKO EKAITZAK 625 LERROETAN

KIKE AMONARRIZ

EUSKALGINTZAREN BERREGITURAKETA
EUSKARAREN FESTAK ETA GAZTEAK
ORIOKO GAZTEAK
DATU KEZKAGARRIAK
JUSTIZI ADMINISTRAZIOA

ARTEA
ZIENTZIA
KULTURA
GIZARTEA
LITERATURA
IKUSKIZUNAK
SOZIOLINGUISTIKA

ARTEA

JOXEAN MUÑOZ

EZ UKATZE, EZ SINESTE

Ukazioz eraturako definizioa da. Ez du itzulpen zehatzik, ezin liteke baieztapenetara ekarri. Forma inperatiboetatik hain hurbil, inperatiboaren juxtu kontrakoa da. Ziurtasunik gabe uzten gaituen definizioa, galderak sortu bai baina galderarik erantzun nahi ez duena. Ulertu ez, baizik eta hausnartu egin behar dena. Ez da agindu bat: aholku izan liteke eta agian, eskerra da batez ere. Jokabide baten eskea. Eskultore batek (*X. Laka, San Telmo museoa, Donostia*) bere erakusketaren izenbururako hautatu dituen hitzak dira, nik —barkatuko ahal dit— lapurtu egin dizkiodanak. Bere somen-prozesuari buruz ari da, agian, baina aholku zabalagoa ere bada, guztion probetxurakoa. Nire saskira ekarri nahi nuke eta esan, ukazioz definitu beharreko eremu labain eta zehaztezin hori artea dela. □

EZ SINESTE

«Ez dut ulertzen» esan diezadakete artelanarekiko harremana ezinezkoa gertatzen zaien ikusle ugariak. Artelana gormutua iruditu ohi zaie, autista, komunikatzeko ezindua, esanahirik ez duelako edota ez dielako erraietan esankizun legokeen ezer zirikatzen. «Zer esan nahi du?» galdetzen da orduan, espero den komunikazioaren giltza, *esatean* balego bezala. Hitza da, berez, guztiok berdintasunean duintzen gaituena. Hitza da esparru demokratikoa, esplikazioen, eztabaidaren, galdera eta erantzun zehatzen erresuma argia. Hitza baino gehiago, hitz laua, prosa, «*euskara klaroa*».

Gure ikusle saiatuak, oker saiatuak, ez du artea ukatu nahi, berari ukatu egiten zaiola irudituta ere. Egiten dituen galderek ordea oso gutxitan jasotzen dute erantzun egokirik. (*Erakustokietako testu pedagogikoetaz egin beharko dut hurrengo artikulua*). Etsi baino nahiago izaten du «Ulertzen omen duenari», «ulertu behar lukeenari», «adituari» balorazioak eskatzea, (hori gutxienez), iruzurraren izuak hartuta. «Hori benetan artea al da?» «Ona al da?». Sinesmenak kateatutako galderak dira. Ez ukatzeak ekarri du sinestera, besteen balorazioak bere egitera.

«Ez ukatu, ez sinestu», gogoratzen digu, bere lanaren muin-muinetik, artistak. Eta erakusgelaraino inguratu den ikusleak beti dauka, erantzun lehor, hanka egiteko eskubidea. Askok ordea, «*ez dut ulertzen*» kalean bertan esaten dizu, erakusgelara sartzen saiatu gabe geratzeko arrazoi gisa. Ez du, noski, ezer ulertuko baina ez zaio axolarik.□

EZ UKATZE

Ez dago zertan ukatu axolagabetasunerako eskubidea. Tar-teka, indiferentzia askotan militante horrek ukazioa ekarri ohi du, batipat arteak bere txoko bereziak utzi eta kalea okupatzen duenean. *Okupatu*, hau da, baimenik gabe, berezko eskubidea balu bezala. (*Tolosa*).

Kalea, hiria, guztiona dela ezin ahaztu daitekeenez, kaletarrari *okupatze* horren arrazoiak, nondik norakoak, agibideak

zor zaizkio. Begien bistan izango duen *traste* horrekiko harremanetan jartzeko bideak zabaldu, erraztu. Pistak eman, markak ipini, mendi-bideetan arrasto gorriak bezala. Hainbat arrazoiengatik Tolosan (*Atauts*) —lehen Donostian, Gasteizen, Bartzelonan edo Washington-en bezala— alde zurreko argi-bideak falta izan dira. Horrek esplikatu lezake hainbat tolosarre haserre eta ukoa.

Ez da erraz konpontzeko auzia, eta ez da soilik hiria artelan ederrez hornitzeko (hornitu eta apaindu ez dira berdin) erabaki ausartari ekin diotenen erantzukizuna. Berez da erabaki zaila, monumentu bat onartuko genukeen lekuan eskultura bat ipintzea. Ze, harrizko oin baten gainean buru txiki, gehienetan itsusi bat ikusteak ez du haserretik sortzen. Aingerukote bat pixa egiten ez zaio jendeari ikuskizun lotsagarria iruditzen. Marmolezkoa delako? Seguruaski, ikusi ere egiten ez direlako. *Trabarik egiten ez dutelako*. Monumentuak egotea normala iruditzen zaielako, apaingarri polit edo itsusiagoak, besterik ez.

Monumentu eta apaingarri ohizkoek ez digute ezer kuestionatzen; axolagabetasuna eragiten dute. Izatekotan, oroigarri den pertsona edo gertakizunek piztuko dute eztabaida, ez horien adierazpen artistikoak. Arte-obra ulergaitzak gure ulertu ezinaren aurrean jartzen gaitu ordea, ferietako ispilu batek bezala. Ez da atsegina. Koartadak ugari emango dizkigu, hain eskura eta hain ideologizaturik daukagun anti-intelektualismo sasidemokratikoak. Irudi ezin hobea (eta ezin tristeagoa) eskaini zigun, orain urte eta piku Gasteizen Ibarrolaren lana hautsi zuen hark.□

EZ SAIATU

Erabiltzen ez dakizkigun artelanak baino nahiago ditugu alferrikakoak. Gure auzoko enparantzan musika-kiosko bat eraiki dute, auzoek hala eskatuta, musikarako inoiz erabiltzen ez dena. Plaza batek, kioskoa berez behar balu bezala. Plazak eskatzen duen apaingarria da, eta ez hornidura. Ez dago zertan erabili behar.

Erabiltzea bueltaka ibiltzea da, hausnar egitea, xehetu eta odolean, norberarekin eramatea. Arazo digestiboa, nolabait esateko, mahaikoaren oso antzekoa. Jan-edana guztiok egiten dugu, batzuek besteok baino dezentez hobeto, bistan denez. Dirudunagoak direlako, mahaia gurtu egiten dutelako, moko-finagoak direlako, denbora gehiago eskaintzen diotelako, jakin-min handiagoa dutelako... nork daki. Eta gainera, ikasten saiatu direlako. Trebatzen. Probatuz, dastatuz; ukatuz eta sinestuz.

Konfiantza eman diote halako sukaldariri, hango jatetxeari, adiskide trebatuagoen aholkuei. Ezezkoa ematen ikasi dute, baiezkoari eusten ikasi dute, mahaikoa norberak dastatu beharreko plazerra denez. Hitz lauzko kontakizunaz inork ordezka ez lezakeena.

Hitz lauzko esplikazioak, arteari buruzko testuak, gogoe-tak eta kritikak, ezin dira erabilpen-gidatzat hartu. Ez dizute liseriketa zure ordez egingo; beraiek ere irentsi eta xehetu eta beste elikadurekin (artelanekin) nahastu beharrekoak dira. Beraiek ere elikadura dira, artea begiratzearen osagarri, gastronomian sakondu nahi duenarentzat ezinbesteko dieta.□

CATERING

Elikadura hori nahi duenak, informazio eta eztabaidaren egarri denak, aukera berriak dauzka gurean, orain gutxidunik. Etxean dohain jaso litezke bai ARTELEKUK eta bai REKALDE Aretoak argitaratzen dituzten aldizkari txukunak. Albiste-emai-le izateaz gain, kritikak eta gogoetak bideratzen dituzte, saiatu nahi lukeenaren probetxurako. Ezer azpimarratzekotan, euskaraz idatzitakoa dagokigu, hala-nola Jimu Iturraldearen kritika (*Gizona bere bakardadean*), artearen «ateo» baten (*Juan Gar-tziaren*) Mila urrenari buruzko gogoeta, edota testu klasiko bat (*Objektu Espezifikoa*, Donald Judd), oinarri bibliografiko bate-rako urrats beharrezkoa.

Bilbotik jaso dezakezun REKARTE aldizkaria Rekalde are-toak argitaratzen du. Baina hitzari eskaintzen dion arreta ez da

horretara mugatzen. Liburu-sail bati ekin berri dio, gertu-ger-tutik jarraitzeko modukoa, (*Kuboaren historia. S. Marchán*).

Oraintsu bigarren alea egin duen BITarte aldizkariak, leku (tarte) berezia eskaintzen dio arteari. Gogoetagai duelako (*M. Luisa Fernandez-en idazki kritikoa*) eta ale bakoitza artista baten lan grafikorako erakusleiko bihurtu dutelako (*Donezar fin-fin bat, bigarren ale honetan*). Euskaraz, urri, urriegi, itzulpenik nahi izan ez dutenez. Euskarazko langintzaren urritasunaren ispilu gordina da, konpondu, lanean konpondu beharko duguna eta ez lantuan. □

ZIENTZIA

INAKI IRAZABALBEITIA (*ZETIAZ-ELHUYAR*)

25 URTE ETA GERO?

Inoiz espazioaren esplorazioa aipatu izan dugu orrialdeotan. Gustoko gaia dut izan. Joan den uztailaren 20an gizakiak espazioan egin duen balentriarik handienetako baten 25. urteurrena ospatu zen. Neil Armstrong-en urrats txikia hamabi urteko lehiaren azken batailaren garaikurra izan zen. Horrelaxe planteatu baitzen espazioaren konkista gerra hotzaren garai gatazkatsu haietan. Munduan nagusi ziren bi sistemak aurrez-aurre, nor baino nor gehiago zen frogatu nahian. Espazioan bi sistemon onura eta galerak frogatu nahi izan ziren. Antza, espazioan nagusi izango zena, Lurrean ere nagusi izango zen.

Hogeita bost urteren buruan, azkenean nagusi izan zena, lorpenik ikusgarriena jadetsi zuena bederen, izan da garaile, antza, sistema politikoen gatazkan ere. Teknologia politikaren zerbitzura jarri denean, teknologiarik erasokorrenak garai-pena eman dio politikari. Izan ere, sistema politikoen iraukortasuna herritarrei eskaintzen dien bizik a l i t a t e a ren arabe-

rakoa da hein handi batean, eta teknologiak horretan asko lagun dezake.

Sobietarrak izan ziren lehenak jomuga gehienetan: lehen satelitea jaurtitzean, lehen gizakia eta lehen biziduna espazioan jartzean, lehen emakumezko kosmonauta, espazioan eginiko lehen «ibilaldia» eta mundu arrotzean eginiko estraineko lurrartze leuna. Baina batailarik garrantzitsuena, Ilargian gizakia pausatzea, galdu egin zuten eta horrekin gerra osoa akaso, nahiz eta gero ere, batailak irabazten jarraitu. Propagandaren gerra galdu zuen Sobietar Batasunak. Tarteko helmuga eta puntu bero guztietan nagusi den eta azken garaipenean huts egiten duen txirindulariaren irudia eman zuen Sobietar Batasunak: lehiakortasun handia, baina garaile izateko klaserik ez. Michelle Copolillo karrerista italiarra datorkit burura.

EEBBak sobietarren atzetik ibili ziren hasiera-hasieratik. Etsipena ere tarteko izan zen. 1960ko hamarkadaren hasieran, a madako goi-kargu bati Ilargian zer topatuko zuten galdetu ziotenean, «gorriak» erantzun ei zuen. Alabaina, estatubatuarrek berezkoa duten lehiarako grina horrekin ekin zioten lanari, John Kennedy-k, 1961ean, «hamarkada amaitu baino lehen» EEBSbetako hiritar batek bere oinatzak Ilargian markatu behar zituela aldarrikatu zuenean. Kennedy-k eta NASAko zientzilariek ez zekiten nola. Ez zekiten nolakoa izango zen usatuko zuten teknologia, baina nazioaren baliabide guztiak horretan jarri ziren. *Apolo* proiektua oso garestia izan zen, 25 mila milioi dolar kosta baitzen. Hala ere, bertan egindako inbertsio guztiak txiki gelditu ziren, proiektuaren garapenean sortutako teknologiaren ustiapenak emandako emaitzekin. Esaten denez, *Apolo* proiektuan inbertitutako dolar bakoitzak zazpi ekoiztu zituen.

Batzuen iritziz, Ilargira lehenak iristeko lehiak bestelako ondorio positiboak ekarri zituen. Espazioa gatatzka militarerrako toki bihurtu ez eta «gatatzka» zibilerako toki bilakatu zen. Espazioan satelite militarrik, arma atomikoak jaurtitzeko baseak eta antzerakoak baztertu omen ziren horrela.

Hogeita bost urte igaro dira. Egun hartako euforiaz eta kemenaz zer gelditu da? Gutxi esango nuke nik. Egun espazioaren esplorazioa geldialdian dago. Garai bateko diru-iturri oparoak agortu dira kasik. Lehen satelitea jaurti eta hamabi urtetara ilargiratu zen gizakia. Hurrengo helburu logikoa, Martitz hain justu, hamabi urte barru ez dela eskura izango dirudike orain. Zergatik? Oso garbi dago. Maila horretako balentriaren beharrik ez dago. Lehia duela hogeitabost urte irabazi zen. Orain bestelako lehentasunak daude eta Martitzek itxaron lezake, milioi bat urteren buruan hor izango baita oraindik. Carl Sagan-ek oso grafikoki adierazten du hori: «Programak (*Apolo* p rogramak) 1969ko uztaileko gau hartan bete zuen helburua. Atzetik jarraitu zitzaizkion dozenerdi misio inertzia baino ez ziren».

Non dago espazio-esplorazioaren etorkizuna? Beharrezkoa al da espazioaren esplorazioa? Nicholas Wade-k azken *Elhuyar: Zientzia eta Teknika* aldizkariaren 83. alean idatzitakoan egon daiteke galderon gakoa.□

SUNTSIPEN-ARMA EZKUTUAK

Minak hiltzaile ezkutuak dira. Zelatan egoten dira, nork zapaldu zain, bere karga hiltzailea supituki libratzeko. Filmeetan airetik itzulipurdika erakusten dira hiltzaile isil horren biktimak. Ez dira minak filmeetako leherketa ikusgarrien protagonista soilik, ezta gerraren arriskuetaiko bat ere. Denbora luzez, zain egoten diren hiltzeko makina sofistikutuak baizik.

Greenpeace-ren datuen arabera 800 lagun hiltzen dituzte minek hilero-hilero munduan zehar eta biktimak ez dira militarrek izaten, zibilak baizik. Minak erraz barreiatzen dira gatazka belikoa piztu denean. Oso merkeak dira, hiru dolarren truke erosten baitira eta aldi berean, oso iraunkorrak. Berrogei bat urte egon litezke lanean hasteko zain. Beraz, gatazka bukatu ostean ere zelai eta soroetan ereindako minek hagitz biktima eragiten dituzte. Kanboian esaterako minek hiru bake-urtetan hoge gerra-urtetan baino zibil gehiago hil

dituzte. Munduan 200 milioi mina omen dago ereinda lanean hasteko gertu.

Afganistan, Angola, Eritrea, Nikaragua, etab.etan populazio zibila minen eraso indiskriminatuaren menpe dago. Aipatu biktima-kopuru handi hori ez da herri horiei sortzen zaien arazo bakarra. Ondorio ekonomikoak ere larriak dira: lur oparoak ezin landu, osasun-zerbitzuak kolapsatuak, errefuxiatuak itzultzeko arazoak, kanpo-laguntzaren menpekotasuna, azpiegitura hondatuak... Esaterako, Afganistan behar zituen elikagai guztiak ekoizteko gauza zen gerra aurretik. Gaur egun ordea, janariinportazioen menpe dago.

Munduko mugimendu bakezale eta antimilitaristak gerra nuklearren arriskua borrokatzen aritu dira azken hamarkadetan eta horregatik akaso, gerraren beste alderdiak ahaztuxeak izan dituzte. Planetaren hondamendiaren arriskuak, eguneroko biktima inozenteak ahaztera eraman ditu. Ez da harritzekoa bestetik, munduan barreiatutako artsenal nuklearra kontuan hartzen badugu. Dena dela, hori izan al da minak ahazteko arrazoi bakarra? Ez dirudi bada. Izan ere, arma kimikoak erabili direnean, Iranek Kurdistanen edota EEBBek Vietnamen, hori salatzeke ahotsek oihu egin dute. Minekin zergatik ez da hori jazo? Inor sortzen duten hondamenaz orain arte konturatu ez delako eta minak gainerantzeko arma arruntekin parekatu direlako, akaso.

Orain agian, zerbait egin dezakegu. Datorren urtean, NBE erakundeak deituta, *Gizatasunaren Kontrako Armei Buruzko Nazioarteko Konferentzia* egingo da. Greenpeace-k eta bestelako erakunde humanitarioek Konferentziak minak eta submunitzioak (barreiatze-bonbak, esaterako) ez-legaltzat jotzea lortu nahi dute. Armagintza-konpainiek ordea, pertsonen kontrako minetara mugatu nahi dute auzia, gainerako merkatuak libre iraun dezan. Zergatik? Une honetan armagintzan dagoen negozioirik handiena mina-salmenta delako. Esaterako, 1980ko hamarkadan Irakeko gobernuak 9 milioi mina erosi zizkion Valsella arma-fabrikatzaile italiarrari eta honek, 150 langile baino ez dituenenez, laguntza eskatu behar izan zuen eskaria bete ahal izateko.

Euskaldunok ezin diogu konpromisu horri muzin egin, besteak beste Gasteizko Expal konpainiak puntako tokia duelako minen fabrikazioan. Alabaina, Expalek zenbat saltzen duen misterio handia da eta dakiguna prentsa espezializatuan egiten duen propagandari esker da. Honek galdera batzuk jartzera garamatza: nola kontrolatu behar da arma-industria? Arma fabrikatzaileen datuek ez al lukete publikoak izan behar? Nork jartzen ditu mugak?

Datutxo bat bukatzeko, Pakistango Arma-fabrikaren propaganda.

«FOB Karachi mina kalte pertsonalak eragiteko diseinatu da. Ikerketek erakutsi dutenez, etsaia hiltzea baino hobe da zauritzea. Zauritutako pertsonak laguntza medikoa, garraioa eta berehalako ebakuazioa behar ditu eta ondorioz, komunikazio-bideetan arazoak eragiten ditu. Gainera, zauritutako pertsonak eragin psikologiko gaiztoa du bere lagunengan».□

TXIKI ONIK...

ez dagoela dio esaera ezagun batek eta esaera horrekin ados omen dagoen Britainia Haundiko psikologo kriminal batek zera esan du: «Futbol-hooligan-ak detektatzeko biderik onena altura txikia bilatzea da. Izan ere, Hitler edo Napoleon konplexua dutela dirudi». Psikologo horrek Londres-ko hegoaldeko gazte jendea aztertu omen du ondorio horretara iristeko. *New Scientist* astekariko editorialista ez dago horren ados. Begira zer zioen maiatzaren 21eko alean.

«Altura eta delinkuentziaren artean horrelako lotura zuzenik baldin badago itxuraz, zer egin beharko lukete zientzilariek?

Erantzunik logikoena zera izango litzateke: gobernuak hooliganismoaren genea —zeina altura kontrolatzen duten geneekin estuki erlazionatuta egongo baita— aurkitzeko ikerketaproiektua finantzatu beharko lukeela. Hooliganismoa eta altura kontrolatzen duten geneak bera izango balira, hazkuntza-hormonaren ezak batezbesteko altura baino txikiagoak direnengan

garunaren garapena eragozten duela iradokiko luke. Beraz, etorkizunean geneen terapia posible izango balitz, futbol-hooliganismoaren arazoak konponbidea izango luke.

Ez, egiatan. Alabaina, portaera azaltzeko bide genetikoak bilatzearen egungo joerarekin, horrelako pentsaera sinplean oinarritutako proiektuek sinesgarri dirudite kasik. Egia izan liteke pertsona txikiak handiak baino erasokorragoak izatea, baina seguruenik mendeetako alturaren laudorioak eragin handiagoa duke.

Jende txikia ez da inoiz filmeetako heroia eta batzuetan antiheroen papera izaten dute. Eta jende txikia erasokor erakutsi izan bada, handiak indartsua eta autosufizientea izanik nahikoa du. Orokorki mintzatuz, handiek arrakasta eta soldata handiagoak dituzte. Alturaren laudorioen kontra daudenak, zera diote: EEBBetako armadan lau hazbeteko (10 cm) altura-diferentziak \$2.000 soldata-diferentzia eragin dezakeela armadan sartu eta hamar urteetara. Soldadu altuek itxura hobea dute.

Gauza bera gertatzen da politikariek, jendetzaren artean nagusi eta beren aurkariak behetik gora begira diezaieten nahi dutenak. EEBBetan gutxienez, kandidaturik altuenek irabazten dituzte normalean hauteskundeak. Bigarren Mundu-gerratik hona, EEBBetako lehendakari-hauteskundeetan kandidaturik txikienak bi bider irabazi du Bill Clinton iritsi arte. Clinton-ek Bush-i irabaztea alturaren laudorioaren kontrako erauntsia al da? Ez egiatan. Clinton-ek 6 oin eta 1 hazbete (185,42 cm) neurtzen ditu eta Bush-ek 6 oin eta 2 hazbete (187,96 cm), beraz hazbete batek (2,54 cm) ez du diferentzia handirik egiten.

Alturaren laudorioa —eta bere eraginak— ez da gizartetik azkar desagertuko. Are gutxiago, hooliganismoaren eta alturaren arteko loturak aldarrikatuz. Izan ere, gizarte-joerak eta -indarrak kontuan hartu barik, horrelakoek determinismo biogenetikorako mugimendu arriskutsua adierazten dute».□

KULTURA

HASIER ETXEBERRIA

ARINKERIAREN PISUA

Gero eta gehiago harritzen naute espainiarrek, eta bereziki madrildarrek. Behin baino gehiagotan pentsatu izan dut publizitatearen arabera mugitzen den artalde sasi-moderno baina ez dutela osatzen. Iragarkien eta komunikabideen eguzkia nora, zapiak hara zabaltzen dituzte batere kriteriorik gabe. Jende-andana izugarriak mugitzen dira erakusketa batetik bestera, Telediariora eta El Pais Semanalaren arabera.

Espainiaren modernotzea, Madrilgo mugida postmoderno hutsalarekin nahastu izan dute behin baino gehiagotan, eta hala, Almodovar eta Alaska, progresioaren paradigma bilakaturik ikusi izan ditugu maiz, gezurra badirudi ere. Zelofanaren liluratik bizi dira asko eta mamirik gabeko azal distirantea gozatu eta esportatu dute, beraiek periferia deitzen duten gutzira. Hutsaren saltzaileak dira. Ezer eduki ez eta lastozko dorreak jasotzen dituzten horietakoak. Ikusi bestela.

Batere arrakastarik gabe iragan da Reina Sofia Museotik Joseph Beuys-i eskainitako erakusketa. Velazquez ikusteko ilartan bapateko arte-zaletasunaren sukarrak harrapatuta, hainbeste ordu iragan zuten haiek, ez dira enteratu ere egin mende honetako sortzaile interesgarrietako baten lan asko bertan izan denik bilduta. Zailegia, arraroegia, bortitzegia gertatu zaio kritika berari ere eta horrela, Muñoz Molina berak, tranpatzat hartu zuen Beuys-en lana. Iruzurtzat. Paisen argitaratutako artikulu zabal batean zioenez, Beuys-en lana ez zen ez arte eta ez ezer. Zozoak engainatzeko muntaia baizik ez zuen ikusi berak han. Eta txistu jo ordez, publikoak txaloak jo zizkion Muñoz-i, Beuys-i muzin eginez. Izan ere gordinegia gerta baitaiteke Beuys-en lana Telediarioko bi hitz axalekotan agertzeko. Eta hala doa metropolia. □

LODIAK MEHE

Bide beretsutik jarraituz, esan dezagun Espainia guztian diren arte-galerietatik, Malborough amerikarren sukurtsala izango dela, seguruenik, merkataritza arrakastatsuen darabilena. Arte amerikarraz gain, bere fondoetakoak dira Bacon, Antonio Lopez, Lucio Muñoz eta beste hainbaten lanak. Erakusketa arrakastatsuak eta salmenta ugariak, horixe dute helburu. Gutxitan ikusiko dituzu, hala ere, artista berrien arriskutan murgilduta.

Beraien estiloric finenari eutsiz, Botero -ren eskultura potoloak kokatu zituzten Castellanan bertan. Figura biribil eta nairak. Dekoraziorako artegintzaren ordezkari moñoñoak. Haundiak eta potoloak izanagatik, horiek bai, sartzen dira Telediarrio eta Pais Semanaletan, prentsa guztiko orrialdeetan, irrati orotako hitz ederretan. Horietaz bai, hitzegin liteke, azken finean emakume, gizon, zaldi, katu eta txori biribilak baitira, edonok ezagutzeko modukoak eta Beuys-en koipearekin zerikusirik ez dutenak. Tontoenak ere ikus dezake proposamena. Ondorioa, milaka ikusle «qué bonito» esaten eta benetako arteaz gozatu izanaren sentipenaz kontsolatuta. Elkarrizketetan ere, «¿has visto lo de Botero? ¿No? Lo que te has perdido, tronco».

Txoriburukeria txolina. Axalkeria antzua. Moda totela. Abiadura eta urdaiazpikoaren arteko nahasmendu itzela. Kitsch zentzugabea. Erokeria erraldoia. Komertzio hutsa. (Espainiako aireportuetan jartzeko saldu dira hiru eskulturatar eta eskuak poltsikoan, txistuka dabilta, pozaren pozez, Fernando Botero eta Malborough-ekoak).

Bien bitartean, gertaeraz lotsatuta, Giacometti-ren argaltasunaz eraso dute Espainiako artistek Botero-ren biribiltasuna. Arte-politikarik eza salatuz, komertzio hutsaren denuntzian manifestapenean abiatu ziren protestaka. Noraeza eta zentzugabekeria bultzatzen dela salatu zuten. Artea benetan ez hartu izana.

Eta ez zitzairen arrazoirik falta. Botero beraren hitzei erreparatu baizik ez dago bere artegintzaren ustelaz ohartzeko. Eskulturan baten tamaina erabakitzea txantxa ez dela denok dakigun arren, bere eskulturen tamaina nola erabakitzen zuen galdetu

ziotenean, Europako autobideetako tuneletan handiagoak sartzen ez direlako egin dituela tamaina horretakoak adierazi zuen, bestela handiagoak egingo zituzkeela. Ederra arrazoi eskultorikoa.

Bien bitartean, Muñoz Molina eta konpainia, Beuys-en grazaz kexu eta bere ekarria auzitan jartzen. Viva Espainia. □

ETA GURE ARTEAN ZER?

Gurean paradoxa nagusi. AGACE Euskal Herriko Arte Galerien Elkarteak, ARTELEKU saritu nahi izan du aurten, artegintza bultzatzeko erakutsi duen grinagatik. Ez dago txarto, baina grazia apur egiten du sekula administrazioaren aldetik laguntza nimiñorik ere jaso ez duen erakunde pribatuak, ARTELEKU bezalako erakunde publiko bat saritu izana. Hazia eriten ibiliko dira akaso.

Guggenheim Museoa ere, Madrilen izan da aurkeztua eta Joseba Arregik argi laga du berak eta Uribeetxebarriak hautatuko dituztela, eskusiban, Guggenheim hortarako erosi beharko diren artelanak. Aholkulari-taldean, pertsona aski ezagunak daude. Beraietako bi, behin baino gehiagotan aipatu izan ditugu orrialde beraz. Bata Gonzalez de Durana, Bilboko Recalde Galeriako burua da eta bestea Kosme Barañano, Reina Sofiako zuzendariorde izanik, Euskal Artearen Fondoetarako Oteizarren lanik erosten laga ez zuen berbera. Konponduta gaude. □

GIZARTEA

ELIXABETE GARMENDIA

Lozorroan egoten dira neguan. Pertsianak jaitzitako etxe barrenetan ondo gordeta, sofan etzanda, begiak pantailara itsatsirik, hortik datorkeen guztia eta gehiago irentsiz. Honela, fofu samar harrapatzen ditu udaberriak, eta haragi zurixkak

disimulatzearen batez ere, eguzki-printzak apur bat berotzen hasi bezain laister, bide-ertzetako berdegune ororen jabe egiten dira. Orduan karakolaren antza hartzen du espezie honek, etxe-garraioa dela eta. Nora doan, hara eramango du neguko lozorroaren giroari eusteko balio dezakeen guztia, esan nahi baita, mahaitxo eta aulki plastikozkoak, hamakak —sofaren ordez— eta egun osoko otorduak egiteko erregimentu batek beharko lukeen dena, kafe termoa eta pattarra barne.

Telebistaren tokian irratia ozen, mendiak ez du paretarik eta, hotsa libre heda dadin. Hari konpetentzia egiteko eta pantailatik urte-sasoi honetan hain maiz eskaintzen ez dioten futbola ahaztu ezinik, pater familiasak partidua antolatuko du semeekin, munduko estadiorik handiengan ihardungo balute baino zarata handiagoz.

Ordurako erreta daude klaneko emeak, zentzu batean baino gehiagotan gainera, hots, ez barrenetik bakarrik etxe kareoak dakarren endredoa dela eta, baita kanpotik ere, azala txuritik gorrira, haragiak frijituta.

Hau guztia autoaren babesean gertatzen da, ezinbestean. Izan ere, marraskiloarekiko antzari jarraituz, ezin baitute espezie honetakoek familia osoa biltzen duen oskoletik apartatu.

Ugaltzeko ahalmen handia dauka espezieak eta kolektibitatearen zentzu berezi samarra. Honela, behar-beharrezkoak ditu inguruan espezie bereko familia asko, zenbat eta zarata-tsuagoak hobe, elkarrekin lehia nekagaitzean, gustora sentitu ahal izateko.

Hurrengo hilabeteotarako ziurtatua dago espezie honen presentzia begibistan. Eguzkiak behera egiten duenean, neguko koarteletara erretiratuko dira berriro. Baina gordean izateak ez du esan nahi desagertzearen daudenik. Alderantziz, «nire etxea» ardatzera mugatzen den bitartean heziketa, ez dago espeziea galtzeko bildurrik. □

HIZPIDEA TOPIKO

94 urtearen ezaugarri nagusia, nola eta bigarren sei hila-
betekoan beste bonbaren bat lehertzen ez den, ustelkeria hiz-
pide izatearena dateke. Lehen txinpartek harri eta zur utzi
gintuzten; gero, hainbeste eta hainbeste izanik kasuak eta
susmoak, gehiegikeriak dakarren indiferentziara jo dugula
esango nuke. Baina astetan, hilabetetan zehar, ez da lagu-
narteko afari edo tertuliarik izan, kafea edo dena delakoa lagun,
gaia mahairatu gabe.

Eta puntu honetan jakinekoa da: norbaitek Inkisizioak
baino gogorrago epaitzen dituen bitartean politikoak, beste
batek iturginarekin BEZik ez ordaintzeko egiten dugun kon-
pintxeoa gogoratuko du, olio-tanta itsaso zabal dela baitetsi eta
katarsi kolektiborako oinarriak jarri nahian. Helduagoek Fran-
coren garaia ekarriko dute gogora, eta izango da gauzak beti
honela izan direla esango duenik ere.

Kasua kasuaren atzetik, katea ia etenik gabe, badirudi gau-
zak egiteko modu bat dela ustelkeria berekin dakarrena. Eta
honenbestez «politiko guztiak ustelak dira» esatearekin ez dugu
askorik aurreratzen, edozer justifikatzeko bidea ematea ez
bada. Badirudi gauzak gehiago joan behar duela alderdiak zer
diren, zer jende-mota biltzen eta bultzatzen duten eta gauzak
nola egiten dituzten aztertzeraz, politikagintzan sartuta egon
ala ez. Izan ere aginterako bide bakarra alderdiak diren bitar-
tean, jokuan daukaguna ez da hutsaren hurrengo.□

MISERIKORDIATIK ORWELLENGANA

Euskal Autonomia Elkarteko hirugarren adineko egoitze-
tan bizi direnen erdia ez da inoiz etxetik ateratzen. Datu hotz
eta esanguratsua Juan San Martin Arartekoak zaharretxeei
buruz egin duen txostenean jasotzen duena. Egoitza horie-
tako batean sartzen diren bitik batek ez du jadanik kalerako
bidea egingo, horrek dakarren guztiarekin. Bizirik enterratuta
ez bada ere, entzerratuta behintzat gelditzen dira.

Jan, ondo ematen omen zaie jaten zaharretxeetan, ondo elikatuta omen daude oro har. Egoitzen garbitasunari buruz ere ez dago zeresanik. Kexuak beste bide batzuetatik datoz: derri-gorrezko ordutegietara makurtu beharra, intimitaterik ez izatea eta sexu arteko harremanak ukatzea nagusiki, tartean tratu txartzat har daitekeen kasuren bat barne.

Egoitzen kontzepzio atzerakoiari egozten dizkio txostenak neurri handian akatsok. Asiloak nora bildurik ez zeukatenentzako benefizentziazko tokiak ziren garaitik datorren pentsamolde eta eginpideari alegia. Hala da, seguro. Baina bildur naiz iraganetik datorren estilo horrek ez ote duen bat egingo molde orwelliarren. Zaharrengan inbertitzeak ez baitauka errentarik.

Behin baino gehiagotan entzun ohi da medikuen ahotan: «adin horretan? ez du merezi», urteetan aurreratua den norbaiti ebakuntza hau edo sendabide hura ez eskaintzeko arrazoi gisa, eta ez beti erremedioa gaixotasuna baino okerragoa litzatekeelako, ez. Ez merezitze horretan sumatu liteke behin baino gehiagotan Pentsionista eta Jubilatuen Elkartetakoek salatu ohi dutena, hau da, zenbait eri edo ezintasun tratamendurik gabe gelditzen dela, ez errentagarritzat jotzen delako. Askotxo inbertitu behar dela luzimendu handirik ez izateko, teknikoak labadora zaharra konpontzea baino berria erostea hobe duzula esaten dizunean bezala.

Banago ez ote dagoen jarrera bera zaharretxeen kudeaketari buruz ere. Arartekoaren txostenak agerian jarritakoak erabat sinesgarri gertatzen dira egoitza horietako batera bisita eginenez gero. Txukun ikusiko dituzu bazterrak eta egoiliarak, tarte-ka-marteka egunkarietan salatu ohi diren hor nonbaiteko zaharretxeetako desastrerik ez. Baina zerbait gehiago opako lioke norberak bere buruari. Adibidez, egongela nagusia, ordu librean emateko tokia, ez dadila izan telebista-pantaila erraldoi batek bolumen ozenean —badakizu, gorri arazoak ere bai— dominaturiko tokia. Neretzako, ez miseriakordiazko —zenbait izenen desegokitasuna ere aipatzen du Arartekoaren txostenak— ez orwelliar, egoitzek maila duina lortu dutela adieraziko lukeen sinbolo bat legoke: neoi argi hotzen orde, halogeno goxoak izatea toki horietan.□

LITERATURA

XABIER MENDIGUREN

POETA GAZTEAK EZ DIRA INOIZ HILTZEN

Hasi dira, behingo batez, urteko lehen liburuak ateratzen; nondik edo handik hasi behar eta, liburu berria ezezik idazle berria ere badugun batekin ekingo diogu gainbegiratze honi. Harkaitz Cano dugu egilea, eta bere obraren izena *Kea behe-lainocean bezala*. Berria bai, eta oso gaztea gainera (75ean jaio zen), baina Harkaitz Cano ez dugu inondik ere ezezaguna, ez ustekabekoa. Batetik, doenerdi bat urte badaramatza inon diren gazte eta ikasleentzako sari guztiak irabazten, oraintsu helduen mailakoak ere eskuratzen hasi den bezala; eta, bestetik, bere etorrera, Lubaki banda osoarena bezala, aspaldi samar iragarri zitzaigun eta kasik irrikaz itxaron eta iguriki dugu.

Eta? galdetuko du baten batek, zer dakarte idazle gazte hauek? Merezi dute edo gordin daude edo...? Azkar erantzunda, Canok honezkero utzi dio *promesa* izateari eta egiazko idazlea dela erakutsi digu. Hizkuntza poetikoaren sena barne-barnean darama eta etorri oparo horri irudimen izugarria eransten dio. Antzematen zitzaion lehendik ere, gaxtetako lan sarituen edizioetan, baina bestelako heldutasuna erakutsi digu lan honetan. Hala ere, ni seguru nago bere onenak emateko dagoela oraindik. Orain arteko olerkietan ezagun zituen eraginei (Atxaga eta Sarriollandia, oso nabarmen) beste batzuk erantsi dizkie, lehen poemabilduma honi sakontasun handiagoa eman diotenak. Adibidez, nik argi samar ikusi ditudanen artean, Izagirre eta Aranbarri, oharkabean pasako zitzaizkidan beste asko bezala. Ondo aprobetxatzen ditu Harkaitzek irakurketak, badaki handik eta hementik zurgatzen eta irakurketa berriekin beste armoniko batzuk gehitzen dizkio bere ahots-doinuari. Hala ere, esango nuke, orain ez bada geroxeago, iritsiko zaiola Canori irakurketak pixka bat ahazteko tenorea, eraginetatik askatu eta bere jardunari nortasun handiagoa ematekoa. Ez dago presarik.

Ez da Harkaitz Cano poeten arteko nobedade bakarra, eta Lubakiz gain badira beste talde batzuk ere, komunikabideetako protagonismoa eta errezitaldietako arrakasta haiek lortu duten arren, euren merituz, noski. Baina Deustua aldean ere bada mugimendua, eta horren froga dugu oharkabe antxean pasa den liburu aipagarri bat, bertako unibertsitateak kaleratua. *Neguko antzarrak* du izenburua eta hiru poeta gazte dira egileak: Koldo Jule Garai, Josu Lartategi eta Juan Ramon Madariaga (Joseba Eskubiren irudien lirismoak laugarren egile izateko eskubidea ematen diola ahaztu barik).

Madariaga dugu ezagunena euskal letren plazan, baina beste biak ere ez dira hasi berriak, orain baino lehen unibertsitateko *Enseiucarrean* aldizkaria izan baitute probaleku; berriz ere azpimarratu egin beharko dugu aldizkari, fanzine eta abarrek duten garrantzia, idazle gazteek esperimenduak egiteko, trebatzeko edo zernahi entseiatzeko orduan. Oraingoan ere, liburu bana egiteko adina material bazuten arren, nahiago izan dute elkarren arrimuan plazaratu, herabez edo lagun arteko aforiak egiteko aitzakiaz, auskalo. Nolanahi ere, oso liburu polita, aukeran filologo eruditismo gehiegi antzematen zaie tarteka, baina merezi du irakurtzea, baldin eta lortzerik baduzue, ez baita erraza, Gipuzkoako liburudendetan bederen.□

ETA KONTALARI ZAHARRAK ERE EZ

Pako Aristi Cano baino hamabi urte zaharragoa da, 63an jaioa; inongo plataforma rekin plazaratu ez bazen ere, oso gazterik hasi zen argitaratzen eta bera nolabaiteko aitzindari genuela atzetik etorri ginen olde moduko bat, Juan Luis Zabala, Iñigo Aranbarri (Pakok egin zion lehen hitzaurrea), Inazio Mujika, ni neu (ausarkeria barkatzen badidazue) eta beste, bide ezberdinak hartu arren mikrobelaunaldi antzeko bat osatzen dugunak, 85 inguruan hasi baikin publikatzen denok ere. Oraingo gazteetan ez bezala, narradoreak ziren nagusi, eta narradore erabatekoa dugu Aristi bera, gazte-gaztetatik nobela epatante bat idatzi (*Kcappo*) eta berehala trilogia agindu ziguna, idazle profesionala izan behar zuela iragartzeaz gainera.

Kalte egin zion beharbada hasi berriaren atrebentzia horrek. Hasierako arrakastak trilogia hartara bideratu zituen begi guztiak, eta bigarrena (*Irene*) maxkal xamarra atera bazitzaion, porrota besterik ez zen izan azkenengoa (*Krisalida*). Baina hala ere egundoko kontalaria izaten segitzen du Aristik, eta zorionez ez du galdu ez talentua ezta kontatzeko gogoia ere. Orain-txe atera berri du bere azkena, *Auto-stopeko ipuinak*, hogeita hamaika kontakizun laburrez osatutako liburu ederra. Era guztietako pertsonaiak, egoerak, tokiak, gertaerak agertzen dira liburuan zehar; aniztasuna bilatu du, propio, baina horrekin batera badira bildumari batasuna ematen dioten ezaugarriak ere: denak lehen pertsonan idatziak izatea ahots eta kontalariak aldatuz, zenbait gai-mota behin eta berriz azaltzea, ipuin guztiek duten zuzentasun eta gardentasuna... Badira bitxikeriak ere, hala nola erdaraz idatzitako ipuin bat, eta hantxerik ere, hala nola poema tartekatzea, Manuel Rivas gailegoaren antzera, nahiz Pakok berak lehenago ere erabilitako teknika izan, gutxi ezagutzen den bere libururik onenetako batean: *Irailako ipuin eta poemak*. Hizkuntza ere, berezkoa duen freskototasuna galdu gabe, orain arte baino txukunago, orraztuago. Hitz batean esanda, gustora irakurtzeko moduko liburua, eta aurkitzeko ongi etorri esan diegun bezala, Pako 'aspaldiko' batez agurtuko dugu. □

LEHENENGO EUSKALDUNBERRI-NOBELA

Literaturzale euskaldunon komunitate txikia osatzen dugunon ia erdia euskara ikasitakoa izango da, eta beste erdia noizbait behintzat euskarazko irakasle izana. Batetik nahiz bestetik euskara ikastearen gaia hain egunerokoa, eta euskaldunberriaren figura horren ugaria izanda, harritu egiten naiz nola ez den gaur artean horrelako nobelarik idatzi.

Saizarbitoria meritu edo madarikazioa ematen zuen garai batean, lehen euskal nobela modernoa, lehen elebiduna, lehen zientifikoa idaztea. Josean Sagastizabal, berriz, lehen euskal nobela erotikoa omen zen bati esker egin zen ospetsu orain dela hamar urte edo. *Jolasean* zuen izena lehen obra horrek,

eta geroztik, urte gutxiren buruan beste hiru liburuska atera zituen, beti ere neurri txikian. Irakurketa atsegin eta sinpatikoa zuten denek ere, eta pretentsio gehiegi ez izateak salbatzen zituen batzuetan erdipurdikeriatik. Orain, ordea, beste bat atera berri du, *Kutsidazu bidea*, *Ixabel* deritzana, lehen euskaldunberri-nobela moduan bataia daitekeena, baina kalifikatiboren bat aukeratzekotan hauxe datorkit niri burura: jenniala!

Izan ere, niri umorea gustatu eta euskaraz ez dira gehiegi horrelako liburuak: Itxaro Bordaren *Basilika* gaizto hura, Montoiaren *Non dago Stalin?* ganberroa, Izagirreren *Metxa*, umoretsu baino askoz ere gehiago dena, Epalzaren *Ur uherrak* hala ere tristea... baina honekin adina barre, ez dut uste bizitzan beste inoiz egin dudarik, Sharpe-renen batekin akaso. Sagastizabalen hau Bilintxen hartu, bertan lehen lerroak irakurtzen hasi eta bosgarren orrian nengoela hala esan zidan Joseba dendariak: «Oso ona izan behar dik horrek». Barrez ari bainintzen. Gero trenean eta berdin, ni ahaleginak egiten barre ari eusteko, ingurukoak begira nituela eta. Eta etxera iritsitakoan lasai arraio bukatu nuen, algaraka, puska baterako umore ona ematen zidala. Zer kontatzen duen liburuak? Liburu hasierako esaldi batek dioen legez, «Hemeretzi urtez asfalto hutsean hazi eta baserri batera joan nintzen, neure burua *Josechu el vasco* bihurtu nahian».

Inoiz baserrira euskara ikastera joan diren guztiak hauxe izango dute bere guztizko liburua, ziur. Ez dakit zenbat jarri duen egileak berari benetan gertatutik, seguruenik sentipenetatik dexente eta pasadizoetatik ez horrenbeste, baina oso-oso trebea izan da horrelako egoera bati ahalik eta zuku gehiena ateratzen, gure topiko guztiak jorratzen eta hori dena kontaera arin batean egoki josten.

Hori ba: udako irakurketak aukeratzen ari bazara ez ahaztu *Kutsidazu bidea*, *Ixabel*, baina hartu beste batzuk ere, honek ez baitizu bi egun iraungo. Eta euskaltegiko ikasleei zer irakurrarazi asmatu ezinik baldin bazabiltza ez izan zalantzarik: hauxe duzu bila ari zinena.□

IKUSKIZUNAK

BEGOÑA DEL TESO

CANNES, MATXINADARAKO DEIA ZABALDUTA

Lerro hauek irakurri orduko, Kosta Urdineko zinemaldiaren urrezko palmorria zeinek eskuratu zuen ederki asko dakizue. Quentin Tarantinok kendu zien maltzur, axeri, iruzurti, ganberro, garaikurra Kieslowski, Kiarostami, Egoyam eta beste hainbeste maisu ukaezini. «Pulp Fiction» zuen izena «Reservoir dogs» saio basaren egileak aurkezturiko lan asaldagarriak. Joandako garaietako tebeo eta nobela beltz merkeak ditu oinarri, zutabe, inspirazio-iturri. Zinemaldietara inoiz hurbildu ez diren zeluloidezko puska ia debaldekoetatik atera du lehengai orain Estatu Batuetako zine gangsterrik preziatuena den horrek.

Burlati, kaskagor, setatsu darabil zinema-gidoiak idazten hoberenatarikoa, libreenetarikoa den 30 urteko Californiako seme honek. Arau guztiak ditu buruan. Pantailaren legedia buruz daki. Antzinako Hollywood miatu du lotsagabe eta hor, lozortan, zetzan jakinduria lapurtu ere. Gero, «Pulp Fiction»en egituran dauden hiru istorioak eraikitzeke, pikutara, antzarrak perratzera bidali ditu irudizko gida eta agindu guztiak. Baina, halere, hortxe diraute. Mozorroturik, ikuslearekin kuku-mikuka.

Kontu bera gertatzen da fotogrametara trumilka, zalapartari, jostari, tiroka eta musuka erortzen diren pertsonaiekin. Gezurrezkoak dirudite inkluo hain baitira neurrigabekoak. Apurka-apurka, ordea, haurtzaro eta gazte garaietan ikusi genituen hainbat eta hainbat zeluloidezko kideren oinordekoak direla konturatzen gara zoraturik.

Horrela kontaturik, badirudi «Pulp Fiction» zinema-munduan dabilten jakintsu guztiek onartzeko modukoa dela. Ez pentsa. Quentin Tarantino bihurriak Cannes-en sortarazi zuen kalapitak, atralakak, zirriparrak parekorik ez du izan azken

urteotan. Zinemaren gardentasun eta garbitasunaren giltza bide duten horiek biraoka, maldiziotan hasi ziren filmea bukatu baino askoz lehenagotik. *Faszista* deitu zioten kontent asko. Indarkeriaren aldekoa zela aurkitu zuten urguiluz. Arrazista ere. Kaskotik egina zegoela baieztatu zuten Cannes-eko terrazetan.... Irabazlea zela jakin bezain fite....hura desastrea, horiek aieneak horiek; haiek txistuak haiek!.

«Pulp Fiction»ek bitan banandu zuen Cannes-a goazen jendilaje gurea. Bi talde. Inoiz, sekula santan pakerik sinatuko ez duten bi armada. Gudu zelai batean, jada bueltatzekorik ez duen zinema baten defendatzaileak. Aurrez aurre, parean berriz, zain, mendearen bueltan esperoan den zeluloidearen zaleak. Atzerantz pausorik ez dute emango batzuek. Etorkizunari diote beldur, errezero besteek.

«Pulp Fiction»ek izan behar zuen gerra honen arrazoi eta funtsa. «Pulp Fiction»ek izan behar zuen, hankaz gora jartzen baitu ezaguna dugun zinema. «Pulp Fiction»ek zapuztu, txikitu, deseuztatu egin du askoren segurantza. Gaur eta biharko zinemaren ordezkari honek jada ez ditu erabiltzen orain arteko jakintsuek menperatzen zituzten zeluloide gakoak. Norabidea galdu dute zenbaitzuk. Eta haserre daude. Eta minez daude. Eta Tarantino burlaka. Eta gu barrezka. Guri gustatzen zaigu eta bihurrikeria eder eta azkarra den filmetxoak. Egia harroputza dela. Egia ezeri ez diola begirunerik. Egia akatsak badi-tuela. Baina egia ere rocka duela atsegin, komikia kide, marrazki bizidunak lagun eta inork 70eko hamarkadan maite ez zituen pelikulak ametsetarako eredu. Horrexegatik, banderak zabalik, txispaz armaturik borroka egingo dugu Tarantino ren alde. Gutariko bat baita. Ikasteko asko duelako. Baina, zin dagizuet, ikasi ahala, datorren zinemaren giltza erakutsiko digu.

Cannes aurtengoa ausart atera da plazara. Aspaldian urratu zuen xendari ekin dio berriro. Duela urte batzuk, David Lynch atera zuen plazara eta koroaz hornitu. David Lynch-en «Corazón salvaje» hark ere jendea biziki asaldatu, aztoratu, haserretu zuen. Cannes-ek bedeinkatu zituen Coen anaiak. Eta Abel Ferrara arriskutsu hori. Eta Steven Soederberg-en «Sexo, men-

tiras eta video» kiskil hura. Gazte ausartak ditu gogoko Mediterraneoari so dagoen hiri honek. Noizbehinka, urreez estaltzen du jende klasiko, esaneko eta menpekoa («Pelle el Conquistador» sortu zuen Billie August, kasu) baina hori ez da, prexiko, Cannes-i dagokion ez zeregina ez lilura. Berlin dugu intelektuala. Venezia da amoranteez inguraturiko andre zinezale ederto zimeldua. Cannes-ek izan behar du, aberats eta luxuzkoa den heinean, gazte axeri hauen lagun ahaltsua.

Besterik ez al zen ba La Rivieran gertatu? Beste izenbururik ez al zen gogoratzeko modukorik? Bai, izan baziren. Maisu helduek hor ziharduten dotore. Zein Kieslowskik zein Zhang Yimouk. Nanni Morettik errepasso benetakoa eman zien zinema, bizitza eta Italiari berari ikusgarria bezain ikusi beharrekoa den «Caro diario»n. Zeluloideko haize-bolada freskoak somatu ziren Zelanda Berri eta Australiatik etorriak. Txinaren tristurak abegi ezinbestekoa aurkitu du pantailan. Estatu Batuetako zinegile berriek gehiegi luzatzen diote begirada aspaldiko zinema europarrari. Baina horren trukean, neskek, inongo, edonongo neskek, fuerte, gogor eta sendo dihardute kamararekin.

Cannes. 47. aldiz, oraindik errege; oraingoan ere, matxino eta odolbizia. Cannes, dotore eta bihurria.□

HEMENGOAK DIRA, HAN EGINGO DUTE LAN

Madrilgo Kultura Ministraritzatik jaso dute zenbaitzuk hainbat milioi. Estatu Batuetatik entzun dute besteek dei urruna. Frantziako ekoizleekin lan egingo dute besteek. Ez dira gurean jar dingo baina hemegoak dira. Guk badakigu hori. Madrigoek badakite hori. Ez dakiten bakarrak Bitorixan daude lasai asko. Bai pena, bai tristura.

Julio Medem «Mari y la tierra» izenburua izango duen lanaren prestaketan dabil Madrilen. Espainako aktorerik famatuenekin jarduteko aukera du. Sogepaq izeneko ekoiztetxeak ez dizkio, inoiz, eskubide horiek ukatu. Julioaren «Vacas» eta «La ardilla roja» ikusi ditu Ameriketako ekoizlerik askeenetarikoa

den Stuart Giler-ek. Harremanetan hasteko prest dagoela esan dio Donostiako Puerto kalean bizi den zine ameslariari.

Alex de la Iglesia, «Acción mutante» eskaini zigun tipo galbidetsua ezagutu berri du Coppola, Demme, Scorsese edo Jack Nicholson ikasle izan zituen Roger Corman aztiak. Alexen bigarren saio terrorrezkoan —hots «El día de la bestia»n— interes handia erakutsi zuen Donostian izan zen une garrantzitsuan.

Juanma Bajo Ulloa Pedro Costa zinema-egile/ saltzaile/eroslearekin dabil tratutan. Herioa, krimenak eta mendekua biltzen dituen sail bati ekiteko prest dago.

Arantxa Lazkanok presarik ez du. Ilusioa bai, ordea. Gidoi baten ardatzean dabil endredaturik. Enrique Urbizuk ez du eten bere laneko martxa. Montxo Armendarizek segituan hartuko duela kamara esan du eta Ana Díezek badu betebeharrak zeluloidezkoa Igeldo ekoiztetxean.

Hemengoak dira. Inork ez die «labela» erregalatu. Hemengoak dira. Baina han egingo dute lan. Eta gu, poz tristatuan. Eta Siberia-Gasteizko jaun txit gorenek lotsaz itota izan behar.□

ANTZESLAN BAKO ANTZOKIAK

Zaharrak berri eta berriak erdi-ustel antzerki munduan. Partitu ziren Eusko Jaurlaritzaren diru-laguntza eskasak. Lortu zutenak, erdi kontent. Eskuratu ez zutenak, jenio txarrez. Azpeitiko Topaketek zenbait talde aukeratu zuten elkarrekin zeozer aurrera, plazara, tauletara atera ahal izateko... Ahaleginak badira. Hainbat neska bizi-bizi, Goenaga edo Gabarain esaterako, eskarmentu handiko Ramón Bare a rekin bildu dira bromatarako baina intentzio serioekin.

Asmoak bai baina antzokiak urrun, huts eta ezin lorturik. Ez da polita antzerkiaren egoera gurean. Halere, badago belaunaldi berri bat tauletan salto noiz egiteko zain. Gipuzkoako eskoletako ikasleak bi astez aritu ziren Donostiako Antzoki Zaharrean. Hura estiloa, hura! Etorkizuna nolakoakin ez zekiten. Horrexegatik algara eta txaloz ziren aktore eta ikusleak.□

UDAKO EKAITZAK 625 LERROETAN

Iritsi zaigu uda. Ailegatu zaigu udari dagokion programazio merkealdietakoa. Heldu dira uda-gauetako ekaitz deliziosoa. Horiei esker, maiz, sarri, askotan, usu, Tele 5, A3, TVE eta ETBko sei-hun eta hogeita bost lerroak mendi eta antenen gainean katramilatzen dira. Ondorioz, gure pantaila txikitxoetan, elur grisa baino ez dago ikusgai. Jainkoak ala Deabruak bedeinka ditzala udako enbata mesedegarri horiek! □

SOZIOLINGUISTIKA

KIKE AMONARRIZ

EUSKALGINTZAREN BERREGITURAKETA

94/95 ikasturtea mugarri suerta daiteke eta suertatu beharko luke euskalgintzan.

«Berregituraketa» eta «hitzarmena» hitzak behin baino gehiagotan entzun eta erabili ditugu aspaldion. Biak uztartu eta euskalgintzari indarberrituz ekitea lortzen badugu 2000. urtera egoera kualitatiboki desberdin batean hel gaitzkeela derizkiot.

Hori baieztatzeko zantzuak ugariak izan dira hilabeteotan. Nagusiena Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailean antzeman den strategi aldaketa, euskalgintzaren eta mundu politikoa-ren adostasun zabala lortu duena.

Hilabete gutxitan aurrerapauso nabarmenak ezagutu ditugu. Kultura Sailetik UEMA, Egunkaria, Bertan edo AEKrekiko zabaldu diren komunikazio-kanal berriek urtetan itxita egon den atea zabaltzeko asmoa dagoela adierazten dute.

Guzti honek euskalgintzaren berregituraketa sakon baten atarian jartzen gaitu eta berregituraketa alor garrantzitsue-

tan gertatu beharko da: irakaskuntzan, helduen euskalduntze-alfabetatzean, hizkuntza-politikaren organo eta organigraman, euskararen aldeko mugimendu sozialean, administrazio-maila desberdinen arteko koordinaketan, herri-mugimendu eta administrazioaren arteko komunikazio-kanaketan, etab.

Eta berregituraketa hori, euskarak beharrezkoak dituen baldintzetan gerta dadin, ezinbestekoa izango da, sinatu diren hitzak eta zabaldu diren harreman-bideak sakondu eta adostea.

Aldaketa sakonenak Euskal Komunitate Autonomoan gertatuko direla argi badago ere, espero genezake hurrengo lau urteetan euskararen egoerak aldaketak eta hobekuntzak eza-gutuko dituela Iparraldean abertzaletasuna bizitzen ari den gorakadari eta mugaz gaindiko era guztietako harremanei esker. Bayrouk hamaika aldiz adierazitakoak ezin daitezke beraz hitz hutsetan gera.

Nafarran ordea ez dirudi aldaketarako zantzurik soma daitekeenik: euskararen aurkako diskurtsoaren eraso berri zabala ezagutu dugu azken hilabeteotan, prentsa bidez batipat, eta edukietan sakoneko aldaketarik suposatzen ez bazuen ere, euskararen aldeko jarrerak areagotu eta motibatzeke balio zezakeen Euskararen Legearen aldaketa ez da aurrera atera. □

EUSKARAREN FESTAK ETA GAZTEAK

Datua harrigarria egin zitzaidan. Gure herrian, Herri Urrats-era joateko dozenatik gora autobus beteta gero, ezin izan genuen jende gehiago hartu, autobus librerik ez zegoelako inguruan!

Duela urte batzuk, festa hauen arriskua zein izan zitekeen adierazteko Lluís Aracilen esaldi bat erabiltzen zen. Gutxi gora-behera, «ezein hizkuntz normalizazio proiekturik ordezko gisa erabiltzen ziren festa gregarioak» bihur zitezkeela esaten zen.

Behar bada, azken urteotan festa hauetara doan jendearen estiloa ere aldatu egin da. Batetik, hasierakoetara hurbil-

tzen ez zen hainbat jende azaltzen hasi da (azken Herri Urratsean nabarmena zen bertako jende helduaren presentzia handiagoa) eta bestalde, gero eta gazte gehiago joaten da. Garai batean askoz ere «festa familiaragoak» (familia euskaltzaleak) zirenak, gero eta «festa zabalagoak eta gazteagoak» ari dira bilakatzen.

Eta bilakaera horretan, festa hauek lortzen ari dira gazteen arteko euskararekiko atxekimendua, erabilera eta hizkuntza-ren zentzu ludikoa indartzea.

Helduen arteko motibazioa sakontzeko eta gazteen arteko erabilpena indartzeko funtzioak betetzen jarraitzen duten bitartean ona izango da festa hauen bidez Euskal Herria zeharkatzen jarraitzea. □

ORIOKO GAZTEAK

Badira urte batzuk Orioko Euskara-Batzordeak, beste hainbat Udalek eta Euskara-Taldek bezala, herriko gazteen euskararen erabilpenari buruzko kezka agertu zuela.

Izan ere, Orioko gazte guztiak euskara ulertzeko gai izan arren eta lautik hiru baino gehiago hitz egiteko kapaz, euskara erabilpena oso bajua baitzen (1989ko kale-erabilpenaren neurketan gazteen arteko erabilera %30,2koa zen).

Arazoa atzeman ondoren, gaiaren inguruko azterketa berezi bat egin zen gazteen iritziak, erabilera-esparruak, erdararen folkoak, eskola-orduz kanpoko ihardueren egoera, gazte ia-euskaldunen joerak, etab. ezagutzeko

Bertan jasotako ondorioetan oinarriturik plangintza zehatza aurkeztu zen eta berau garatzeari ekin zion udalak: gazte-talde eta gazteekin lotura zuten elkarte eta erakundeekin bilerak, gaiari buruzko informazio zabala, bideoa, marketing-kanpaina (elastiko, pin eta guzti), hitzarmenak, soziolinguistika-ikastaroa, etab.

Guztia «Euskaraz Gazte!» lemapean eta Udal Euskara-Batzordearen babespean sortutako Gazteen Azpibatzearen gidaritzapean.

Egitasmoa eredugarria gertatu da eta horren froga lortutako emaitzak dira. Egitasmoak egin dituen bi urte hauetan gazteen arteko euskararen erabilpena bikoiztu egin da, Udalak 1994an egin duen neurketan %62,3ra igo delarik.

Estropadetatik kanpo ere, «Aupa Orio!» esateko moduan gaude.□

DATU KEZKAGARRIAK

Datu kezkarriak Xabier Isasik kaleratu dituenak.

Berak zehaztasun handiz egindako ikerketaren bidez ikusenezake 1986an 16 urtetik gora zituztenen artean, bost urte geroago (1991ko zentsuan) gutxiago direla kopuru garbieran euskaldunak. Konparazio batera 40 urtekoen artean euskaldunen kopuru garbia txikiagoa dela 1991n 1986an 35 urte zituztenen artean baino.

Bestalde, ama-hizkuntza euskara eta erdara batera dituztenen kopurua ere nabarmenki jaitsi da, logika guztien arabera igo edo gutxienez mantendu egin behar zuenean. Kontuan izan behar da, familia mistoen bidezko transmisioa, haurtzaindegiak, etab. direla eta, ama-hizkuntza bezala biak aldi berean dituztenen kopurua handiagoa dela adin txikienetan, zaharrentan baino.

Egoera honetan hipotesi desberdinak planteatu daitezke. Baita korrenari (baina kasu honetan probabilitate gutxien dituenari) jarraiki, gerta liteke, euskaldunen kopuru erreala gaur egun eman dena baino altuxegoa izatea.

Badirudi ordea, errealitatetik hurbilago egon daitezkeela bestelako hipotesi ezkorragoak. Horien artean honako hauek aipa daitezke: emigrazioa (hizkuntzaren aldetik, inmigratioak

adina kalte egin diezagukeena), edo oraindik ere kaltegarriagoa litzatekeena, hainbat euskaldunberriren hizkuntz erosioa.

Onartzen den hipotesia onartzen dela ere, datu hauek hausnarketa sakona eskatzen dute, kasurik onenean ere, hezkuntza-mundutik kanpoko euskalduntze-prozesuaren moteltzearen zantzuak agertzen dituztelako.

Alde honetatik guztiz interesgarritzat jotzen dut EKBtik zabaldu den «Euskalduntze Alfabetatzerako oinarri berriak» izeneko txostena, hausnarketarako erreflexio interesgarriak biltzen baititu bertan.□

JUSTIZI ADMINISTRAZIOA

Justizi administrazioa izango da, administrazio-erakunde desberdinen artean normalizazio-prozesuan atzenden dabilena.

Bertan euskararen normalizazio-prozesuari hel dakion egingdako eskaerak ugariak izan dira: erakundeak, udalak, alderdi politikoak... Orain arte, ordea, ezentzunarena egin diete eskaera horiei.

Duela gutxi, aurrerapauso garrantzitsua emanez, Bizkaiko Abokatuen Elkargoak, Abokatuen Euskara-Batzordearen inizatiba sustatuz Hizkuntz Eskubideei buruzko informazio-kanpaina bukatu du, eskubide horiek bermatzeko bere aholkularitza eskainiz eta justizi administrazioan euskararen normalizazioari ekiteko proposamenak luzatuz.

Demokraziaren Aldeko Epaileen elkarteak ere, bere aldetik, beste proposamena plazaratu du.

Izan ere, Autonomi Estatutuak 15 urte eta Euskararen Legeak 10 urte beteta gero, legetasuna eta eskubideen defentsarako sortutako erakundeek herritarren legezko hizkuntz eskubideak ez errespetatzea, hizkuntz eta kultur aniztasunaren inguruan estatuak duen sentiberatasun eskasaren ispilugarbia besterik ez da.□

TOLOSA HIRIBIDEA. 103-1. C
TEL. (943) 21 80 92
FAX (943) 21 82 07
20009 DONOSTIA

